

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

โดย สันติชัย ชายเกตุ และคณะ

มีนาคม 2549

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้” กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

คณะผู้วิจัย

- นายสันติชัย ชัยเกตุ
- นายชัยรัตน์ พุ่มรักษาติ
- คณะอาสาสมัครวิจัยชาวบ้าน

ชุดโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา กรณีลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีอาสาสมัครที่เป็นคนในพื้นที่เข้าร่วมการทำวิจัยกับโครงการฯ ซึ่งพื้นที่เป้าหมายที่ทำการวิจัย คือ อ.ปากพนัง อ.เชียรใหญ่ อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช โดยมีระยะเวลาในการวิจัยเป็นเวลา 3 ปี 6 เดือน (15 ก.ค. 2545 - 14 ม.ค. 2549)

การวิจัยครั้งนี้ต้องการที่จะทราบว่าลักษณะสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังควรจะเป็นอย่างไร และจากการลงไปศึกษาเก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็น การพูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่เป็นรายบุคคล การจัดเวทีระดมความคิดเห็นทั้งกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่ ทำให้ทราบว่าฐานทรัพยากรที่สำคัญในลุ่มน้ำปากพนังก็คือ ระบบนิเวศน้ำกร่อย ที่เกื้อกูลอาชีพทุกอาชีพในลุ่มน้ำปากพนังให้ดำรงชีพอยู่อย่างปกติสุข มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากระบบนิเวศน้ำกร่อยได้รับการกระทบกระเทือนหรือทำให้เสียสมดุล คนลุ่มน้ำปากพนังก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย ซึ่งที่ผ่านมาฐานทรัพยากรในลุ่มน้ำปากพนังก็มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นโดยภัยธรรมชาติ หรือจากการพัฒนาหรือการใช้สอยของมนุษย์ แต่ระบบนิเวศน้ำกร่อยของลุ่มน้ำปากพนังก็ยังเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่คนลุ่มน้ำปากพนังได้ใช้ประโยชน์ มาอย่างยาวนาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แต่หลังจากที่มีการสร้างเขื่อนปากพนังที่บ้านบางปี ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และมีการปิดประตูเขื่อนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2542 ทำให้ระบบนิเวศน้ำกร่อยหายไปจากลุ่มน้ำปากพนัง เพราะประตูเขื่อนได้กั้นน้ำเค็มจากอ่าวไทยบริเวณอ่าวปากพนังไม่ให้ไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง ทำให้ไม่มีน้ำขึ้นน้ำลงในแม่น้ำปากพนังอีกต่อไป น้ำกร่อยที่เกิดจากการผสมกลมกลืนระหว่างน้ำจืดกับน้ำเค็ม จึงหมดไปด้วย ส่งผลต่อห่วงโซ่อาหารและความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำปากพนัง เพราะทุกชีวิตในลุ่มน้ำปากพนังไม่ว่าจะเป็นคน พืช สัตว์ ล้วนต้องอาศัยน้ำกร่อยในการดำรงชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกอาชีพและทุกสรรพชีวิตในลุ่มน้ำปากพนังจึงได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนตัวนี้ และมีเสียงเรียกร้องจากพี่น้องในลุ่มน้ำปากพนังให้คืนระบบนิเวศน้ำกร่อยให้กับลุ่มน้ำปากพนัง

จากการทำวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่เป็นเป้าหมายในการศึกษา สรุปได้ว่าข้อเสนอของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาเป็นไปในทิศทางเดียวกันใน 3 ประเด็น คือ

1. การเปิดประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ (ประตูระบายน้ำ/เขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนัง) โดยมีข้อเสนอ 3 แนวทางคือ

- 1.1 ให้เปิดประตูระบายน้ำเป็นการถาวร กลุ่มนี้เห็นว่าการสร้างประตูระบายน้ำไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่แต่ประการใด แต่กลับเพิ่มปัญหาและความเดือนร้อนให้แก่ชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

1.2 ให้เปิดประตูระบายน้ำในช่วงที่ยังดำเนินการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยังไม่เสร็จอย่างสมบูรณ์ กลุ่มนี้เห็นว่า การปิดประตูระบายน้ำในขณะที่โครงการย่อย ๑ ต่าง ๆ ยังไม่แล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย เพราะฉะนั้นควรให้โครงการแล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์เสียก่อนจึงจะเริ่มปิดประตูระบายน้ำ

1.3 ให้เปิดประตูระบายน้ำเพื่อศึกษาว่าระหว่างการปิดประตูระบายน้ำกับการเปิดประตูระบายน้ำนั้นก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่ากัน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไปในอนาคต

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา เพราะที่ผ่านมาการพัฒนาของรัฐหรืออื่น ๆ ที่เข้าไปในพื้นที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดของชุมชน โดยเฉพาะ ในพื้นที่ที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง จึงทำให้การพัฒนาแทนที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดกลับสร้างปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย ดังที่เห็นและเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นชุมชนจึงขอให้ภาครัฐหรือองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ได้ให้ชาวบ้านมีส่วนกำหนดในการพัฒนาพื้นที่ของเขาเองด้วย

3. .การจัดการทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชนโดยชุมชน ชุมชนเห็นว่าการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งการกำหนดวิถีชีวิต อาชีพของชุมชนนั้น ชุมชนควรเป็นผู้กำหนดหรือจัดการเอง เพราะชุมชนจะรู้สภาพต่าง ๆ ดีที่สุด ไม่ใช่เป็นการกำหนดหรือจัดการโดยรัฐที่ไม่รับรู้รับทราบสภาพที่แท้จริงของพื้นที่ แต่รัฐควรเป็นเพียงผู้สนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องต่าง ๆ ที่ชุมชนต้องการ ซึ่งจะต้องส่งเสริมให้ชุมชนตลอดจนเครือข่ายมีความเข้มแข็งขึ้นมาด้วย

จึงสรุปได้ว่า สิทธิชุมชนของคนลุ่มน้ำปากพนังก็คือ สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในระบบนิเวศน้ำกร่อยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน

สันติชัย ชายเกตุและทีมงานวิจัย

31 มีนาคม 2549

Abstract

Community Rights Education Project, the case of Pak panang basin is a research receiving support from Thai Research Fund (TRF.). It is a participatory development research having community volunteers as part of research team. Target area are Pak panang, Chian yai and Hau Sai district, Nakon sritammarat Province. Study time frame was 3.5 years (July 15, 2003 to January 2006)

Key research questions are what community rights in Pak panang basin should be. Research finding found that important natural resource of Pak panang basin is estuary ecosystem. This specific ecosystem nursed all careers in this basin to live normally from the past until today. If this ecosystem was disturbed or imbalance, people living in this basin will receive impacts. Since in the past, natural resources in this basin have been changing whether from natural factors or man-made factors. But this estuary ecosystem still maintained as most important resources for people in this area to utilize.

But, after the construction of Pak panang dam at Ban Bang Pi, Hulong sub district, Pak panang district, Nakon sritammarat Province. Since the closure of the dam in October 1, 1999, which made disappearing of estuary ecosystem from Pak panang basin. Because dam door has blocked sea-water from the Gulf of Thailand to enter Pak panang river. It made no longer tidal change in this river. Estuary water was also disappear and consequently it effected food chain and abundant of Pak panang basin. Since every living thing in Pak panang basin relied on Estuary water, all of them were effected from this dam construction. There were demanding from people in Pak panang basin to open dam gate in order to return estuary ecosystem to Pak panang basin.

Conclusion in this research has are 3 chapters to propose in Pak panang basin

Chapter 1: Throughout to open dam gate of Pak panang or between development project and open or close dam gate for research to which the best of project.

Chapter 2: Development with the people at large.

Chapter 3: Management of resource and live the people with community.

In conclusion, community rights for people living in Pak panang basin is right to live with estuary ecosystem, which was harmony with way of life and local wisdom of this area.

Santichai Chaikate and research team

March 31, 2006

สารบัญ

บทคัดย่อ

บทที่ 1 บทนำ

หลักการและเหตุผล	1-1
การเก็บข้อมูลและพื้นที่งานวิจัย	1-2
โจทย์วิจัย	1-3
วัตถุประสงค์การวิจัย	1-3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	1-4
ระยะเวลาในการวิจัย	1-4
คณะนักวิจัย	1-4
ผู้ให้การสนับสนุน	1-4

บทที่ 2 ฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ก. ระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนัง	2-1
ข. ทรัพยากรที่สำคัญ	2-2
1. ทรัพยากรป่าไม้	
2. ทรัพยากรน้ำ	
3. ทรัพยากรดิน	
4. ทรัพยากรสัตว์ป่าและสัตว์น้ำ	
ค. ฐานทรัพยากรลุ่มน้ำปากพนังที่เกี่ยวเนื่องเป็นระบบนิเวศ	2-3
ง. การตั้งชุมชนในลุ่มน้ำปากพนัง	2-5
อำเภอปากพนัง	2-5
อำเภอเชียรใหญ่	2-6
อำเภอหัวไทร	2-6
จ. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร	2-6
ฉ. วิถีชีวิตคนลุ่มน้ำ “ปากพนัง” ในระบบ 3 น้ำ	2-7

บทที่ 3 สภาพปัญหา ผลกระทบด้านสิทธิ

1) ภัยธรรมชาติ	3-1
2) การพัฒนาของรัฐ	3-2
2.1) โครงการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	

2.2) โครงการสร้างถนนเพื่อการคมนาคม	
2.3) โครงการพัฒนาด้านอาชีพ	
3) การใช้ทรัพยากรของชุมชน	3-3
สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง : ผู้มีส่วนได้ – ส่วนเสีย	
ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำ	3-4
ช่วงที่ 1 ยุคนาข้าว และสภาพปัญหา(ก่อน พ.ศ. 2529)	3-5
ช่วงที่ 2 ยุคนากุ้ง และสภาพปัญหา(พ.ศ. 2529 – 2540)	3-10
ช่วงที่ 3 ยุคเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังและสภาพปัญหา (พ.ศ. 2542-ปัจจุบัน) เขื่อนกันน้ำเค็ม : 1 ตุลาคม 2542	3-14
ผลกระทบของปัญหาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์	
1) พื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ : นาร้าง	3-17
2) พื้นที่ตอนกลางของลุ่มน้ำปากพนัง : ปัญหาการทำนาและการหากินในคลอง ก่อนการสร้างเขื่อน	3-17
หลังการสร้างเขื่อน	3-18
ปัญหาปัจจุบัน	
1. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม	3-18
2. ปัญหาในการประกอบอาชีพ	3-19
3. ปัญหาทางสังคม	3-19
3) พื้นที่ใต้ประตูระบายน้ำ : ปัญหาการทำประมง	3-19
เสียงสะท้อนปัญหาจากชุมชน	3-20
ภาพรวมของผลกระทบจากการทำประตูระบายน้ำตามจุดต่าง ๆ	3-20
เศรษฐกิจระดับรากหญ้าของชุมชนถูกทำลาย	3-39
อาชีพประมงพื้นบ้านในคลองปากพนังและคลองหัวไทร	3-39
สรุป	3-41

บทที่ 4 การเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิก่อนโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเข้ามาทำการวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

1. การเคลื่อนไหวเพื่อทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมโดยการขุดยกร่อง	4-1
2. การเคลื่อนไหวต่อต้านการนำที่ดินสาธารณะประโยชน์ทุ่งหน้าโกฏี ไปทำโครงการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ	4-1
3. การเคลื่อนไหวคัดค้านการนำที่ดินสาธารณะประโยชน์ไปสร้าง สถานอาหารสัตว์	4-2

**ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวกับโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
ของภาคประชาชน ก่อนที่โครงการสิทธิชุมชนจะเข้ามาดำเนินงาน
วิจัยในพื้นที่**

4-2

1. การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเงินทดแทนสิ่งปลูกสร้างในที่ดินที่ถูกเวนคืน
2. การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รับดำเนินการขุดคลองหน้าโกฏี
3. การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง
4. เสนอข้อคิดเห็นการสร้างเขื่อนปากพนัง
5. การเข้าซื้อชาวบ้าน เสนอความเห็นเพื่อการเปลี่ยนแปลงจุดสร้างเขื่อน
6. การยื่นหนังสือต่อแม่ทัพกองทัพภาคที่ 4
7. ตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมสัมมนา
8. มีการตั้งชมรมนักเขียนลุ่มน้ำปากพนัง และได้ออกวารสาร “ลุ่มน้ำปากพนัง”
9. ชาวบ้านอำเภอเชียรใหญ่ จัดเวทีการประชุม
10. การประชุมร่วมระหว่างผู้ประกอบอาชีพทำนาข้าว นากุ้ง นักการเมืองในพื้นที่
11. ทำเอกสารเรื่อง “อุทกวิทยาประสิทธิกับแนวทางการบริหารจัดการ”
12. รวมตัวกันประสานกับหน่วยงานของราชการ และเอกชนจัดเสวนาเรื่อง “ระดมภูมิปัญญาในการบริหารจัดการประตุน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ”
13. ยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี
14. เจรจาให้กรมชลประทานเปิดประตุน้ำ
15. เจ้าหน้าที่ของชลประทาน ได้ขออนุมัติอธิบดีกรมชลประทานเพื่อเปิดประตูเขื่อนปากพนังเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2543 (เพื่อแก้ปัญหาเรื่องน้ำท่วมเทศบาลปากพนัง)
16. ตั้งคณะกรรมการท้องถิ่นขึ้นเพื่อบริหารจัดการประตุน้ำอุทกวิทยาประสิทธิและได้มีการตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบบริเวณลุ่มน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ
17. สัมมนาสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จัดโดยมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
18. จัดเวทีระดมความคิดเห็นในเรื่องน้ำเน่าเสียที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเพชร
19. จัดเสวนาเพื่อแก้ปัญหาและแนวทางการแก้ไขของเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้ง
20. ยื่นหนังสือร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรีเรื่องปัญหาน้ำในการเลี้ยงกุ้งและราคากุ้งตกต่ำ
21. เทศบาลเมืองปากพนัง ได้ทำหนังสือถึงโครงการฯ เรื่องผลกระทบหลังจากปิดประตุน้ำ

22. การเคลื่อนไหวกัดค้ำคันการถมคลองถนนเขต ต.ชนาบนาก อ.ปากพนัง
จ.นครศรีธรรมราช

บทเรียนสำคัญจากการเคลื่อนไหวกัดค้ำคันการถมคลองถนนเขต ต.ชนาบนาก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 4-5

บทที่ 5 การเคลื่อนไหวกัดค้ำคันการถมคลองถนนเขต ต.ชนาบนาก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช

การใช้สิทธิและการขยายตัวของชาวบ้าน 5-5

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน 5-6

ทัศนคติในเรื่องสิทธิและระดับการวิเคราะห์ปัญหา 5-7

บทเรียนสำคัญของการเคลื่อนไหวกัดค้ำคันการถมคลองถนนเขต ต.ชนาบนาก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 5-12

บทที่ 6 แนวทางการเสริมสร้างสิทธิ 6-2

1. ต้องเสนออยู่ยุทธศาสตร์นา
2. ต้องให้ชุมชนเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาสามน้ำ
3. ชุมชนจะต้องช่วยกันรักษาฐานทรัพยากรในระบบนิเวศน้ำกร่อย
4. ต้องให้ชุมชนเข้าใจและเรียนรู้ถึงอดีตของลุ่มน้ำปากพนังว่าเป็น
5. ต้องเปิดให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ
ประตู่เขื่อนปากพนัง

ทำอย่างไรที่จะนำไปสู่การยอมรับในสิทธิของชุมชน 6-3

- 1) การเก็บข้อมูลชุมชนและข้อมูลปัญหาความเดือดร้อนของพี่น้อง
ในลุ่มน้ำปากพนัง
- 2) การฝึกชุมชน การขยายเครือข่ายและพันธมิตร
- 3) การยื่นหนังสือร้องเรียนและใช้ข้อมูลเหตุผลในการเจรจา
- 4) ติดต่อขอความช่วยเหลือจากสื่อมวลชนและนักวิชาการ
- 5) จัดเวทีศึกษาเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศในลุ่มน้ำปากพนังโดยเฉพาะเรื่องระบบนิเวศ
น้ำกร่อยและเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

ภาคผนวก

ภาพประกอบการวิจัย A - B

บุคคลที่ให้ข้อมูลกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา กรณีลุ่มน้ำปากพนัง C - E

บทที่ 1

บทนำ

ลักษณะสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังควรจะเป็นอย่างไร

หลักการและเหตุผล

ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีระบบการผลิตที่หลากหลายตามสภาพภูมินิเวศ โดยเฉพาะด้านการเกษตร และมีระบบการผลิตที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ โดยมีแม่น้ำปากพนังเป็นแม่น้ำสายหลัก ซึ่งปากแม่น้ำอยู่ติดกับอ่าวปากพนัง ทำให้มีระบบนิเวศที่หลากหลาย คือมีทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย ส่งผลให้ทรัพยากรต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์มากมายหลายชนิด ทำให้คนลุ่มน้ำปากพนังในอดีตมีความเป็นอยู่ที่ไม่เดือดร้อนและอยู่ดีกินดี และคนลุ่มน้ำปากพนังก็ใช้ชีวิตอยู่กับสภาพธรรมชาติอย่างแนบแน่นตามสภาพของทรัพยากรและสภาพพื้นที่ เช่น แถบภูเขา ก็จะประกอบอาชีพทำสวนยางพารา สวนผลไม้ หรืออื่น ๆ แถบที่ราบค่อนข้างดอนก็จะประกอบอาชีพทำนาข้าว ทำนาทุ่ง บริเวณที่ราบใกล้แม่น้ำก็จะประกอบอาชีพการประมงพื้นบ้าน ทำสวนจาก และประมงขนาดใหญ่ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าในลุ่มน้ำปากพนังจะมีระบบการผลิตที่หลากหลายตามสภาพภูมินิเวศ ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพที่หลากหลายตามมาด้วยเช่นกัน

แต่ในขณะเดียวกันทางภาครัฐได้พยายามอธิบายว่าลุ่มน้ำปากพนังได้พบกับปัญหาต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีสาเหตุมาจากการปล่อยให้ระบบน้ำเป็นไปตามธรรมชาติโดยไม่มีการจัดการ ซึ่งได้นำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในรอบหลายปีจึงจะเกิดขึ้นสักครั้งหนึ่งมาอธิบายภาพรวมของปัญหา เช่น น้ำท่วมในปี พ.ศ. 2531 และน้ำเค็มจากอ่าวปากพนังรุกเข้าไปในแม่น้ำปากพนังในหน้าแล้งจนถึงอำเภอชะอวด

จากการที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้เข้าไปทำการวิจัยเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังเป็นเวลา 3 ปีครึ่ง (2545 – 2548) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านเป้าหมายหลักและพื้นที่เครือข่ายในลุ่มน้ำปากพนัง ในอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะสภาพการเกิดปัญหาหลังจากการพัฒนาในโครงการที่ทางราชการบอกว่าเสร็จตามแผนงานไปแล้ว เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พบว่าการพัฒนาต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพในทุกสาขาอาชีพ

จากการลงไปสัมผัสพื้นที่ ได้พบปะพูดคุยกับชาวบ้าน จัดทำข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลด้านอื่น ๆ อีกหลาย ๆ ด้าน พบว่ายังมีปัญหาหลัก ๆ อยู่ เช่น การประกอบอาชีพที่ทางราชการส่งเสริมไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายของโครงการที่กำหนดไว้ และหลังจากมีการพัฒนาทำให้ชาวบ้านมีความยากลำบากมากขึ้นกว่าเดิม เช่น การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนัง

ส่วนในด้านเนื้อหาและประเด็นการวิจัยจะเกี่ยวข้องกับบริบทของการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังโดยรัฐ โดยเริ่มต้นจากกลุ่มชาวบ้านที่มีการเคลื่อนไหวติดตามเรื่องผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2542 (เริ่มตั้งแต่เปิดประตูทกวิทยาประสิทธิ์)

การเก็บข้อมูลและพื้นที่งานวิจัย

เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามจากกรณีศึกษา ด้วยการเก็บข้อมูลทั้งด้านคุณภาพ และด้านปริมาณ ผ่านการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสำรวจศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ โดยศึกษาเก็บข้อมูลของชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จำนวน 3 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทร และอำเภอเชียรใหญ่ จาก 3 พื้นที่หลัก และ 23 พื้นที่รอง ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมประกอบด้วย ประชาชนทั่วไป ผู้นำชุมชน และผู้สูงอายุในพื้นที่ บริเวณที่ทำการเก็บข้อมูลเป็นบริเวณที่อยู่ทั้งในโซนน้ำจืดและน้ำเค็ม พื้นที่ดังกล่าวอยู่ภายใต้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังที่เข้ามาควบคุมและจัดระบบน้ำในบริเวณนี้ เพื่อแบ่งแยกการผลิตทางการเกษตรที่อาศัยน้ำจืดจากแม่น้ำปากพนัง – สะอวด กับการเลี้ยงกุ้งกุลาดำที่อาศัยน้ำเค็มจากคลองหน้าโกฏี - หัวไทร ออกจากกันด้วยการกำหนดเขตพื้นที่และเส้นแบ่งขึ้นมา พื้นที่เป้าหมายที่ได้ทำการศึกษา มี 3 พื้นที่หลัก และ 23 พื้นที่รอง ดังนี้

ตารางแสดงพื้นที่เป้าหมายหลัก

กรณีศึกษา ลุ่มน้ำปาก พนัง	พื้นที่หลัก					เขตนิเวศน์
	พื้นที่หลัก 3 ชุมชน ใน 3 อำเภอ จ.นครศรีธรรมราช ได้แก่ อ.ปากพนัง อ.เชียรใหญ่ และ อ.หัวไทร					ลุ่มน้ำ ปากพนัง
	ชื่อบ้าน	หมู่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
1.	ในอ่าว	1	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
2.	บางด้วน	8	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
3.	บางพุด	6	ท่าขอม	หัวไทร	นครศรีฯ	

ตารางแสดงพื้นที่เป้าหมายรอง

กรณีศึกษา ลุ่มน้ำปาก พนัง	พื้นที่รอง					เขตนิเวศน์
	พื้นที่รอง 23 ชุมชน ใน 3 อำเภอ จ.นครศรีธรรมราช ได้แก่ อ.ปากพนัง อ.เชียรใหญ่ และ อ.หัวไทร					ลุ่มน้ำ ปากพนัง
	ชื่อบ้าน	หมู่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
1.	แก้ดำลิง	2	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
2.	บ้านเนิน	3	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
3.	ท่าขนาน	4	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
4.	นาล่าง	5	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
5.	หัวปอ	6	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
6.	หัวไม้ไผ่	7	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	

กรณีศึกษา ลุ่มน้ำปาก พนัง	พื้นที่ร่อง					เขตนิเวศน์
	พื้นที่ร่อง 23 ชุมชน ใน 3 อำเภอ จ.นครศรีธรรมราช ได้แก่ อ.ปากพนัง อ.เชียรใหญ่ และ อ.หัวไทร					ลุ่มน้ำ ปากพนัง
	ชื่อบ้าน	หมู่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	
7	ทวยเทพ	8	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
8	บางทองคำ	9	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
9	ดอนบัวบก	10	บ้านเนิน	เชียรใหญ่	นครศรีฯ	
10	เกาะจันทร์	1	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
11	นานอก	2	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
12	บางพระ	3	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
13	เสือร้อง	4	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
14	ปากแพรก	5	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
15	บางดี	6	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
16	มะขามเรียง	7	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
17	หอยก้น	9	ปากแพรก	ปากพนัง	นครศรีฯ	
18	เสือหึ่ง	1	ท่าซอม	หัวไทร	นครศรีฯ	
19	ท่าเสริม	2	ท่าซอม	หัวไทร	นครศรีฯ	
20	บางคุระ	5	ท่าซอม	หัวไทร	นครศรีฯ	
21	ชัยราม	2	เกาะเพชร	หัวไทร	นครศรีฯ	
22	บางดิ่ง	3	เกาะเพชร	หัวไทร	นครศรีฯ	
23	ย่านยาวเนิน หนองหงส์	8	เกาะเพชร	หัวไทร	นครศรีฯ	

นอกจากได้ทำการศึกษาทั้งพื้นที่เป้าหมายหลัก และพื้นที่ร่องแล้ว ในช่วงปี 2548 ยังมีพื้นที่ขยายเครือข่ายอีก 2 อำเภอ คือ อ.ชะอวด และ อ.เฉลิมพระเกียรติ

โจทย์วิจัย : ลักษณะสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังควรจะเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งด้านระบบการจัดการน้ำ ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำปากพนัง อาชีพและความต้องการของชาวนา ชาวประมง ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง
2. เพื่อเสริมสร้างให้เกิดการเรียนรู้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อฝึกความเป็นชุมชนบนฐานทรัพยากรลุ่มน้ำปากพนัง

3. เพื่อพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิของชุมชน โดยสร้างการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆในท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างกลไกการแก้ปัญหาในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขที่ชัดเจนสามารถดำเนินการได้
2. เกิดแกนนำชาวบ้านที่เข้าใจเรื่องสิทธิ และมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องได้

ระยะเวลาในการวิจัย

3 ปีครึ่ง (15 กรกฎาคม 2545 - 14 มกราคม 2549)

คณะนักวิจัย

1. นายสันติชัย	ชายเกตุ
2. นายชัยรัตน์	พุ่มรักชาติ
3. นายเจริญ	มหาราช (อำเภอเชียรใหญ่)
4. น.ส.เกศราภรณ์	ทับทิมทอง (อำเภอเชียรใหญ่)
5. นายบรรจบ	อ่วมคง (อำเภอเชียรใหญ่)
6. นางอัจฉรา	สุวรรณ (อำเภอเชียรใหญ่)
7. นายประเสริฐ	คงสงค์ (อำเภอหัวไทร)
8. นายสวาท	เอียดตน (อำเภอหัวไทร)
9. นายสันติ	เขี้ยวเสน (อำเภอปากพนัง)
10. น.ส.กาญจนา	หมกทอง (อำเภอปากพนัง)
11. นายเสน่ห์	พัฒนบุตร (อำเภอปากพนัง)
12. มณีรัตน์	มิตรประสาท

ผู้ให้การสนับสนุน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทที่ 2

ฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ก. ระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนัง

ลุ่มน้ำปากพนังมีพื้นที่ประมาณ 1.7 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 16.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยรวมบางส่วนของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และบางส่วนของอำเภอควนขนุน อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง โดยมีแม่น้ำปากพนังเป็นแม่น้ำสายหลักและลำคลองสาขาจำนวน 119 สาย รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณกว่า 700 กิโลเมตร¹

แม่น้ำปากพนัง มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาบรรทัด เขตตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จ.นครศรีธรรมราช บริเวณรอยต่อพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ตรัง พัทลุง และนครศรีธรรมราช พื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำปากพนังส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เทือกเขา เนินเขา และพื้นที่ดอน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 15-50 เมตร มีลำน้ำสาขาไหลลงมารวมกับแม่น้ำปากพนังหลายสาย เช่น คลองลาไม ห้วยถ้ำพระ คลองกุ่ม คลองค้อง คลองโคกยาง คลองเสาธง คลองชะเมา คลองบางไทร เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำปากพนัง

การไหลผ่านของลำน้ำเหล่านี้ ก่อให้เกิดพื้นที่ตะกอนลำน้ำหรือลานตะกอนพักน้ำ (Flood plain or low terraces) สภาพทางภูมิศาสตร์ถัดจากพื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพพื้นที่จะค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดและลอนชัน (Undulating terrain and rolling terrain) ถัดมาจะเป็นพื้นที่ตอนกลางของลุ่มน้ำมีสภาพพื้นที่ค่อนข้างเรียบ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 5 – 10 เมตร โดยเป็นพื้นที่ช่วงต่อกับที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล พื้นที่ตอนปลายของลุ่มน้ำเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล ประกอบด้วยพื้นที่ที่น้ำทะเลเคยขึ้นถึง และพื้นที่พรุ จนไปจรดสันทรายและหาดทรายชายทะเล ซึ่งทอดตัวเป็นแนวยาวตั้งแต่แหลมตะลุมพุกทางตอนเหนือไปจนจรดเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทางตอนใต้²

โดยสรุประบบนิเวศของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังประกอบด้วยทั้งทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ และชายฝั่งทะเล โดยในส่วนของพื้นที่ป่าในเขตลุ่มน้ำนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นป่าบก ป่าพรุ ป่าชายเลน และป่าจาก ซึ่งถือเป็นแหล่งต้นน้ำและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ – อนุบาลสัตว์น้ำ

เริ่มจากป่าสงวนแห่งชาติเขาหลวง อ. ลานสกา ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ลุ่มน้ำเรื่อยลงมาทางใต้ คือป่าสงวนแห่งชาติป่าไสโตน ป่าในตาก และป่าเขานา อ. ร่อนพิบูลย์ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระบาท อ. ห้วยไทร และป่าสงวนแห่งชาติปายางงาม ป่าควนแก้ว – ป่า

¹ ณรงค์ บุญสวยขวัญ.(2544) วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8 . โครงการวิจัยเรื่องโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย น.30

² ไพบุลย์ ประโมจันย์ และคณะ (2542) รายงานการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทางด้านการทรัพยากรที่ดินเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดิน โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์และกรมที่ดิน.

คลองตม และป่าทุ่งลานแชะ อ. ชะอวด ซึ่งมีพื้นที่รวม 218,361 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าพรุ จำนวน 4 แห่ง คือ ป่าดอนทรายและป่าคลอง อ. ร่อนพิบูลย์ และ อ.เฉลิมพระเกียรติ ป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองค้อ และป่าท่าช้างข้าม อ. เขียวใหญ่ และ อ. เฉลิมพระเกียรติ ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านกุ่มแปะ ป่าบ้านในลุ่ม และป่าพรุควนเคร็ง อ. ชะอวด รวมเนื้อที่ 165,825.50 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลน จำนวน 5 แห่ง คือ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนปากพญา – ปากนคร และป่าปากน้ำ อ.เมือง ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนปากพนังฝั่งตะวันออก ป่าเกาะไชย ป่าปลายแหลมตะลุมพุก และป่าเลนปากพนังฝั่งตะวันตก อ.ปากพนัง รวมเนื้อที่ประมาณ 71,221 ไร่

ส่วนป่าจาก ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์ม ขึ้นกระจายในบริเวณปากอ่าวสองฝั่งแม่น้ำปากพนังและคลองสาขาที่ได้รับอิทธิพลน้ำทะเลขึ้นถึง

พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในอดีตจึงมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ และมีต้นตอไม้ปริมาณน้ำจากคลองชะอวดมากพอที่จะป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มได้ในฤดูฝน และมีการปรับสภาพน้ำให้เป็นน้ำกร่อยในฤดูแล้ง โดยทิศทางการไหลเวียนของน้ำจะไหลจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอชะอวด เรียกว่า “คลองชะอวด” ผ่านอำเภอเชียรใหญ่ เรียกว่า “คลองเชียร” ผ่านอำเภอปากพนัง เรียกว่า “คลองปากพนัง” และออกสู่ทะเลที่อ่าวปากพนัง

ข. ทรัพยากรที่สำคัญ

พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีทรัพยากรที่สำคัญ ได้แก่

1. ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งป่าโกงกาง และป่าพรุ ป่าโกงกางในพื้นที่ปากพนังจะอยู่บริเวณปากอ่าวปากพนัง ในอดีตมีสภาพที่สมบูรณ์อย่างมาก แต่ต่อมาได้ถูกทำลายด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น การตัดไม้ไปขาย การบุกรุกพื้นที่ป่า และการทำนาเกลือ เป็นต้น ส่งผลให้สภาพป่าชายเลนเสื่อมโทรมลง ส่วนป่าพรุที่สำคัญคือ พรุควนเคร็ง ซึ่งเป็นป่าพรุที่มีพื้นที่กว้างใหญ่เป็นอันดับ 2 ของประเทศรองจากพรุโต๊ะแดง แต่ในช่วงที่ผ่านมาป่าพรุได้ถูกไฟป่าเผาผลาญเสียหายไปเป็นจำนวนมากหลายครั้ง ส่งผลให้ป่าพรุเสื่อมโทรมลง ซึ่งได้มีการประกาศเขตพื้นที่ป่าเป็นป่าสงวนในเขตพื้นที่ 3 อำเภอ แบ่งเป็น ป่าสงวนแห่งชาติป่าบก ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระบาท อำเภอเชียรใหญ่ เนื้อที่ประมาณ 1,525 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าพรุ ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองค้อ อำเภอเชียรใหญ่(รวมอำเภอเฉลิมพระเกียรติ) เนื้อที่ประมาณ 52,987.5 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าท่าช้างข้าม อำเภอเชียรใหญ่ เนื้อที่ประมาณ 28,668 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลน ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเลนปากพนังฝั่งตะวันออกและป่าเกาะไชย อำเภอปากพนัง เนื้อที่ประมาณ 35,156 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าปลายแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง เนื้อที่ 353 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าเลนปากพนังฝั่งตะวันตก อำเภอปากพนัง เนื้อที่

ประมาณ 8,162 ไร่ นอกจากนั้นยังมีพื้นที่ป่าจากซึ่งเป็นพืชในวงศ์ปาล์มในอำเภอปากพนังอีกประมาณ 25,954 ไร่

2. ทรัพยากรน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดและมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสายหลักคือ แม่น้ำปากพนังที่มีลำน้ำสาขาเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นในพื้นที่มีน้ำถึง 4 ประเภท คือ น้ำเค็ม (ในทะเล) น้ำกร่อย (ปากอ่าวปากพนัง ในช่วงหน้าแล้งน้ำจะกร่อยถึงอำเภอหัวไทร เขียวใหญ่ และบางปีอาจจะถึงอำเภอชะอวด) น้ำจืด (พื้นที่ต้นน้ำจนถึงปากพนัง) และน้ำเปรี้ยว (พื้นที่ป่าพรุ) ส่งผลให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรน้ำยังเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดหรือบ่งบอกอาชีพ วิถีชีวิต ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมของพื้นที่อีกด้วย

3. ทรัพยากรดิน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จะเป็นดินเหนียว และดินเหนียวปนทราย ส่วนบริเวณภูเขาจะเป็นดินลูกรัง ซึ่งจะมีคุณสมบัติที่เป็นดินธรรมดา ดินเปรี้ยว และดินเค็ม มีสภาพเหมาะสมกับการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่มีสภาพเหมาะสมแก่การทำนา หรือไร่สวนผสม ส่วนบริเวณที่อยู่ชายทะเลก็เหมาะกับการประกอบอาชีพทำนา กุ้ง

4. ทรัพยากรสัตว์ป่าและสัตว์น้ำ มีทั้งสัตว์บก และสัตว์น้ำ ดังนี้ สัตว์บก (รวมทั้งประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก) ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังพบสัตว์ป่าจำนวนรวม 319 ชนิด แบ่งเป็นพบในพื้นที่ป่าชายเลน 152 ชนิด พื้นที่ลุ่มน้ำ 161 ชนิด และพื้นที่ต้นน้ำ 187 ชนิด สัตว์น้ำ (รวมทั้งประเภท กุ้ง หอย ปู หมึก แมงดาทะเล กุ้ง) จากการสำรวจพบในบริเวณต้นน้ำและป่าชายเลนในอ่าวปากพนัง (ซึ่งยังไม่ได้สำรวจทั่วทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในส่วนที่เป็นสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห้วย หนอง บึง) พบสัตว์น้ำทั้งหมด 173 ชนิด แบ่งเป็น สัตว์น้ำเค็ม 52 ชนิด สัตว์น้ำกร่อย 54 ชนิด และสัตว์น้ำจืด 76 ชนิด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่อย่างมากมาย

ค. ฐานทรัพยากรลุ่มน้ำปากพนังที่ก่อกลเป็นระบบนิเวศ

ระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนัง เป็นระบบที่เกี่ยวเนื่องกันเชื่อมโยง ปฏิสัมพันธ์กันจากภูเขาถึงทะเล โดยแยกกันไม่ได้ หากส่วนใดส่วนหนึ่งขาดหายไป ระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนังก็จะพิการ เสียความสมดุลทันที ดังที่อาจารย์ สมบูรณ์ พรพิเนตรพงศ์ ได้ให้ความรู้ไว้ว่า หากไม่มีป่าทะเลก็ไม่สมบูรณ์ เพราะป่าเป็นแหล่งผลิตน้ำจืดให้กับทะเล เพราะฉะนั้นคนเขา คนเล ต้องสัมพันธ์กัน เอื้ออาทรกัน ซึ่งระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังก็เป็นดังเช่นที่อาจารย์สมบูรณ์ได้บอกไว้ กล่าวคือ บริเวณต้นน้ำของแม่น้ำปากพนังในอำเภอชะอวด คือเขตป่าเขาที่ผลิตน้ำจืดให้ไหลลงมาในอ่าวปากพนังเมื่อน้ำจืดกับน้ำเค็มมาผสมกันบริเวณอ่าวปากพนัง ก็จะกลายเป็น

เขตน้กร่อยที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งชุมชนและเพาะพันธุ์ ขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด เพราะฉะนั้นหากต้องการให้อ่าวปากพนังสมบูรณ์ก็ต้องช่วยกันรักษาต้นน้ำไว้อย่าให้ถูกทำลาย

ในอ่าวปากพนังมีป่าชายเลนที่เป็นฐานทรัพยากรของคนลุ่มน้ำปากพนัง เป็นแหล่งอาศัยของกุ้ง หอย ปู ปลา เป็นที่เพาะพันธุ์และขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด ซึ่งป่าชายเลนจะอุดมสมบูรณ์และเจริญเติบโตได้ดี ก็ต้องอาศัยน้ำจืดจากต้นน้ำของแม่น้ำปากพนังมาผสมกับน้ำเค็มในบริเวณอ่าวปากพนัง จนเกิดเป็นน้ำกร่อย เพราะป่าชายเลนจะเจริญเติบโตได้ดีในสภาพน้ำกร่อยเท่านั้น

นอกจากป่าต้นน้ำที่อยู่ในเขตภูเขา และป่าชายเลนที่อยู่ในอ่าวปากพนัง ป่าอีกป่าหนึ่งที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังคือ ป่าพรุ ที่อยู่บริเวณต้นน้ำของแม่น้ำปากพนัง แถว ๆ อำเภอชะอวด และอำเภอเชียรใหญ่ ซึ่งป่าพรุจะทำหน้าที่คล้าย ๆ ฟองน้ำที่เป็นตัวซับน้ำไว้ในหน้าฝน และเมื่อถึงหน้าแล้งก็จะค่อย ๆ ปล่อยน้ำให้ไหลลงไปในแม่น้ำปากพนัง เพื่อสร้างความสมดุล ให้กับระบบนิเวศบริเวณอ่าวปากพนังไม่ให้เค็มจัดจนเกินไป นอกจากนี้ป่าพรุก็ยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนลุ่มน้ำปากพนัง และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติที่สำคัญ

ในขณะเดียวกัน ถึงแม้ว่าป่าทั้งสามชนิดนี้ คือ ป่าต้นน้ำ ป่าพรุ และป่าชายเลน จะมีอยู่ครบ แต่ถ้าหากน้ำในแม่น้ำปากพนังถูกปิดกั้นไม่ให้ไหลขึ้นไหลลงมาผสมกับน้ำเค็มบริเวณปากอ่าว ระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนังก็ตายสนิท ป่าพรุก็จะเน่า เนื่องจากน้ำนิ่งไม่ไหลเวียน ป่าชายเลนก็จะเสื่อมโทรม ขาดความอุดมสมบูรณ์และจะตายไปในที่สุด เนื่องจากไม่มีน้ำจืดมาผสมทำให้น้ำเค็มจัด ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อป่าชายเลน และส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ไปยังกุ้ง หอย ปู ปลา ที่ต้องพึ่งพาป่าชายเลนในการดำรงชีวิตและขยายพันธุ์

นอกจากป่าพรุ ป่าชายเลน และป่าต้นน้ำที่เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังแล้ว ป่าอีกป่าหนึ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำปากพนัง คือ ป่าจาก เพราะป่าจากเป็นฐานอาชีพของคนลุ่มน้ำปากพนังมาช้านาน เป็นแหล่งรายได้ ที่เลี้ยงครอบครัวและปากท้องคนลุ่มน้ำปากพนังมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งต้นจากจะเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดีในสภาพของน้ำกร่อยเช่นเดียวกัน หากเป็นน้ำจืดหรือน้ำเค็มเพียงอย่างเดียว ต้นจากจะไม่ชอบ

ดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่าจาก และป่าต้นน้ำ และแม่น้ำปากพนังคือฐานทรัพยากรที่สำคัญของคนลุ่มน้ำปากพนัง และทรัพยากรเหล่านี้จะยั่งยืนและดำรงอยู่ได้ก็ต้องมีน้ำกร่อยเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ และการไหลขึ้นไหลลงของแม่น้ำปากพนังก็เป็นการสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศ การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนังเพื่อไม่ให้น้ำเค็มไหลเข้าในแม่น้ำปากพนัง จึงเป็นการทำลายฐานทรัพยากรและทำลายวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำปากพนังอย่างรุนแรง

ง. การตั้งชุมชนในลุ่มน้ำปากพนัง

ดังที่กล่าวแล้วว่าพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในความหมายของรัฐครอบคลุมพื้นที่ 10 อำเภอ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช³ และบางส่วนของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และบางส่วนของ อำเภอกวนขนุน อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง แต่ในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังแล้ว พื้นที่ที่ชาวบ้านมีความรู้สึกร่วมว่าเป็นลุ่มน้ำ คือ อำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอปากพนัง และอำเภอชะอวดบางส่วน ซึ่งทั้ง 3 อำเภอนี้มีจำนวนประชากรรวม 257,575 คน จำนวนครัวเรือน 56,563 หลัง หรือคิดเป็นร้อยละ 43.52 และร้อยละ 45 ของจำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือน ในพื้นที่ลุ่มน้ำตามคำนิยามของรัฐตามลำดับ

สำหรับลักษณะทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (บริเวณ 3 อำเภอ คือ หัวไทร เชียรใหญ่ และปากพนัง) มีสภาพพื้นที่ราบ ถึงราบลุ่ม สภาพภูมินิเวศน์เหมาะสำหรับการประกอบอาชีพด้านการเกษตร ในพื้นที่จะประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น ทำนา ทำไร่สวนผสม นากุ้ง สวนจาก ทำประมงน้ำจืด/น้ำกร่อย/น้ำเค็ม เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตั้งเป็นหย่อม ๆ ไม่หนาแน่น ในอดีตจะเกิดชุมชนบริเวณริมแม่น้ำ ใช้เส้นทางสัญจรและการค้าขาย ส่งสินค้าทางน้ำเป็นหลัก ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาคมนาคมทางบกมากขึ้น สภาพการตั้งบ้านเรือนก็จะเปลี่ยนจากริมน้ำมาอยู่ใกล้ถนนแทน และการสัญจรทางน้ำก็ลดความสำคัญลง

อย่างไรก็ตามการทำมาหากินของชุมชนในลุ่มน้ำก็ยังคงเป็นอยู่เช่นเดิม จะเปลี่ยนแปลงก็ในส่วนของการทำนาที่ทำน้อยลง เนื่องจากสภาพทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป และการผลิตไม่คุ้มทุน แต่นากุ้งขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีผลตอบแทนที่ดีกว่า แต่ปัจจุบันก็ลดน้อยลงด้วยเช่นกัน เพราะสภาพแวดล้อมไม่อำนวยให้ได้ผลผลิตมากเหมือนยุคแรกเริ่มของการเลี้ยงกุ้ง ในส่วนของอาชีพอื่น ๆ ทั้งการประมง ทำสวนจาก ทำไร่สวนผสม หรืออื่น ๆ ก็ยังคงมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะคนในลุ่มน้ำปากพนังเริ่มที่จะอพยพไปทำมาหากินนอกพื้นที่มากขึ้น ทั้งการไปทำสวนในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร กระบี่ เป็นต้น หรือการไปรับจ้างทำงานที่เมืองใหญ่ เหล่านี้ทำให้ลุ่มน้ำปากพนังในปัจจุบันไม่สามารถบอกได้ว่าอาชีพใดเป็นอาชีพหลักอีกต่อไป แต่มีเพียงอาชีพที่ทำเพื่อการยังชีพเท่านั้น เนื่องจากลุ่มน้ำปากพนัง มีสภาพภูมินิเวศน์ที่หลากหลาย การประกอบอาชีพจึงผูกโยงกับสภาพภูมินิเวศและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งจะจำแนกให้เห็นลักษณะการประกอบอาชีพตามที่ได้ศึกษารายอำเภอและสภาพพื้นที่ ดังนี้

1. อำเภอปากพนัง

1.1 ส่วนที่เป็นที่ราบสูง(ที่ดอน) จะทำนาและไร่สวนผสม (ซึ่งมีพื้นที่ไม่มากนัก)

³ 10 อำเภอในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ อ.ปากพนัง หัวไทร เชียรใหญ่ ชะอวด ร่อนพิบูลย์ เมือง เติมพระเกียรติ จุฬาภรณ์ ลานสกา และพระพรหม

- 1.2 ส่วนที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่จำนวนมาก และที่ราบลุ่มติดแม่น้ำลำคลอง จะประกอบอาชีพทำนา นาทุ่ง ไร่นาสวนผสม ทำประมงในคลอง (เหลือน้อยมาก) ทำน้ำตาลจากเย็บจาก (มีมากที่ตำบลขนานนาก)
- 1.3 ส่วนที่อยู่บริเวณปากอ่าวและชายทะเล (แถบตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก ปากพนังฝั่งตะวันตก เทศบาลเมืองปากพนัง และบางส่วนของท่าพญา ขนานนาก คลองน้อย คลองกระบือ) จะประกอบอาชีพทำการประมงทั้งขนาดเล็กชายฝั่ง และประมงขนาดใหญ่ที่เป็นอุตสาหกรรมประมง

2. อำเภอเชียรใหญ่ จะแบ่งเป็น

- 2.1 ส่วนของที่เป็นเนินเขา (แถบเขาพระบาท) จะมีอาชีพทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ แต่ก็มีพื้นที่ไม่มากนัก
- 2.2 ส่วนที่เป็นที่ราบสูง (ที่ดอน) จะทำนาและไร่นาสวนผสม
- 2.3 ส่วนที่ราบลุ่ม และที่ราบลุ่มติดแม่น้ำลำคลอง จะทำนา (มีเหลือน้อยมาก) นาทุ่ง ไร่นาสวนผสม เลี้ยงปลากะชัง ทำประมงในคลอง (เหลือน้อยมาก) ทำน้ำตาลจาก (เกือบไม่เหลือแล้ว)
- 2.4 ส่วนที่เป็นพรุ จะทำการประมง (มีเหลือน้อยแล้ว) ปศุสัตว์ ทำผลิตภัณฑ์จากกระจูด ตัดไม้เสม็ดขาย (มีน้อยแล้ว) หาของป่า เช่น น้ำผึ้ง ไข่มดแดง เป็นต้น

3. อำเภอหัวไทร จะแบ่งเป็น

- 3.1 ส่วนที่เป็นที่ราบสูง (ที่ดอน) จะทำนาและไร่นาสวนผสม
- 3.2 ส่วนที่ราบลุ่ม และที่ราบลุ่มติดแม่น้ำลำคลอง จะทำนา (มีเหลือน้อยมาก) นาทุ่ง ไร่นาสวนผสม ทำประมงในคลอง (เหลือน้อยมากแล้ว)
- 3.3 ส่วนที่ติดชายทะเล (แถบตำบลเกาะเพชร หน้าสตน) จะทำการประมงชายฝั่งขนาดเล็ก (ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไทยมุสลิม)

กล่าวโดยสรุป อาชีพที่เห็นได้ชัดและมีมากในลุ่มน้ำปากพนัง 3 อำเภอ มี 5 อาชีพหลัก คือ ทำนา (ส่วนใหญ่) ทำนาทุ่ง ทำไร่นาสวนผสม ทำประมง (น้ำจืดและน้ำเค็ม ส่วนน้ำกร่อยหายไปแล้ว) และทำสวนจาก ส่วนอาชีพทำสวนยางพารา และทำสวนผลไม้มีเพียงเล็กน้อยบริเวณเขาพระบาท อ. เชียรใหญ่เท่านั้น

จ. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

วิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำปากพนังในอดีตนั้นจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่สอดคล้องกับลักษณะของทรัพยากรที่มีในพื้นที่ โดยไม่ได้มีการจัดการทรัพยากรให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชนแต่อย่างใด แต่จะมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพทรัพยากรมากกว่า เช่น การทำนาปี การประมง หรืออื่น ๆ ดังนั้นจึงทำให้ทรัพยากรไม่ถูกรุกรานทำลายมากนัก

แต่เมื่อมีการพัฒนาอาชีพแบบอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นการประมง การทำนา หรืออื่น ๆ จึงต้องมีคนเข้าไป “จัดการ” กับทรัพยากรโดยรัฐและระบบทุน ที่ต้องการให้ประชาชนมีการพัฒนาการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เนื่องจากเป็นการพัฒนาแบบเห็นแก่ตัวที่คำนึงถึงเฉพาะผลผลิตสูงสุดระยะสั้น ๆ มากกว่าการรักษาดูแลให้ใช้ประโยชน์อย่างยาวนาน

ฉ. วิถีชีวิตคนลุ่มน้ำ “ปากพนัง” ในระบบ 3 น้ำ

ลุ่มน้ำปากพนังในอดีตเป็นชุมชนใหญ่เป็นศูนย์กลางการค้าและการคมนาคม เป็นอู่ข้าว – อู่น้ำ ที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นเมืองท่าที่สำคัญโดยมีเรือสินค้าจากต่างประเทศ เข้ามาติดต่อค้าขาย สินค้าหลักในเขตลุ่มน้ำ คือ “ข้าว” รวมทั้งมีเอกลักษณ์สำคัญในพื้นที่แถบนี้ คือ “รังใหญ่ ไชยขาว สาวตาคม ขนหมแปลก” เพราะพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันว่า มีนกแอ่นและปลาอุตมสมบูรณ์ ส่วนสาว ๆ ในย่านนี้ขึ้นชื่อว่าสวยคมและทำมาค้าขายคล่อง มาช้านาน มีขนมที่ไม่เหมือนที่อื่นคือ ขนมลาที่นำไปใช้ในงานบุญประเพณีสารทเดือนสิบ

ด้านการติดต่อคมนาคมใช้เส้นทางเรือ โดยมีเรือเมล์วิ่งในแม่น้ำปากพนังจากหัวไทร – เขียรใหญ่ – ปากพนัง ตลอดจนถึงตรังกานู และกรุงเทพฯ เพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยน ค้าขาย การตั้งบ้านเรือนของชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้าน กระจายอยู่ทั่วลุ่มน้ำโดยเฉพาะจะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นแถบสองฟากฝั่งคลอง และมีระบบการใช้น้ำตามธรรมชาติ ได้แก่ น้ำฝน และน้ำคลองเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตร โดยรัฐบาลได้เริ่มการพัฒนาระบบชลประทานตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2441 การพัฒนาเกษตรกรรม พ.ศ. 2513 และการคมนาคม ประมาณ พ.ศ. 2518⁴

⁴ โครงการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการที่ส่งเสริมการจัดระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยการขุดคลองและสร้างประตูระบายน้ำขนาดเล็กขึ้นเพื่อการคมนาคมและการเกษตร ซึ่งเริ่มมีการดำเนินการมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ การขุด “คลองสุขุม” ที่มีการดำเนินการจนแล้วเสร็จในปี ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) เพื่อให้ราษฎรในอำเภอบางขัน มีน้ำจืดบริโภค เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมให้กับเรือสินค้าและการเดินทางของราษฎรในฤดูมรสุม (ใช้เป็นเส้นทางเลี่ยงคลื่นลมในทะเล) และเพื่อขยายพื้นที่การทำนาทั้งสองฝั่งคลอง และประชาชนได้ขุดคลองซอยเพื่อใช้ประโยชน์ในระยะต่อ ๆ มาอีกหลายคลอง เช่น คลองน้อย คลองเปี้ยะ คลองบางฝั่ง คลองบางหลวง คลองบางว่า คลองบางกูด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างประตูระบายน้ำ (ทำนบ) ระหว่างคลองสุขุมและคลองปากพนังเพื่อกั้นน้ำทะเลหนุน และได้ขุดคลองเพื่อการอุปโภค – บริโภค ด้วย นอกจากนี้ รัฐยังมีการพัฒนาระบบชลประทานในระยะต่อ ๆ มาอีกหลายโครงการที่สำคัญ ได้แก่ การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางจากเพื่อป้องกันน้ำเค็มและได้นำน้ำจืดเพื่อการเกษตร (2505) การสร้างประตูระบายน้ำคลองสุขุม (2512 – 2513) การทำคันกั้นน้ำเค็มบริเวณตำบลท่าพญา ตำบลขนานนก ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก และตำบลหน้าสะตอ เพื่อป้องกันคลื่นลมที่มักนำน้ำทะเลมาท่วมพื้นที่นาข้าว (ชาวบ้านเรียกคลื่นลมนี้ว่า “คลื่นหักหาด” ในปี พ.ศ. 2512 – 2513) การสร้างประตูระบายน้ำคลองเขียรใหญ่ (2514 – 2518) การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางไทร บริเวณตำบลบ้านใหม่ (2515 – 2518) การก่อสร้างประตูระบายน้ำและฝายบ่อคันที่ บริเวณตำบลขนานนก (2518) และการก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองค้ออง ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อ.เขียรใหญ่ (2518 – 2521) เป็นต้น

โครงการสร้างถนนเพื่อการคมนาคม เป็นโครงการที่ทางราชการเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมีการก่อสร้างเส้นทางที่สำคัญประมาณปี พ.ศ. 2518 ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช – หัวไทร ถนนสายบ่อล้อ – ชะอวด ถนนสายชายทะเลปากพนังฝั่งตะวันตก – เขียร

สภาพน้ำในแม่น้ำปากพนังตอนบนบริเวณ อ. ชะอวด และ อ. เขียวใหญ่ จะเป็นน้ำจืด ส่วนตอนกลางจะเป็นน้ำกร่อย และบริเวณปากอ่าวจะเป็นน้ำเค็ม ระบบน้ำจะมีการขึ้น – ลง ไหลเวียนอยู่ตลอดเวลา ตามฤดูกาลและความรุนแรงของการขึ้น – ลงของระดับน้ำทะเล โดยในช่วงฤดูฝนน้ำหลาก แม่น้ำปากพนังจะมีความจืดสูง แต่ในช่วงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำปากพนังจะกร่อยถึงค่อนข้างเค็ม ส่งผลให้แม่น้ำปากพนังมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง โดยมีการใช้ทรัพยากรแบบดั้งเดิมที่ไม่ฝืนธรรมชาติ อันปรากฏเป็นแบบแผนอาชีพหลากหลายตามสภาพการขึ้นลงของน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อยในเขตอำเภอปากพนัง เขียวใหญ่ และหัวไทร ดังนี้

1. ที่ราบสูง หรือที่ดอน มีการทำนาและสวน ที่เนินเขา ทำสวนยางพาราและสวนผลไม้
2. ที่ราบลุ่มและที่ราบติดแม่น้ำลำคลอง มีการทำ นาทุ่ง สวน ประมง และน้ำตาลจาก
3. บริเวณปากอ่าวและชายทะเล มีการทำประมงขนาดเล็กชายฝั่ง และประมงขนาดใหญ่
4. บริเวณพรุ มีการทำประมง ทำกระจูด ตัดไม้เสม็ด และหาของป่า

แบบแผนอาชีพหลักของเขตน้เค็มบริเวณแหลมตะลุมพุกจนถึงทะเลนอก คือการทำประมงทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่ ในเขตน้กร่อยมีแบบแผนอาชีพหลัก คือ การทำน้ำตาลจาก⁵ และประมงในคลองชะอวด และคลองเขียว ในส่วนของน้ำตาลจากให้รายได้มากกว่า 10,000 บาทต่อเดือน รวมทั้งรายได้จากสัตว์น้ำหลากหลายชนิด ได้แก่ ปลากระบอก ปูดำ กุ้งแม่น้ำ เป็นต้น

ในเขตน้จืดมีการทำนา ซึ่งทำนาปีเรียกว่า “นาหยาม” โดยอาศัยน้ำฝนและเก็บเกี่ยวในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน ซึ่งน้ำเค็มจะเริ่มรุกเข้ามา ข้าวที่ปลูกโดยมากเป็นพันธุ์พื้นเมือง⁶ ได้แก่ ข้าวปิ่นแก้ว ช่อหลุมพี ช่อจำปา แก่นจันทร์ ลูกลาย เล็กนก ยาโค และนางขาว เป็นต้น

ใหญ่ และถนนสายริมทะเลปากพนัง – หน้าโกฏี – หัวไทร ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช จึงให้ความสำคัญกับการสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอปากพนังกับอำเภอเขียวใหญ่ ผ่านตำบลบางตะพุง และตำบลโสมมาก เพื่อเชื่อมต่อกับสายอำเภอเขียวใหญ่ – บ่อล้อ – บ้านตูล อำเภอชะอวด เป็นต้น ซึ่งถนนสายสำคัญเหล่านี้ถูกสร้างล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและส่งผลให้เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย

โครงการพัฒนาด้านอาชีพ เป็นความพยายามในการส่งเสริมอาชีพโดยรัฐ ด้วยการส่งเสริมการผลิตข้าวด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ (พ.ศ. 2513) เช่น พันธุ์ข้าวใหม่ การทำนาปีละ 2 ครั้ง และการประกวดพันธุ์ข้าว เป็นต้น วิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำปากพนังต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องการทำมาหากิน นาข้าวเริ่มหายไป และบางพื้นที่เลิกทำนาเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำเสีย – ดินเสีย เกิดปัญหาเรื่องหนูในนาข้าว การส่งเสริมเรื่องไร่นาสวนผสมตามรูปแบบที่รัฐกำหนดไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการของชาวบ้าน ประกอบกับไม่มีการดูแลช่วยเหลือเรื่องราคาและการตลาด การส่งเสริมเรื่องไร่นาสวนผสมจึงไม่ประสบความสำเร็จ ชาวประมงพื้นบ้านที่ทำมาหากินในแม่น้ำปากพนัง เริ่มหากินได้น้อยลงเนื่องจากน้ำเสีย เป็นต้น โดยตัวชี้วัดที่แสดงถึงวิกฤติของปัญหาการทำมาหากินที่สำคัญคือ การอพยพจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีมากในปี พ.ศ. 2515 จนถึงปัจจุบัน

⁵ การทำน้ำตาลจากเป็นอาชีพเสริม นริศ แก้วศรีนวล (2539)ศึกษาจากในตำบลขนบนา อำเภอปากพนัง พบว่าอาชีพนี้ทำรายได้ประมาณปีละ 70,930 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ซึ่งมากกว่ารายได้ของประชาชนภาคเกษตรของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ต้นจากสามารถให้ผลผลิตน้ำหวานประมาณ 3,772.80 -4,954.80 ลิตร ต่อไร่ต่อฤดูกาลผลิต

⁶ สัมภาษณ์นายเจริญ มหาราช นายประเสริฐ คงสง

ชาวพื้นเมืองมีทั้งชาวอายุสั้นและอายุยาว ชาวอายุสั้นใช้เวลาปลุกนาน 5 เดือน ได้แก่ ชาวนางฝ้าย ชาวยาโค ชาวอายุยาวใช้เวลาปลุกนาน 6 เดือน ได้แก่ ชาวสิริก ชาวสิริกเบา ชาวจังหวัดหนัก ชาวจังหวัดเบา และชาวสิริกหัวไทร ดังนั้น ชาวนาจึงมีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีระยะเวลาสอดคล้องกับฤดูกาลน้ำขึ้น – น้ำลง คือสามารถเก็บเกี่ยวทันในเวลาที่น่าเค็มรุกเข้ามา หรือหากประมาณการว่าน้ำเค็มจะรุกขึ้นมาเร็ว ก็สามารถลงข้าวพันธุ์ยาโค เนื่องจากทนต่อน้ำกร่อยได้ดี

นอกจากเขตน้ำจืดและน้ำเค็มแล้ว เมื่อน้ำทะเลเข้าไปยังคลองปากพนัง และถึงช่วงฤดูที่น้ำเริ่มกร่อยซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า “น้ำจืด” ปลาจะลอยหัวซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า “ปลาเมาน้ำ” เป็นช่วงที่ชาวบ้านมีรายได้จากการจับสัตว์น้ำ นั่นคือ ทั้งชาวนา และชาวประมง จะลงคลองจับปลา สร้างรายได้ให้ชาวบ้านอย่างเป็นกอบเป็นกำ ส่วนเครื่องมือในการจับปลามีหลากหลายชนิด ได้แก่ สุ่ม แห อวนปลา อวนกุ้ง ไชรหนู (ตักปูทะเล) ไชกั้ง ไชใหญ่ เบ็ดราว สายราวกุ้งคอก (เหล็ยยะ) โพงพาง แนดรุนกั้งกะปิ (กั้งเคย) แร้ว (ปักล่อปูทะเล) ราวเบ็ด งามกั้ง เป็นต้น ทำให้สามารถหารายได้จาก กุ้ง หอย ปู ปลา เหล่านี้ประมาณกว่า 200 – 500 บาทต่อวัน

การทำมาหากินที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นความรู้ที่สั่งสมมาหลายชั่วรุ่น ชาวบ้านปากพนังจึงทำมาหากินโดยพึ่งพากระแสน้ำตามฤดูกาล ตามที่ชาวบ้านคุ้นเคยว่า “มีไหลขึ้นลงทุกวัน” น้ำไหลขึ้นเต็มทีของวันขึ้นสิบห้าค่ำของทุกเดือน และลดลงในช่วงแรม จากนั้นน้ำจะขึ้นอีกในวันขึ้นหนึ่งค่ำ ในรอบหนึ่งปีระบบน้ำจะวนเวียนอยู่อย่างนี้ไปตามธรรมชาติ

นอกจากนี้ระยะเวลาของน้ำจืด เค็ม กร่อย อาจจะต่างกันตามหย่อมบ้าน ซึ่งภูมิประเทศต่างกัน แม้ว่าจะอยู่ในเขตอำเภอเดียวกัน เช่น ระยะเวลาจืดอาจเริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน – มกราคม รวม 5 เดือน แล้วเป็นน้ำกร่อย 3 เดือน คือ เดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน แล้วเข้าระยะน้ำเค็ม 4 เดือน คือ เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม โดยสรุปว่ารอบ 1 ปี น้ำจืด 5 เดือน น้ำกร่อย 3 เดือน และน้ำเค็ม 4 เดือน ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกระบบน้ำว่า “น้ำสามรส”

ตารางแสดงแบบแผนการทำมาหากินในระบบ 3 น้ำ

ระบบน้ำ	ฤดูกาล	การทำมาหากิน	ระยะการทำนา	วิธีจับสัตว์น้ำ
น้ำกร่อย	กุมภาพันธ์ - มีนาคม	ประมงคลอง	ช่วงเก็บเกี่ยว	ราวกุ้งแม่น้ำ (ใช้มะพร้าวสุกทำเหยื่อ) วางอวนกุ้ง อวนปลา ทอดแห ปักเบ็ด (ทอง) ราวเบ็ด วางไชปู ไชกั้ง ปักแร้ว โล้
น้ำเค็ม	มีนาคม - กันยายน	ประมงคลอง	ช่วงไถหว่าน	วางไชปู วางไชกั้ง ปักแร้ว วางอวน ทอดแห ราวเบ็ด (ปลา - กุ้ง) โล้

ระบบน้ำ	ฤดูกาล	การทำมาหากิน	ระยะการทำนา	วิธีจับสัตว์น้ำ
น้ำกร่อย (น้ำจืด)	กันยายน - พฤศจิกายน	นำตาลจาก ประมงคลอง	ช่วงปักดำ	
น้ำจืด	พฤศจิกายน - มกราคม	ทำนา “นาหยาม” (นาปี) ประมงคลอง		วางไซใหญ่ วางอวน (ปลา-กุ้ง) ทอดแห รวากุ้ง แม่น้ำ รวเบ็ด ปักเบ็ด (ทง) ตั้งข้อง

ชาวประมงของกลุ่มน้ำปากพนังส่วนมากสืบทอดความรู้การจับสัตว์น้ำจากพ่อแม่ เพราะได้เรียนรู้ตั้งแต่เด็กจนโต ออกหาปลากับพ่อแม่มาตลอดจนถึงวัยหนุ่มและกระทั่งหาสัตว์น้ำเลี้ยงครอบครัวได้ และมีวิธีการจับสัตว์น้ำทั้ง 3 น้ำต่าง ๆ กัน

นายสุรินทร์ สุวรรณรัตน์ ชาวประมงซึ่งมีรายได้จากการจับสัตว์น้ำเลี้ยงลูก 3 คน บอกถึงการทำประมงในคลองว่า ในช่วง 3 เดือน มีน้ำจืดหนุนจากคลองหัวไทร สามารถดักปลาไหล ปลาช่อน ปลานิล ปลาดุก เฉลี่ยวันละ 25 – 30 กิโลกรัม รายได้ประมาณ 300 บาทต่อวัน ส่วนช่วงน้ำเค็มระยะ 3 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม – พฤษภาคม จะได้ปูดำ ปูแสม ถ้าเป็นช่วงน้ำกร่อยระยะ 2 เดือน คือ มิถุนายน - กรกฎาคม จะได้กุ้งจำนวนมาก ได้แก่ กุ้งก้ามกราม กุ้งแชบ๊วย กุ้งหางแดง ปลากด ปลานิล

บทที่ 3

สภาพปัญหา ผลกระทบด้านสิทธิ

จากการที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 เกี่ยวกับฐานทรัพยากรในลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งจะเห็นได้ว่า ฐานทรัพยากรที่สำคัญของลุ่มน้ำปากพนังก็คือ ระบบนิเวศน้ำกร่อย ซึ่งประกอบด้วย ป่าพรุ ป่าชายเลน และป่าต้นน้ำ ซึ่งวิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำปากพนังในอดีตนั้นจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่สอดคล้องกับลักษณะของทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยไม่ได้ไปบงการหรือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติมากนัก เป็นการจัดการทรัพยากรให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน เป็นการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ เช่น การทำนาปี การทำประมงพื้นบ้าน ทำให้ทรัพยากรไม่ถูกรุกรานทำลาย แต่เมื่อมีการพัฒนาอาชีพแบบอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นการประมง การทำนา หรืออื่น ๆ จึงเริ่มมีการเข้ามา “จัดการ” ทรัพยากรโดยรัฐและระบบทุน ที่ต้องการให้ประชาชนมีการพัฒนาการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากธรรมชาติดั้งเดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลังจากปี พ.ศ. 2500 ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่

1) ภัยธรรมชาติ การเกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรเป็นอย่างมาก เช่น มหาวาตภัย ปี 2505 ที่พายุโซนร้อนแอเรียตขึ้นที่แหลมตะลุมพุก และส่งผลกระทบในวงกว้าง กล่าวคือ ทำให้ป่าชายเลนถูกทำลายเป็นจำนวนมาก เกิดน้ำเค็มท่วมหนักรุกเข้าหาเขตน้ำจืด ที่เรียกว่า “คลื่นหักหาด” ทำให้สภาพพื้นดินเปลี่ยนแปลงไป ดินมีความเค็มมากขึ้น หรือภัยธรรมชาติที่มีอยู่เป็นประจำก็คือ น้ำท่วม แต่โดยปกติในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น ปรากฏการณ์น้ำท่วมถือเป็นเรื่องปกติของชาวลุ่มน้ำเพราะเป็นพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมขังอยู่เสมอในหน้าฝน ซึ่งผู้คนก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพธรรมชาติอย่างนั้นได้ ซึ่งไม่ถือว่าเป็นภัยธรรมชาติ แต่ถือว่าเป็นสภาพตามธรรมชาติแต่น้ำท่วมที่เป็นภัยธรรมชาติ (อุทกภัย) จริง ๆ ก็จะเป็นในช่วงปี 2518, 2531 ที่มีน้ำท่วมหนักและได้รับความเดือดร้อนทั้งผู้คน และสภาพธรรมชาติ หรือภัยธรรมชาติอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นมากในระยะหลังก็คือ ภัยแล้ง และ ไฟป่า เป็นต้น ที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย หรือเสื่อมสภาพลง โดยเฉพาะป่าพรุควนเคร็งที่ถูกไฟป่าเผาผลาญเป็นพื้นที่มหาศาลในปีที่ผ่านมา (แต่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากชาวบ้านว่าตอนที่รัฐไม่ได้เข้าไปจัดตั้งหน่วยป้องกันไฟป่าในพื้นที่นั้นไฟป่าไม่ค่อยรุนแรง แต่พอตั้งหน่วยป้องกันไฟป่ากลับมีเหตุการณ์ไฟป่าที่รุนแรงมากขึ้นทุก ๆ ปี)

สภาพภัยธรรมชาติเหล่านี้ ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติจริง ๆ หรือ มนุษย์สร้างขึ้นก็ตาม ส่งผลให้สภาพทรัพยากรในพื้นที่เสื่อมโทรมลงเป็นอย่างมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีความเป็นอยู่ที่ยากลำบากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

2) การพัฒนาของรัฐ การเข้ามาพัฒนาของรัฐในอดีตมีไม่มากนัก เพราะพื้นที่มีศักยภาพในการเลี้ยงตัวเองได้ และอยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจรัฐ แต่ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รัฐเริ่มเข้ามาแทรกแซงโดยผ่านการพัฒนามากขึ้น โดยเฉพาะการเข้ามาสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การทำถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน อาชีพ (การผลิต) ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลให้เกิดการทำลายป่าไม้ที่เป็นทางตัดผ่านของถนน การสร้างสิ่งกีดขวางทางน้ำ ทำให้น้ำท่วมขัง หรือการจัดทำระบบชลประทาน การทำประตูประบายน้ำตามคลองสายต่างๆ ทำให้สภาพการไหลเวียนของน้ำตามธรรมชาติและระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพแบบอุตสาหกรรม พืชเชิงเดี่ยว ที่เน้นการใช้เทคโนโลยี สารเคมี หรือแม้กระทั่งการทำนาถั่ว ที่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้ การทำประมงแบบล้างผลาญด้วยเทคโนโลยีการประมงสมัยใหม่ ที่ส่งผลให้สัตว์น้ำลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว

การพัฒนาของรัฐเหล่านี้ทำให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรอย่างรวดเร็วและยากต่อการฟื้นฟู เนื่องจากการมองว่าทรัพยากรต้องใช้ให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดในระยะสั้น โดยไม่คำนึงถึงการใช้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

นโยบายของรัฐหลายอย่างส่งผลกระทบต่อชุมชน การที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นพื้นที่ที่เปิดรับการพัฒนามาตั้งแต่ครั้งอดีต ทำให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลทั้งทางตรงและทางอ้อม จากกระแสการพัฒนาจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกระแสการพัฒนาจากหน่วยงานรัฐ ดังนี้

2.1) โครงการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นโครงการที่ส่งเสริมการจัดระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยการขุดคลองและสร้างประตูระบายน้ำขนาดเล็กขึ้นเพื่อการคมนาคมและการเกษตร ซึ่งเริ่มมีการดำเนินการมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ การขุด “คลองสุขุม” ที่มีการดำเนินการจนแล้วเสร็จในปี ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) เพื่อให้ราษฎรในอำเภอปากพนังมีน้ำจืดบริโภค เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมให้กับเรือสินค้าและการเดินทางของราษฎรในฤดูมรสุม (ใช้เป็นเส้นทางเลี่ยงคลื่นลมในทะเล) และเพื่อขยายพื้นที่การทำนาทั้งสองฝั่งคลอง และประชาชนได้ขุดคลองซอยเพื่อใช้ประโยชน์ในระยะต่อๆ มาอีกหลายคลอง เช่น คลองน้อย คลองเปี้ยะ คลองบางฝั่ง คลองบางหลวง คลองบางว่า

คลองบางกูด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างประตูระบายน้ำ (ทำนบ) ระหว่างคลองสุขุมและคลองปากพนังเพื่อกั้นน้ำทะเลหนุน และได้น้ำจืดเพื่อการอุปโภค – บริโภค ด้วย⁷

นอกจากนี้ รัฐยังมีการพัฒนาระบบชลประทานในระยะต่อมา มาอีกหลายโครงการที่สำคัญ ได้แก่ การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางจากเพื่อป้องกันน้ำเค็มและได้น้ำจืดเพื่อการเกษตร (2505) การสร้างประตูระบายน้ำคลองสุขุม (2512 – 2513) การทำคันกั้นน้ำเค็มบริเวณตำบลท่าพญา ตำบลขนานนก ตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก และตำบลหน้าสะตน เพื่อป้องกันคลื่นลมที่มักนำน้ำทะเลมาท่วมพื้นที่นาข้าว (ชาวบ้านเรียกคลื่นลมนี้ว่า “คลื่นหักหาด” ในปี พ.ศ. 2512 – 2513) การสร้างประตูระบายน้ำคลองเชียรใหญ่ (2514 – 2518) การก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองบางไทร บริเวณตำบลบ้านใหม่ (2515 – 2518) การก่อสร้างประตูระบายน้ำและฝายบ่อคนที บริเวณตำบลขนานนก (2518) และการก่อสร้างประตูระบายน้ำคลองคิ่งตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อ.เชียรใหญ่ (2518 – 2521) เป็นต้น

2.2) โครงการสร้างถนนเพื่อการคมนาคม เป็นโครงการที่ทางราชการเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมีการก่อสร้างเส้นทางที่สำคัญประมาณปี พ.ศ. 2518 ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช – หัวไทร ถนนสายบ่อล้อ – ชะอวด ถนนสายชายทะเลปากพนังฝั่งตะวันตก – เชียรใหญ่ และถนนสายริมทะเลปากพนัง – หน้าโกฏี – หัวไทร ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช จึงให้ความสำคัญกับการสร้างถนนเชื่อมระหว่างอำเภอปากพนังกับอำเภอเชียรใหญ่ ผ่านตำบลบางตะพุง และตำบลไสหมาก เพื่อเชื่อมต่อกับสายอำเภอเชียรใหญ่ – บ่อล้อ – บ้านตูล อำเภอชะอวด เป็นต้น ซึ่งถนนสายสำคัญเหล่านี้ถูกสร้างล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและส่งผลให้เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย

2.3) โครงการพัฒนาด้านอาชีพ เป็นความพยายามในการส่งเสริมอาชีพโดยรัฐ ด้วยการส่งเสริมการผลิตข้าวด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ (พ.ศ. 2513) เช่น ข้าวพันธุ์ใหม่ การทำนาปีละ 2 ครั้ง และการประกวดพันธุ์ข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนโยบายการสาธิตและส่งเสริมการทำนาอีกด้วย

3) การใช้ทรัพยากรของชุมชน ชุมชนมีการใช้ทรัพยากรโดยไม่ฟื้นฟู และขาดองค์ความรู้ ความตระหนักในการที่จะดูแลและรักษาทรัพยากรให้คงอยู่อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบอยู่กับธรรมชาติมาผลิตแบบพัฒนา อุตสาหกรรม ทำให้การใช้ทรัพยากรเกินศักยภาพของทรัพยากรที่จะรองรับได้ เช่น การทำนา ปลูกผัก ตามการเกษตรแผนใหม่ที่เน้น

⁷ พัดดา แก่นแก้ว 2528, ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2493 – 2525 วิทยานิพนธ์ภาควิชา

การใช้สารเคมีและเครื่องจักรกลต่าง ๆ ในการผลิต การทำประมงที่ล้างผลาญ เช่น อวนลาก อวนรุนของนายทุน หรือการใช้ยาเบื่อ การระเบิด การซื้อต เป็นตัน ส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมลง หรือการทำนาแก้งที่ไม่ได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและผลเสียที่จะตามมา มีการใช้สารเคมีมากเกินไปขนาด การปล่อยน้ำเสียลงคลอง ที่ทำให้สภาพแวดล้อมและธรรมชาติเสื่อมโทรมลง

สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง : ผู้มีส่วนได้ – ส่วนเสีย

ปี พ.ศ. 2513 – 2544 (โดยประมาณ) เริ่มมีการพัฒนาเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีการสร้างถนน และพัฒนาระบบชลประทานโดยรัฐ มีการสร้างระบบประตูปรับน้ำบริเวณคลองบางจาก คลองบางไทร คลองสุขุม และคลองไม้เสียบ เป็นต้น ทำให้ระบบการคมนาคมทางเรือเริ่มหายไป การทำนาเริ่มประสบปัญหาน้ำท่วมอันเนื่องมาจากการสร้างถนนขวางทางเดินน้ำ เกิดปัญหาดินเปรี้ยว น้ำเปรี้ยว ผลผลิตข้าวเริ่มลดลง วิธีการผลิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ระบบน้ำขึ้น – น้ำลง ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างปกติ เพราะมีระบบการควบคุมน้ำด้วยประตูปรับน้ำ และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเริ่มลดลง การสร้างประตูปรับน้ำ (เขื่อน) ในปีพ.ศ. 2537 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกั้นน้ำเค็ม และให้มีน้ำจืดเพื่อการอุปโภคบริโภค ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย และการลดลงของทรัพยากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องสัตว์น้ำ (พันธุ์ปลาลดลง) และป่าชายเลน ตลอดจนเกิดปัญหาการทับถมของตะกอนในอ่าวปากพนัง – น้ำไม่เดิน เกิดปัญหาน้ำเสียในอ่าวอันเนื่องมาจากการทิ้งน้ำเสียจากบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม น้ำมันเรือ และน้ำเสียจากสะพานปลา ซึ่งไม่สามารถไหลเวียนออกสู่ท้องทะเลได้เหมือนในอดีต

วิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำปากพนัง ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องการทำมาหากิน นาข้าวเริ่มหายไป และบางพื้นที่เลิกทำนาเพราะมีปัญหาเรื่องราคาข้าวตกต่ำ เกิดปัญหาเรื่องหนูในนาข้าว ชาวประมงพื้นบ้านที่ทำมาหากินในแม่น้ำปากพนัง คุคลอง และในอ่าวปากพนัง เริ่มหากินได้น้อยลง เกิดปัญหาเรื่องน้ำท่วมขังในพื้นที่ได้เขื่อน ทั้งในฤดูฝนและในช่วงน้ำขึ้น – ลง ของแต่ละวัน เป็นต้น โดยตัวชี้วัดที่แสดงถึงวิกฤติของปัญหาการทำมาหากินที่สำคัญคือ การอพยพออกจากพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีมากในปี พ.ศ. 2515 และในปัจจุบัน (2544)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำ

ในอดีตวิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำปากพนังมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด นอกจากจะมีอาชีพหลักในการทำนาแล้ว ชาวบ้านยังสามารถออกหากปลาในคลอง ตกกุ้งแม่น้ำ เก็บผักพื้นบ้านมากินและเหลือจึงขาย การติดต่อคมนาคมใช้เส้นทางเรือ โดยมีเรือเมลิ่งในแม่น้ำปากพนัง - หัวไทร เขียวใหญ่ -ปากพนัง ทุก ๆ ชั่วโมง เพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนค้าขาย และมีเรือลากโยงขนทรายมาขายในตลาดปากพนัง เป็นต้น การตั้งบ้านเรือนของชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้าน เกาะกระจายอยู่ทั่วลุ่มน้ำ และมีระบบการชักน้ำเพื่ออุปโภค

บริโภค โดยสัมพันธ์กับระบบน้ำขึ้น – น้ำลง กล่าวคือ เมื่อน้ำขึ้นชาวบ้านจะชักน้ำเข้านาและเก็บน้ำเพื่อการบริโภคด้วย

ประมาณปี 2504 ระบบการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศบริเวณตลาดปากพนังซบเซาลง อันเนื่องมาจากการย้ายท่าเรือขนถ่ายสินค้าข้าว ทำให้โรงสีไฟขนาดใหญ่ล้มละลาย ทำให้ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเริ่มประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ เกิดภัยธรรมชาติ และเกิดการแทรกแซงโดยรัฐในเรื่องการพัฒนาสาธารณูปโภค อาทิ ถนน และประตุน้ำขนาดเล็ก ประชากรเริ่มอพยพออกจากพื้นที่ทั้งที่อยู่ในรูปของการส่งลูกไปศึกษาต่อ และอพยพออกไปทำมาหากินในพื้นที่ใกล้เคียง ทรัพยากรในท้องถิ่นถูกทิ้งร้างและถูกทำให้พัฒนาตามกระบวนการของรัฐ ตราบจนกระทั่งเกิดการขยายตัวของ นากุ้ง ซึ่งสามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาลแก่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ชาวลุ่มน้ำจึงเริ่มเดินทางกลับเพื่อประกอบอาชีพดังกล่าว โดยละเลยผลกระทบอันเนื่องมาจากการทำนากุ้ง และได้นำไปสู่ประเด็นของความขัดแย้ง - แย่งชิงทรัพยากรในท้องถิ่น รัฐจึงกลับมาให้ความสำคัญกับพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในฐานะที่เป็น “อู่ข้าวอู่น้ำ” ของภาคใต้อีกครั้ง

ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและรวดเร็วของทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทำให้เริ่มมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างมากมายทำให้สามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำได้เป็น 3 ช่วง ซึ่งแต่ละช่วงจะชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ ได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 ยุคนาข้าว และสภาพปัญหา(ก่อน พ.ศ. 2529)

ในอดีตของลุ่มน้ำปากพนังมีการทำนาเป็นหลัก โดยเฉพาะอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในสมัยยุคนาข้าว ถือเป็นยุครุ่งเรืองยุคหนึ่งของลุ่มน้ำปากพนัง (โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ยังไม่มีเครื่องจักรกลและปุ๋ยเคมีเข้ามามีบทบาท) มีการค้าขายกันคึกคัก ลุ่มน้ำปากพนังเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้า สินค้าสำคัญของลุ่มน้ำปากพนังคือ “ข้าว” ซึ่งชาวลุ่มน้ำปากพนังในยุคนั้นต่างผลิตข้าว และราคาข้าวในยุคนั้นถือว่าราคาดี เพราะข้าวหนึ่งเกวียนราคา 1,700 บาท ส่วนทองคำบาทละ 400 บาท จะเห็นว่าราคาข้าวยังสูงกว่าราคาทองคำมาก (ราคาทองคำเมื่อปี พ.ศ.2512 สมภาษณ์ นายประเสริฐ มีแต้ม เมื่อ 26 มีนาคม 2548) คนลุ่มน้ำปากพนังในยุคนีจึงมีแรงจูงใจที่จะทำนาข้าวเป็นอาชีพเพื่อขายและที่เหลือก็เอาไว้กิน

ในยุคนี การประกอบอาชีพของชาวบ้านยังอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก การทำนาก็ทำนาหยาม (นาปี) น้ำที่ใช้ในการทำนาก็อาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ พันธุ์ข้าวก็ใช้พันธุ์พื้นเมือง เช่น ข้าวสีก รัก ยาโค ยังไม่มีพันธุ์ข้าวที่ทางราชการส่งเสริมแต่อย่างใด ดูเหมือนว่าอำนาจรัฐและอำนาจทุนยังไม่มียบทบาทมากนักในการที่จะมากำหนดวิถีการผลิตของชาวบ้าน การสัญจรไปมา

ก็ยังใช้เรือเป็นเส้นทางหลักในการเดินทาง บ้านเรือนจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำ การสร้างบ้านก็จะสร้างหันหน้าเข้าหาแม่น้ำ ดูเหมือนว่าชีวิตของชาวบ้านและชุมชนคนลุ่มน้ำปากพนังในยุคนี้ จะปลอดภัยจากอำนาจรัฐและอำนาจทุนอยู่พอสมควร อย่างไรก็ตามแล้วแต่ แม้จะความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในยุคนี้จะไม่ปรากฏให้เห็นแต่ร่องรอยของการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรและการเข้ามาจัดการกับทรัพยากรโดยอำนาจรัฐก็เริ่มปรากฏให้เห็นดังบทกลอนของครูตริก พุกกะศรี ซึ่งได้บันทึกไว้ว่า..

“ปากพนังนามกระตือรือร้นเป็นเมืองสุขเสมอ
 ถือเป็นเพียงอำเภอเผยอสู่หมู่เมืองปวง
 มีพื้นที่อำเภอตั้งยาวตามฝั่งทะเลหลวง
 มีหาดทรายพลาเป็นยวงควงคู่ดูเพลินในตา
 มีแหลมตะลุมพุกแสนสนุกเป็นหนักหนา
 เป็นแหล่งกุ้ง ปลา อากาศดีที่หย่อนใจ
 มีแม่น้ำปากพนังทั้งสองฝั่งตั้งลาดใหญ่
 มีเรือนต์ เรือกลไฟใหญ่เล็กล้ำค่าค้ำวัน
 มีตึกบ้านร้านค้าขายตั้งเรียงรายหลายลดหล่น
 จีน ไทย ไปมากันสรรพสินค้ามาหลายทาง
 มีถนน รถยนต์จรจากนครก็ไม่ห่าง
 ยี่สิบเก้ากิโลวางสร้างไม่เสร็จอยู่เจ็ดกว่าปี
 มีอ่าวกว้างทางเหนือเหมาะแก่เรือเพื่อหลบหนี
 ยามลมระดมตีมีที่ฝั่งบังคลื่นลม
 มีป่าไม้รายรอบอ่าวนายทุนเช่าช่างเหมาะสม
 เขาตั้งเตาเผาถ่านชมข่มขืนใจในคนจน
 ยังมีที่ทุ่งนาหวานข้าวกล้าอาศัยฝน
 เมืองปากฯได้มีอยู่หลายมณฑลชนชาวจากเมืองปากพนัง
 โรงสีก็มีมากหลายสีสารขายกันได้เงินเป็นถัง
 แต่ชาวนามาเดิมดั่งยังขัดสนจนตามเคย

(สัมภาษณ์นายปรีชา ช่วยจิตต์ ผู้สัมภาษณ์คือ นายดำรง โยธารักษ์ เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2548)

จากบทกลอนนี้จะเห็นว่าลุ่มน้ำปากพนังมีความอุดมสมบูรณ์มาก แต่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติได้ถูกอำนาจรัฐเข้ามาจัดการเพื่อสร้างความร่ำรวยให้กับคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น แต่ชาวบ้านยังยากจน โดยเฉพาะชาวนาครูตริกบอกวาก็ยังขัดสนเหมือนเดิม แต่ความร่ำรวยกลับตกไปอยู่กับโรงสีที่สีสารขายได้เงินกันเป็นถัง นี่คือการละเมิดสิทธิในยุคแรกๆ ของลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งครูตริกได้สะท้อนไว้อย่างชัดเจน

ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่าการทำนาในยุคก่อนนั้นยังไม่มีการใช้สารเคมีและพันธุ์ข้าวก็ยังเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ทนต่อโรค การทำนาก็ทำนาปีเป็นหลัก(นาหยาบ) อาศัยน้ำฝนจาก

ธรรมชาติ ชาวนาจึงยังมีอิสระในการกำหนดการผลิตและยังไม่ต้องพึ่งพิงตลาดมากนัก ทุกอย่างอาศัยธรรมชาติเป็นหลักคือใช้วัว ใช้ควายและใช้แรงงานในครัวเรือน ปุ๋ยเคมีก็ไม่ต้องใช้ ซึ่ง **ณรงค์ สุขช่วย** เล่าให้ฟังว่า “ธรรมชาติสร้างมาให้อย่างสมดุลย์ ให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์อย่างเกื้อกูลโดยไม่ต้องใช้เทคโนโลยีหรือยาปราบศัตรูพืชหรือปุ๋ยเลย เช่น นาบึงไหนที่มีหนูมากินข้าวเยอะข้าวบ้านก็จะตัดทางมะพร้าวยาวประมาณ 1-2 เมตรไปปักไว้ ตกกกลางคั่นนกที่กินหนูเป็นอาหารเช่นนกเค้าแมว นกพิทิต มาเกาะที่หัวโหม้งของทางมะพร้าวทำให้สามารถมองเห็นหนูได้ในระยะไกลเพราะเกาะอยู่ที่สูงและนกก็จะบินไปจับหนูกินเป็นอาหาร” และ **ณรงค์ สุขช่วย** ยังเล่าให้ฟังถึงวิธีสังเกตน้ำและดินที่เหมาะสมในการทำนาของชาวบ้านว่าดีหรือไม่ดีว่า

“ปู่เล่าให้ฟังว่า ถ้าจะเช่าที่นาแปลงไหนก็ให้ไปดูฟองปลากัดที่มูนนาด้านไหนมีมากแสดงว่าสภาพดินและน้ำไม่เป็นกรด(ดินไม่เปรี้ยว) และการทำนาปรังเป็นการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมเพราะทำให้ระบบธรรมชาติเสียหาย เช่นทำให้ดินเป็นกรด ทำให้หอยขม หอยโข่ง หมดไปเพราะการใช้ยาฆ่าหญ้า และจิ้งหรีดก็หมดไปเพราะการทำนาปรังจะต้องทำให้พื้นนาเรียบ ซึ่งต่างกับการทำนาหยาบที่ต้องมีการไถนาพลิกหน้าดิน และจิ้งหรีดก็จะอาศัยอยู่ในโพรงดินไตรอยไถ เป็นต้น เมื่อธรรมชาติเสื่อมก็ทำให้วัฒนธรรมเสื่อมไปด้วย (ณรงค์ สุขช่วย, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคลเมื่อ 8 กันยายน 2547 โดยดำรงค์ โยธารักษ์)

นาข้าวในยุคของตลาดและทุน

เมื่อมาถึงยุคของการส่งเสริมการทำนาปรัง โดยใช้พันธุ์ข้าวของกรมส่งเสริมการเกษตร และหมดยุคของวัว ควาย, การไถนาหันมาใช้ควายเหล็ก(เครื่องจักร)ซึ่งดูเหมือนจะสะดวกสบาย แต่ทุกอย่างต้องมีต้นทุนที่จะต้องจ่าย ไม่ว่าจะเป็นค่าปุ๋ย ค่าไถ ค่าพันธุ์ข้าว การทำนาในยุคนี้ ชาวนาจึงกำหนดอะไรด้วยตนเองไม่ได้อีกแล้ว ทุกอย่างขึ้นอยู่กับตลาด และกรมชลประทาน (การทำนาปรังต้องอาศัยน้ำจากชลประทาน) อำนาจรัฐและอำนาจทุนได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวนาลุ่มน้ำปากพนังอย่างสมบูรณ์แล้ว ซึ่งจากการไปสัมภาษณ์และจัดเวทีชาวบ้านของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ปรากฏว่าเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว การทำนาของชาวนาแทบจะไม่คุ้มทุน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

ต้นทุนต่อ ๑ ไร่

- ค่าไถ	500 บาท
- ค่าพันธุ์ข้าว	150 บาท
- ค่าปุ๋ย	340 บาท
- ค่ายา	350 บาท
- ค่าจ้างตัด	350 บาท
รวมต้นทุน	1,690 บาท (ไม่รวมค่าชักน้ำเข้านา ค่าแรงและค่าอื่นๆ)

รายได้

- ได้ข้าวไร่ละประมาณ ๕๐ ถึง ๖๐ ไร่ ๓๘ บาท(เกี่ยวไร่ละ ๓,๘๐๐ บาท) รวม ๑,๙๐๐ บาท

- เมื่อหักค่าต้นทุน (ไม่รวมค่าชักน้ำเข้านา ค่าแรงและค่าอื่นๆ) จะได้เพียง 1,690 – 1,900 บาท = 210 บาท/ไร่ เท่านั้น (สรุปจากเวทีประชุมระดมข้อมูลครั้งที่ ๗/๒๕๕๕ ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว ตำบลท้องลำเจียก อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ณ สถานีอนามัยแม่เจ้าอยู่หัว ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ โดยมีณิรัตน์ มิตรประสาธและตฤณ สุขนวล)

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งจากเวทีประชุมระดมข้อมูลครั้งที่ ๑๑/๒๕๕๕ ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ โดยตฤณ สุขนวล และณิรัตน์ มิตรประสาธ

ต้นทุนต่อไร่

- ค่าพันธุ์ข้าว ๓ ถึง ๗ ไร่ละ ๗๐ บาท	๒๑๐ บาท
- ค่าไถ	๓๕๐ บาท
- ค่าปุ๋ย ๑ กระสอบ	๔๕๐ บาท
- ค่าฟูลาดาน ๑ กิโลกรัม	๘๐ บาท
- ค่าน้ำมันใช้ชักน้ำเข้านา	๓๐๐ บาท
- ค่าจ้างตัด(เก็บเกี่ยว)	๓๕๐ บาท
- ค่าแรงงาน/ค่าเสื่อมอุปกรณ์	(ไม่คิด)
รวมต้นทุน	๑,๗๔๐ บาท

รายได้

- ได้ข้าวไร่ละประมาณ ๖๐ ถึง ๗๕ ไร่ละ ๓๕ บาท คิดเป็นรายได้ ๒,๑๐๐ บาท จากราคาข้าวเกี่ยวนละ ๓,๕๐๐ บาท (ซึ่งโอกาสที่จะได้ถึง ๖๐ ถึง ก่อนข้างมีน้อย) เมื่อหักค่าต้นทุนจะได้เพียง ๑,๗๔๐ – ๒,๑๐๐ บาท เท่ากับ ๓๖๐ บาท/ไร่เท่านั้น ซึ่งชาวนายังไม่ได้คิดค่าแรง ค่าเสื่อมของอุปกรณ์ ถ้าหากคิดทั้งสองส่วนนี้เป็นต้นทุนการทำนา ก็จะเป็นอาชีพที่ทำแล้วขาดทุน

ส่วนชาวนาตำบลเสื่อหึ่ง และตำบลบ้านกลาง อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต้องขาดทุนจากการทำนาปี และการทำนาปรัง รายละเอียดดังนี้

การทำนาปี / ไร่

- ค่าไถ	๑๔๐ บาท
- ค่าพันธุ์ข้าว	๑๐๐ บาท
- ค่าปุ๋ย	๓๕๐ บาท
- ค่าตัด	๔๐๐ บาท
- ค่าเช่านา	๒๐๐ บาท
รวมต้นทุน	๑,๑๙๐ บาท(ไม่รวมค่าแรง/ค่าเสื่อมอุปกรณ์/ค่ายาที่อาจจะมิ)

ผลผลิตจะได้ประมาณ ๒๕ ถึง ๓๕ บาท (เกวียนละ ๓,๕๐๐ บาท) เป็นเงิน ๘๗๕ บาท รายได้ ๘๗๕ – ๑,๑๙๐ บาท เท่ากับ -๓๑๕ บาท(ขาดทุน)

การทำนาปรัง/ไร่

- ค่าไถ	๕๐๐ บาท
- ค่าพันธุ์ข้าว	๓๕๐ บาท
- ค่าตัด	๔๐๐ บาท
- ค่าเช่านา	๓๐๐ บาท
- ค่ายา	๓๐๐ บาท
- ค่าน้ำมันชักน้ำเข้านา	๔๐๐ บาท

รวมค่าต้นทุน ๒,๔๐๐ บาท(ไม่รวมค่าแรง/ค่าเสื่อมอุปกรณ์)

ผลผลิตได้ ๕๐ ถึง ๓๕ บาท(เกวียนละ ๓,๕๐๐ บาท) เป็นเงิน ๑,๗๕๐ บาท

รายได้

๑,๗๕๐ – ๒,๔๐๐ บาท เท่ากับ -๖๕๐ บาท (ขาดทุน)

(เวทีประชุมระดมข้อมูลครั้งที่ ๑๖/๒๕๕๕ ตำบลเสื่อหิงและตำบลบ้านกลาง อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลเสื่อหิง อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๕ โดยตฤณ สุขนวล และมณีนรัตน์ มิตรประสาธ)

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้อาชีพการทำนาในลุ่มน้ำปากพนังเริ่มลดลง เพราะทำแล้วไม่คุ้มทุน ราคาข้าวตกต่ำและแทบจะไม่ขยับราคาขึ้นเลย ในขณะที่ทองคำพุ่งขึ้นไปถึงบาทละ ๘,๐๐๐ บาท แต่ราคาข้าวยังอยู่ที่เกวียนละ ๓,๐๐๐ – ๔,๐๐๐ บาท (พ.ศ.๒๕๕๗) ซึ่งชาวนาขายข้าวหนึ่งเกวียนยังซื้อทองคำหนักหนึ่งบาทไม่ได้

ซึ่งนายประเสริฐ มีแต้ม ได้เปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

ปี พ.ศ.๒๕๑๒

- ข้าวเกวียนละ ๑,๖๐๐ – ๑,๗๐๐ บาท
- ทองคำ บาทละ ๔๐๐ บาท (สี่ร้อยบาท)

ปี พ.ศ. ๒๕๑๘

- วัวถึกตัวละ ๒,๕๐๐ บาท
- ข้าวเกวียนละ ๒,๕๐๐ บาท
- ทองคำบาทละ ๔๐๐ บาท (สี่ร้อยบาท)

ปี พ.ศ.๒๕๔๗

- วัวถึกตัวละ ๒๕,๐๐๐ บาท
- ข้าวเกวียนละ ๔,๐๐๐ บาท
- ทองคำบาทละ ๘,๐๐๐ บาท

(สัมภาษณ์นายประเสริฐ มีแต้ม เมื่อ ๒๖ มีนาคม ๒๕๔๘)

จะเห็นว่าข้าวของอย่างอื่นมีราคาแพงขึ้นหลายเท่าตัว เช่นราคาวัวถึกในปี 2518 ยังมีราคาเท่ากับข้าวหนึ่งเกวียน แต่มาในปี 2547 วัวถึกมีราคาตัวละ 25,000 บาท แต่ราคาข้าวอยู่ที่เกวียนละ 4,000 บาท ซึ่งชาวบ้านจะต้องขายข้าวถึงหกเกวียน จึงจะซื้อวัวถึกได้หนึ่งตัว ซึ่งจะทำให้ราคาข้าวขยับขึ้นน้อยมาก

จากการที่ราคาข้าวตกต่ำหรือราคาไม่ดี ทำให้ชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำปากพนังต้องหาทางเลือกใหม่ที่จะไปทำอย่างอื่นนอกจากทำนา บ้างก็ไปทำงานรับจ้างในเมืองและอพยพย้ายถิ่นไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดชุมพร โดยทำสวนยางพารา สวนผลไม้ ทำให้นาในลุ่มน้ำปากพนังกลายเป็นนาร้าง ส่วนที่มีการทำนาอยู่บ้างก็ทำไว้เพื่อกิน ไม่ได้ทำเพื่อขายอีกต่อไป ในช่วงที่มีการอพยพโยกย้ายหาที่ทำกินใหม่จะอยู่ในช่วงประมาณปี ๒๕๑๗-๒๕๒๕ ซึ่งต่อมาทางราชการโดยเฉพาะกรมชลประทานได้บอกว่าเหตุที่คนลุ่มน้ำปากพนังไม่ทำนาเป็นเพราะไม่มีน้ำทำนา เนื่องจากน้ำเค็มรุกเข้าไปในแม่น้ำปากพนังเพราะฉะนั้นการที่จะรื้อฟื้นลุ่มน้ำปากพนังให้เป็นเมืองอยู่ข้าวอยู่น้ำก็ต้องป้องกันน้ำเค็มไม่ให้รูล้ำเข้าไปยังแม่น้ำปากพนัง เพื่อให้แม่น้ำปากพนังกลายเป็นน้ำจืด ชาวบ้านจะได้เอาน้ำจืดไปใช้ทำนา

แต่ นายเจริญ มหาราช ชาวบ้านจากลุ่มน้ำปากพนัง (ตอนหลังหันมาเลี้ยงกุ้ง) กลับไม่เชื่อตามที่ทางราชการและทางกรมชลประทานได้บอก และได้แย้งว่าเหตุที่คนลุ่มน้ำปากพนังหยุดทำนาไม่ใช่สาเหตุมาจากการขาดน้ำจืดหรือน้ำเค็มรุกเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง แต่เป็นเพราะราคาข้าวตกต่ำต่างหาก ถ้าราคาข้าวมีราคาสูงชาวบ้านก็จะหันมาทำนากันอีก และสาเหตุหนึ่งที่สำคัญมากๆ ที่ทำให้การทำนาในลุ่มน้ำปากพนังหยุดชะงักไปโดยปริยายก็คือมีอาชีพทำนากุ้ง (กุ้งกุลาดำ) ที่สร้างรายได้ให้อย่างงามเข้ามาแทนที่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ซึ่ง **นางละออง สุขรักษา** ชาวบ้านจากตำบลบ้านเนิน อำเภอยะใหญ่ บอกว่าทำนาข้าวกลีกรั่มละ ๓ บาทแต่เลี้ยงกุ้งได้กิโลละ ๓๐๐ บาท แล้วใครจะไปทำนาให้เสียดสา ต่างก็หันไปเลี้ยงกุ้งกันหมด หรือ **นายวิโรจน์ เกาพันธ์** จากตำบลบ้านเนิน อำเภอยะใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็ได้ให้ความเห็นไปในทำนองเดียวกันว่า “ที่เขาอ้างว่าชาวบ้านเลิกทำนา เพราะไม่มีน้ำทำนา เรื่องนี้ไม่จริง ที่ชาวบ้านเลิกทำนาเพราะไปทำนากุ้ง” และเรื่องราคาที่ทำแล้วไม่คุ้มทุน ซึ่งนายวิโรจน์ เกาพันธ์ได้ให้ความเห็นต่อไปว่า “ถ้าข้าวราคาเกวียนละ ๕-๖ พันบาท ก็จะกลับมาทำนาเหมือนเดิม (สัมภาษณ์นายวิโรจน์ เกาพันธ์ เมื่อ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๖)

ช่วงที่ 2 ยุคนากุ้ง และสภาพปัญหา(พ.ศ. 2529 – 2540)

หลังจากการทำนาข้าวซบเซาเนื่องจากราคาข้าวไม่ดี อาชีพการทำนากุ้งก็เข้ามาแทนที่ การเลี้ยงกุ้งเริ่มเข้ามาในลุ่มน้ำปากพนังเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙

สำหรับตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช คนที่ทำนาทุ่งเป็นคนแรก คือ **จำสมปอง ชูช่วย** (อยู่ที่หมู่ ๗ ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช) เลี้ยงเมื่อพ.ศ.๒๕๓๑ โดยใช้รถแบ็คโฮขุดบ่อทุ่ง และคนที่เลี้ยงทุ่งตามมาเป็น **นายเหื่อง เขียวเสน** (บ้านเกาะจันทร์ ม.๒ ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช) โดยขุด ๓ ไร่ ลงหุ่นกับพี่น้อง ๓ คน โดยนายเหื่อง เขียวเสน ลงหุ่นเป็นที่ดิน ค่าขุดไร่ละ ๑๒,๐๐๐ บาท ค่าอาหารกระสอบละ ๒๐๕ บาท น้ำมันดีเซลถังละ ๒๐๐ ลิตร ราคา ๗๐๐ บาท ค่าจ้างคนงานเดือนละ ๓,๐๐๐ บาท/คน การให้อาหารทุ่งให้วันละ ๖ มื้อ ราคาทุ่งกิโละ ๑๐๕ บาท(เหมาเป็นบ่อไม่แยกเกรด) (สัมภาษณ์นายเหื่อง เขียวเสน เมื่อ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๖) คนที่แนะนำให้เลี้ยงคือนายเมี้ยน เขียวเสน และนายมล เขียวเสน โดยทั้งสองคนได้ไปเห็นการเลี้ยงทุ่งที่ปากนคร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช คนที่เลี้ยงทุ่งในยุคแรกๆ คือ **ลุงพิน ช้วยคงทอง** ลุงพินเป็นนักทดลองและทำในสิ่งที่ชาวบ้านทั่วไปยังไม่ค่อยที่จะทำคือทำนาเป็นนักบุกเบิก ลุงพิน ช้วยคงทองถือว่าเป็นต้นตำรับของการเลี้ยงทุ่งกุลาดำในน้ำจืด การเลี้ยงทุ่งกุลาดำในบ่อแรกได้กำไร ๔๒๐,๐๐๐ บาท ปล่อยทุ่ง ๘๗,๐๐๐ ตัว ครั้งที่ ๒ ได้กำไร ๕๕๕,๐๐๐ (ปล่อยแสนตัว) ครั้งแรกเลี้ยงในน้ำจืดโดยเอาเกลือใส่ลงไปในบ่อ ๑๐ ถุง หลังจากนั้นคนหัวไทรก็หันมาเลี้ยงทุ่งกันเกือบหมดอำเภอ แทบจะหาชาวนาข้าวในอำเภอหัวไทรไม่ได้ (สัมภาษณ์นายพิน ช้วยคงทอง วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๔๖)

หลังจากนั้นการทำนาทุ่งก็ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วเหมือนไฟลามทุ่ง ตอนกลางคืนถ้าใครขับรถจากอำเภอปากพนังเลียบถนนริมทะเลไปยังจังหวัดสงขลา จะเห็นแสงไฟสว่างไสวเหมือนกับแดนเนรมิตไปตลอดเส้นทาง(หลอดไฟจากบ่อทุ่ง)

ชาวบ้านในอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีที่นา ก็เปลี่ยนสภาพที่นาไปเป็นบ่อทุ่ง ที่มีสวนจากก็ขุดป่าจากแปรสภาพป่าจากเป็นบ่อทุ่ง คนที่มีอิทธิพลที่มีเส้นสายก็พากันไปบุกป่าชายเลน ขุดป่าชายเลนมาทำบ่อทุ่ง ธุรกิจบ่อทุ่งสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก คนที่ไม่เคยได้จับเงินแสนก็ได้จับได้เห็นกันในยุคนี้ **นางวรรณ ขอนแก้ว** อยู่ที่ตำบลท้องลำเจียก อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช บอกว่า “เรื่องทำนาไม่คิดกันแล้วอยากเลี้ยงกุ้งเดินหน้า (สัมภาษณ์เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๖) ส่วน **นางเสวียม สีขาว** อยู่ที่หมู่ ๑๐ ตำบลบ้านเนิน อำเภอเชียรใหญ่ บอกว่า “คนชายในยุคนี้ใส่เสื้อติดลูกดุมเม็ดเดียว” หมายความว่าการทำงานทุ่งทำให้มีเงินมาก เมื่อมีเงินมากก็ไปซื้อสร้อยทองมาใส่ เมื่อซื้อมาแล้วก็ต้องการโชว์ให้เพื่อนบ้านเห็น จึงต้องใส่กระดุมเม็ดเดียว เพื่อให้คนเห็นสร้อยคอ (สัมภาษณ์ เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๖)

แม้ว่าการทำนาทุ่งจะสร้างความร่ำรวยและสร้างรายได้ให้อย่างงาม แต่ก็ใช่ว่าอาชีพที่ต้องลงทุนสูง และตอนหลังมีโรครุมหากปล่อยทุ่งลงไปบ่อแล้วเกิดเป็นโรคขึ้นมา นั่นก็หมายความว่าทุนหายกำไรหด ผู้เลี้ยงทุ่งรายย่อยที่มีทุนน้อยก็ต้องไปหยิบยืมเงินทองมาจาก

เพื่อนบ้านหรือญาติสนิทมิตรสหาย หรือไปกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินหรือไปกู้จากเพื่อนบ้าน มาลงทุนต่อเพื่อหวังว่าจะได้กำไรในการเลี้ยงครั้งต่อไป จึงมีผู้เลี้ยงกุ้งหลายรายที่ต้องหมดตัว และเป็นหนี้สินรุงรังเพราะหมุนเงินไม่ทัน ต้องสูญเสียที่ดินเพื่อนำมาใช้หนี้จนมีคำกล่าวกันว่า **“हांนดินกินหญ้ำ ห้างฟ้ากินยุง กุ้งกินเอนด”** คือ เอา นส.๓ หรือเอนดไปค้ำประกันเงินกู้เพื่อนำมาเลี้ยงกุ้ง ตอนหลังไม่สามารถชำระหนี้ได้ ที่ดินก็ถูกยึดเพื่อนำไปชำระหนี้ ต้องสิ้นเนื้อประดาตัว เหมือนอย่างที่นางเสี่ยม สีขาว กล่าวว่า **“คนขายเมื่อก่อน (๒๕๓๐-๒๕๔๐) ใส่เสื้อติดลูกดุมเม็ดเดียว (โชว์สร้อย) ตอนนี (๒๕๔๖) ไม่เหลืออะไรแล้ว (สัมภาษณ์เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๖)”**

การเลี้ยงกุ้งดูเหมือนว่าจะมีรายได้ดี แต่เงินลงทุนก็มากครั้งหนึ่งๆ ต้องลงทุนเป็นแสน ซึ่งก็กลายเป็นดาบสองคมและสร้างปัญหาในระยะยาวและมีผลกระทบมาก เช่น สิ่งแวดล้อมเสีย (เพราะต่างคนต่างเลี้ยงและปล่อยขี้เลนลงในแหล่งน้ำธรรมชาติ) เกิดข้อพิพาทระหว่างนาข้าวกับนากุ้ง เช่นที่ตำบลท่าซอม อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช **นายสุรินทร์ หลวงพั่ง** บอกว่า **“คุณน้ำธรรมชาติที่เคยเอาน้ำจืดไปทำนา ถูกคนที่เลี้ยงกุ้งทำให้เป็นคุณน้ำเค็มเสียแล้ว (สัมภาษณ์เมื่อ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๖)”**

หรือในกรณีที่สาธารณะทุ่งหน้าโกฏี ตำบลท่าพญา อำเภอปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีเนื้อที่ ๔,๐๐๐ ไร่และชาวบ้านได้เข้าไปจับจองทำกิน ต่อมาในยุคที่นากุ้งรุ่งเรืองทางกรมประมงจะเอาที่สาธารณะนี้ไปทำโครงการเลี้ยงกุ้ง แต่ชาวบ้านบางส่วนไม่ยินยอม เพราะเห็นว่าการเลี้ยงกุ้งจะสร้างปัญหาให้กับตัวเองในระยะยาว

ธุรกิจการเลี้ยงกุ้งเป็นธุรกิจที่เครียดตลอดเวลา เพราะมีค่าใช้จ่ายสูงและโอกาสที่กุ้งจะตายเพราะเกิดโรคก็มีมาก และชาวบ้านไม่สามารถกำหนดอะไรได้เลย ทุกอย่างขึ้นอยู่กับกลไกตลาดทั้งหมด เช่นถ้าไม่ซื้อลูกกุ้งของบริษัทที่ขายอาหารกุ้งทางบริษัทจะไม่ขายอาหารให้ และเมื่อถึงเวลาขายกุ้งแม้ราคาจะต่ำก็ต้องขาย เพราะได้ไปเซ็นค่าอาหารไว้กับแพกุ้งแล้ว ก็ต้องขายกุ้งให้กับแพกุ้ง(คนรับซื้อกุ้ง) เพื่อหักค่าอาหารที่ได้ไปเซ็นเชื่อไว้

ผลสุดท้ายแล้วเกษตรกรรายย่อยที่เลี้ยงกุ้งส่วนมากจะประสบปัญหามีหนี้สินในตอนหลัง ซึ่งในตอนแรกที่เลี้ยงส่วนมากจะได้กำไรดี แต่ก็เอากำไรนั้นมาลงทุนต่อ และหากโชคไม่ดีกุ้งก็ตายก็ต้องขาดทุน เมื่อขาดทุนก็ต้องลงทุนใหม่ เมื่อไม่มีเงินลงทุนก็ต้องไปกู้หรือหยิบยืมเงินของญาติพี่น้องมาลงทุน วนเวียนกันอยู่อย่างนี้แต่ในที่สุดก็ไม่สามารถที่จะหมุนเงินได้ทัน ก็ต้องล้มเลิกกิจการเป็นหนี้เป็นสินก้อนโต

ส่วนบางคนการเลี้ยงกุ้งอาจจะไปได้ดี แต่บริหารเงินไม่เป็น เมื่อได้เงินมาง่ายก็จ่ายออกไปง่าย ในยุคที่นากุ้งรุ่งเรือง สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับนากุ้งเหมือนดอกเห็ดก็คือร้านอาหาร คาเฟ่ โอเค เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวผู้เลี้ยงกุ้งที่ขอความสำราญ เมื่อได้เงินมาจากการเลี้ยงกุ้งก็ใช้จ่ายเงินทองด้วยการกินและเที่ยว ทิปเงินให้กับนักร้องร้านอาหาร ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ซึ่งเจริญ

มหาราช ผู้ที่ผันตัวเองจากชาวนามาเป็นนักธุรกิจผู้เลี้ยงกุ้งได้พูดให้ได้ยินอยู่บ่อยๆ ว่า “**ตอนนั้น (ตอนที่เลี้ยงกุ้ง) มีเงินใช้กันคล่อง ใช้กันเพลิน** ชี้อรรถเหมือนกับซื้อเกือก จ่ายกันแบบไม่คายเป็น (ไม่เสียดาย) (สัมภาษณ์เจริญ มหาราช เมื่อ ๓ ตุลาคม ๒๕๔๗)”

ซึ่งในที่สุด แล้วหลังจากธุรกิจนากุ้งต้องพบกับจุดตกต่ำ ล่มสลาย สิ่งที่ยังไว้ให้คนรุ่นหลังก็คือบ่อกุ้งร้าง ป่าชายเลนที่เสื่อมสภาพ หนี้สินของแต่ละครัวเรือน แต่คนที่ร่ำรวยตัวจริงก็คือบริษัทขนาดใหญ่ที่มีธุรกิจครบวงจร ทั้งการขายอาหารกุ้งขายลูกกุ้ง และขายอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการเลี้ยงกุ้ง

นอกจากปัญหานี้สินและปัญหาอื่นๆ จากการเลี้ยงกุ้งแล้ว ปัญหาหนึ่งที่สำคัญก็คือการเลี้ยงกุ้งได้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างนาข้าวกับนากุ้ง และก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจเพื่อเงิน คนเลี้ยงกุ้งก็จะหาช่องทางในการเลี้ยงกุ้งโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศว่าจะเสียหายอย่างไร ขอให้ได้เลี้ยงและให้ได้เงินก็พอ พื้นที่ไหนที่มีการเลี้ยงกุ้ง คู่น้ำลำคลองในบริเวณนั้นก็จะกลายเป็นน้ำเค็มเพราะเวลาจับกุ้งผู้เลี้ยงกุ้งจะสูบน้ำจากบ่อกุ้งลงไปในลำน้ำสาธารณะ ก่อให้เกิดน้ำเค็มน้ำเน่า น้ำเสีย ทำให้ผู้ที่ใช้น้ำจัดใช้น้ำไม่ได้ นี่คือการละเมิดสิทธิที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน

นอกจากชาวบ้านจะละเมิดสิทธิกันเองแล้ว ทุนขนาดใหญ่ที่เลี้ยงกุ้งก็ยังละเมิดสิทธิของชาวบ้านดังเช่นที่ตำบลขนานนก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช บริษัทเลี้ยงกุ้งขนาดใหญ่บริษัทหนึ่งเอาคลองสาธารณะของชุมชนไปเป็นของบริษัทโดยที่ชุมชนไม่สามารถทำอะไรได้

นอกจากทุนขนาดใหญ่แล้ว อำนาจรัฐโดยกรมประมงก็ละเมิดสิทธิชาวบ้าน โดยการถมคลองสาธารณะ (คลองถนนเขต) ที่ตำบลขนานนก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเอาไปทำโครงการเลี้ยงกุ้ง เป็นคดีความขึ้นโรงขึ้นศาลโดยชาวบ้านฟ้องกรมประมงต่อศาลปกครองสงขลา เพื่อให้กรมประมงขุดลอกคลองที่ถมไปแล้วให้คืนกลับมาเป็นของชุมชนดั้งเดิม (ผู้ฟ้องคดีคือนายกระจำวาท ทองคำ กับพวก รวม ๓๔ คน)

นากุ้งในเขตอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เริ่มเข้ามาเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๒๙ พอถึงปี พ.ศ.๒๕๔๐ ก็เริ่มชะลอตัว คนเลี้ยงเริ่มน้อยลงจนแทบไม่เหลือเนื่องจากสาเหตุหลายอย่างเช่น ราคากุ้งไม่ดี น้ำเสีย กุ้งเป็นโรครามาก ฯลฯ กล่าวได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๕ เป็นต้นมายุคทองของธุรกิจเลี้ยงกุ้งได้หมดลงแล้ว แต่ในขณะเดียวกันในช่วงที่ธุรกิจเลี้ยงกุ้งกำลังเฟื่องฟูนั้น ธุรกิจนี้ก็เป็นทั้งพระเอกและผู้ร้าย คือเป็นธุรกิจที่นำเงินเข้าประเทศเป็นหมื่นล้านบาท ในขณะเดียวกันก็ถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายสิ่งแวดล้อมทำลายระบบนิเวศ

จากเหตุดังกล่าวจึงมีความพยายามที่จะแก้ปัญหาการเลี้ยงกุ้งในลุ่มน้ำปากพนังให้เป็นระบบระเบียบ และต้องการที่จะฟื้นฟูอาชีพการทำนาให้กลับมารุ่งเรืองเหมือนในอดีต โครงการ

พัฒนาลุ่มน้ำปากพนังจึงเป็นคำตอบในการแก้ปัญหาหนี้ โดยมีกรมชลประทานเป็นผู้รับผิดชอบโครงการคือแบ่งเขตระหว่างนาข้าวกับนาถั่วให้ชัดเจน โดยกำหนดให้คลองหัวไทรเป็นเขตนํ้าเค็มที่มีการเลี้ยงกุ้ง ส่วนคลองปากพนังให้เป็นเขตนํ้าจืดเพื่อทำนาข้าว และหัวใจของโครงการนี้คือการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังที่บ้านบางปี ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อกันไม่ให้นํ้าเค็มจากอ่าวไทยเข้าไปยังแม่น้ำปากพนัง ซึ่งเขื่อนตัวนี้สร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ และเริ่มใช้งานเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๒

ช่วงที่ 3 ยุคเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังและสภาพปัญหา(พ.ศ. 2542-ปัจจุบัน)

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ด้านชลประทาน เศรษฐกิจ และสังคม ให้ราษฎรในพื้นที่ที่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปราศจากความขัดแย้ง พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ๙ รวมทั้งสิ้นประมาณ 1,937,500 ไร่ (3,100 ตารางกิโลเมตร) ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช (อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอลานสกาบางส่วน และอำเภอพระพรหม) อำเภอกวนขุ่น จังหวัดพัทลุง และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา บางส่วน

วัตถุประสงค์ของโครงการก็คือ เพื่อป้องกันน้ำเค็มจากทะเลไม่ให้ไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง และลำน้ำทุกสาขา ระบายน้ำท่วมออกจากพื้นที่ที่เกิดอุทกภัย จัดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรที่ทำนาถั่วและราษฎรที่ทำนาข้าว กักเก็บน้ำจืดและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ และขยายพันธุ์สัตว์น้ำจืด ช่วยสร้างระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมของอ่าวปากพนังให้มีสภาพดีขึ้น เพื่อลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของราษฎร การดำเนินงานตามโครงการประกอบด้วย

- 1.งานก่อสร้างระบบระบายน้ำปากพนังพร้อมอาคารประกอบ
- 2.งานก่อสร้างระบบระบายน้ำพร้อมอาคารประกอบและประตูระบายน้ำ
 - คลองระบายน้ำชะอวด – แพรกเมืองพร้อมประตูระบายน้ำและคันกันทราย
 - คลองระบายน้ำฉุดเงินและประตูระบายน้ำ
 - คลองปากพนังและประตูระบายน้ำ
 - คลองบางโต แบ่งเขตนํ้าจืด – นํ้าเค็มและอาคารประกอบ
- 3.งานก่อสร้างคันแบ่งนํ้าจืด – นํ้าเค็มและอาคารประกอบ
- 4.งานก่อสร้างระบบชลประทานตอนบน
 - ฝ่ายคลองไม่เสียบบ้านขยาย
 - ในเขตนํ้าเค็มสร้างตนเองควนขนุน
- 5.งานก่อสร้างชลประทานและปรับปรุงระบบชลประทานตอนล่าง

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นงานกิจกรรมพัฒนาการเกษตร ตามแผนพัฒนาโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งประกอบด้วย กิจกรรมการปรับปรุงการผลิตข้าว การเกษตรผสมผสาน การปรับปรุงพื้นที่เลี้ยงกุ้ง การอนุรักษ์ป่าไม้ พัฒน่องค์การบริหารและการจัดการ

การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเพื่อเสริมความมั่นคงในพื้นที่กิจกรรม เสริมความมั่นคง งานประชาสัมพันธ์ งานศิลปาชีพ

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาน้ำกัดข้าว โดยการสร้างประตูน้ำปากพนังเพื่อเก็บน้ำจืด และมีประตูระบายน้ำย่อยอีก 5 ประตูตลอดจนการพัฒนาระบบการเกษตรต่าง ๆ ใช้งบประมาณกว่า 15,000 ล้านบาท ซึ่งในปัจจุบันนี้โครงการหลัก ๆ คือประตูระบายน้ำที่ใช้ในการกั้นน้ำเค็มได้เสร็จสมบูรณ์แล้ว

เขื่อนกั้นน้ำเค็ม : 1 ตุลาคม 2542

ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนัง (ซึ่งมีชื่อที่เรียกอย่างเป็นทางการว่าประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์) ที่ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยปิดประตูเขื่อนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2542 เพื่อกั้นน้ำเค็มจากอ่าวปากพนังไม่ให้ไหลเข้าไปยังแม่น้ำปากพนัง ซึ่งจะทำให้แม่น้ำปากพนังกลายเป็นน้ำจืด และทำให้สภาพของแม่น้ำปากพนังนิ่งสนิท ไม่มีน้ำไหลขึ้นไหลลงอีกต่อไป

ในส่วนของผลกระทบจากเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ปากแม่น้ำปากพนังนั้น รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะฯ (2544) พบว่า ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่นับหลายร้อยไร่ บ่อน้ำกิน น้ำใช้ของชาวบ้านกลายเป็นน้ำกร่อย ใช้ไม่ได้ การทำนาเกลือก็ได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำไม่หมุนเวียน เกิดน้ำเสีย เกิดมลพิษ ต้องซื้อน้ำเค็มมาเลี้ยงกุ้งในขณะที่ราคากุ้งตกต่ำ สัตว์น้ำในลุ่มน้ำปากพนังสูญพันธุ์ประมาณ 96 ชนิด

การพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังโดยเฉพาะการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนังที่บ้านบางปี ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นหัวใจสำคัญของโครงการที่ทำให้เกิดปัญหาผลกระทบตามมามากมาย โดยเฉพาะการปิดประตูเขื่อนเมื่อ 1 ตุลาคม 2542 เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำเค็มจากอ่าวปากพนังไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนังนั้น ได้สร้างความเสียหายให้กับระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนังอย่างมากมายมหาศาล เพราะธรรมชาติของระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังเป็นระบบสามน้ำ น้ำต้องมีการไหลเวียนขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา เป็นระบบนิเวศน้ำกร่อย ซึ่งเป็นระบบที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดในโลก การสร้างประตูกั้นไม่ให้น้ำเค็มเข้าไปยังแม่น้ำปากพนัง จึงเป็นการทำลายระบบนิเวศน้ำกร่อยที่สมบูรณ์ที่สุดของโลกไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งอาจารย์สมบุญ พรพิเนตรพงศ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของระบบนิเวศน้ำกร่อยไว้ว่า “โลกเรานี้

สามในสี่เป็นน้ำ แล้วในประมาณร้อยละ ๙๙ เป็นน้ำเค็มในทะเลและมหาสมุทร มีเพียงแค่ร้อยละ ๑ ที่เป็นน้ำจืด เช่นตามเขื่อน ตามแม่น้ำลำคลอง ส่วนน้ำกร่อยมีน้อยมาก ซึ่งถามว่ามีร้อยละเท่าใดก็แทบนับไม่ได้หาไม่เจอ น้ำกร่อยจะอยู่แถบ ๆริมชายฝั่งซึ่งนับไม่ได้แต่กลับปรากฏว่าน้ำกร่อยเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก ด้วยเหตุนี้คนทั้งโลกจึงชอบไปอยู่บริเวณปากแม่น้ำกัน เราพูดแค่นี้เราก็จะเห็นความสำคัญว่าน้ำกร่อยคืออะไร พันธุ์ปลาที่ดีที่สุดก็อยู่บริเวณน้ำกร่อย ป่าชายเลนที่เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติคือน้ำกร่อย น้ำกร่อยจะเป็นหัวใจของนิเวศวิทยาโลกในเรื่องแหล่งอาหารและสัตว์น้ำ จึงต้องไม่ทำลายเขตน้ำกร่อย”

(คำบรรยายของผศ.ดร.สมบูรณ์ พรพิเนตรพงศ์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๘ ห้องประชุมสัตตบงกช โรงเรียนเทศบาลปากพนัง ๒ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช)

ซึ่งคำพูดของ ผศ.ดร.สมบูรณ์ พรพิเนตรพงศ์ สอดคล้องกับความรู้ของอาจารย์ประสาท มีแต้ม ซึ่งบอกว่า “การเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นธรรมชาติของบริเวณปากแม่น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการปิดกั้นการไหลของน้ำ ๒ กระแส คือน้ำจืดจากแผ่นดินกับน้ำเค็มจากทะเล ไม่ให้มาพบกันคือการลดคุณค่าของธรรมชาติ ซึ่งไม่ต่างอะไรกับการเปลี่ยนเพชรให้เป็นถ่าน” (บทความ “บันทึกคนลุ่มปากพนัง จากข้อมูลพื้นบ้านสู่วิชาการ” ผศ.ประสาท มีแต้ม ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เสนอเวที “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการระบบนิเวศปากแม่น้ำ จัดโดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๖ ที่โรงแรมเอเชีย กรุงเทพมหานคร)

ในเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่าปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเกิดจากผลกระทบของโครงการพัฒนาของรัฐและเริ่มเข้าสู่ภาวะวิกฤติเมื่อมีการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหา น้ำท่วม ปัญหานากุ้ง นาข้าว โดยการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังเพื่อเก็บน้ำจืด และมีประตูละบายน้ำย่อยอีก 5 ประตู ทำให้น้ำไม่หมุนเวียน เกิดการหมักหมม น้ำเสีย ดินเสียและยังมีระบบชลประทานน้ำเค็ม โครงการไร่นาสวนผสม ซึ่งสร้างปัญหา เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน โครงการประตูกันน้ำเค็มที่ปากแม่น้ำปากพนัง ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่นับหลายร้อยไร่ ปอน้ำกิน น้ำใช้ของชาวบ้านกลายเป็นน้ำกร่อยใช้ไม่ได้ การทำนากุ้งก็ได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำไม่หมุนเวียน เกิดน้ำเสีย เกิดมลพิษ ต้องซื้อน้ำเค็มมาเลี้ยงกุ้งในขณะที่ราคากุ้งตกต่ำ สัตว์น้ำในลุ่มน้ำปากพนังสูญพันธุ์ไปแล้ว 10 กว่าชนิด เกษตรกรที่ประกอบอาชีพการประมงในลุ่มน้ำปากพนังได้รับความเดือดร้อน ต้นจากก็ไม่มีน้ำตาล ทำให้เกษตรกรที่มีอาชีพทำน้ำตาลจากได้รับความเดือดร้อน โดยผลกระทบดังกล่าวมีน้ำหนักและความเข้มข้นของปัญหาแตกต่างกันตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ดังนี้

1) พื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ : นาไร่

พื้นที่ตำบลบางศาลา ตำบลบางตะพong และบางส่วนของตำบลบ้านใหม่ ตำบลปาระกำ ซึ่งเป็นพื้นที่แอ่งกระทะในเขตลุ่มน้ำปากพนัง อยู่บริเวณ ตอนกลางถัดจากประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ (เขื่อนใหญ่) ลงมาทางใต้เล็กน้อย มีพื้นที่ประมาณ 10,000 ไร่ ในอดีตชุมชนบริเวณนี้มีอาชีพทำนาเป็นหลัก โดยใช้วัว และระบบการจุดทุ่ง ซึ่งหมายถึง การเผานาเพื่อฆ่าวัชพืช สิ่งปลูกต่าง ๆ เชื้อโรคและทำให้ดินร่วน ถือเป็นการล้างนาปีละครั้ง หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ประมาณเดือน 5 เดือน 6 ชาวบ้านสามารถผลิตข้าวได้ปริมาณมากและราคาสูง ชาวบ้านเปรียบเทียบกับความอุดมสมบูรณ์และการผลิตข้าวว่า ที่นา 10 ไร่ พาดครอบครัวรอดลูกได้เรียน 5 – 6 คน ข้าวพันธ์พื้นเมืองที่ชาวบ้านนิยมปลูกมีหลายชนิดได้แก่ สีรักหรือสองรัก ลูกลาย เล็บนก ยาโค นางขาว แก่นจันทร์ ช่อจำปา ช่อหลุมพี ปิ่นแก้ว เป็นต้น แต่ปัจจุบันท้องนาได้กลายสภาพเป็นทุ่งหญ้าที่เต็มไปด้วยวัชพืช และหนุนา ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องอพยพแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่ ที่เหลือได้เปลี่ยนอาชีพจากทำนาเป็นการทำไร่สวนผสมตามการส่งเสริมของรัฐ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้ปรับเปลี่ยนมาปลูกพริก ซึ่งเป็นพืชที่สร้างรายได้หลักของชุมชนในปัจจุบัน สาเหตุของปัญหาหลักในพื้นที่แถบนี้คือ การสร้างประตูระบายน้ำคลองบางไทร (ประตูระบายน้ำขนาดเล็ก) ที่สร้างแล้วเสร็จตั้งแต่ปี 2517 ส่งผลให้น้ำที่ระบายลงมาจากอำเภอลำชะอวดไม่สามารถระบายลงแม่น้ำปากพนังและอ่าวปากพนังได้ตามปกติ ปริมาณน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน รากพืชเปื่อย เกิดปัญหาเชื้อรา โรคในนาข้าว ชาวบ้านได้สะท้อนความต่อนหนึ่งว่า เคยเสนอให้กรมชลสร้างประตูระบายน้ำถัดขึ้นไปตอนบนคือ แถบตำบลปาระกำหรือตำบลเกาะหวด ซึ่งมีความลาดชันกว่า สามารถเก็บน้ำเพื่อการเกษตรได้ แต่กรมชลประทานไม่ฟังเสียงชาวบ้าน ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนนั้น ชาวบ้านสะท้อนว่าไม่ได้รับผลกระทบมากนัก เพราะชาวบ้านไม่ได้ทำนาแล้ว ประมาณปี 2531 ชาวนาเลิกทำนาเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะมีปัญหาในการทำนา ต้นทุนสูง ผลผลิตน้อย ราคาข้าวตกต่ำ และเริ่มอพยพออกจากพื้นที่ แต่ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาโครงการฯ ในเรื่องการปรับปรุงการผลิตข้าวและการทำเกษตรแบบผสมผสาน ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินของชาวบ้าน คือ มีการปรับปรุงที่ดินบางส่วนเพื่อทำไร่นาสวนผสม แต่ไม่สามารถให้ผลผลิตแก่เกษตรกรได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ (สรุปจากเวทีระดมปัญหาชาวบ้านพื้นที่เหนือประตูระบายน้ำ เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2545 ณ ที่ทำการ อบต.บางศาลา)

2) พื้นที่ตอนกลางของลุ่มน้ำปากพนัง : ปัญหาการทำนาและการหากินในคลอง

ก่อนการสร้างเขื่อน ชาวบ้านบริเวณ ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว และตำบลการะเกด ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก หากินในลำคลองเป็นอาชีพเสริม และมีการทำน้ำมันยางจากต้นเสม็ดจากพรุควนเคร็ง (นำมาทำเป็นขี้ได้ติดไฟ) เนื่องจากเป็นพืชที่มีมากอยู่ในพรุควนเคร็งซึ่งช่วยให้ครอบครัวมีรายได้มากพอส่งลูกเรียน ต่อมาการทำนาไม่ได้ผลและเริ่มขาดทุน จึงเริ่ม

มีการทำนาทุ่ง โดยเริ่มมีการทำนาทุ่งในบริเวณนี้เป็นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2543 (เดิมมีการทำกันมากบริเวณปากนครอยู่ใกล้ อ.เมือง จ. นครศรีธรรมราช) ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ชาวบ้านได้สะท้อนถึงปัญหาเรื่อง “น้ำเค็ม” ว่าไม่ส่งผลกระทบต่อการทำนาข้าว โดยในปี พ.ศ. 2523 น้ำเค็มขึ้นมาถึงสะพานการะเกด ชาวบ้านจึงปรึกษาเกษตรอำเภอ และมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำ ปรากฏว่าความเค็มยังอยู่ในระดับที่สามารถปลูกข้าวได้ จึงมีการสูบน้ำจากคลองการะเกดเพื่อทำนา ซึ่งสามารถทำนาได้ผลถึงปีละ 2 ครั้ง ต่อมา เมื่อมีการสร้างถนนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวนาข้าวเริ่มได้รับผลกระทบโดยเริ่มเกิดปัญหาน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน เกิดปัญหาโรคระบาดในนาข้าว ประกอบกับราคาข้าวตกต่ำ ทำให้ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนอาชีพมาทำนาทุ่งมากขึ้น เพราะสามารถทำรายได้ให้ชาวบ้านเป็นอย่างดี (เมื่อ พ.ศ. 2534 สร้างรายได้ให้ชาวบ้านประมาณ ไร่ละ 12,000 บาท)

หลังการสร้างเขื่อน รัฐได้เข้ามาส่งเสริมตามโครงการไร่นาสวนผสม แต่การดำเนินโครงการไม่ได้มาตรฐาน กล่าวคือ การขุดแปลงที่ดิน ดำเนินการในฤดูฝน ทำให้ดินอัดแน่น และให้ผลผลิตไม่ตรงตามที่รัฐบอก ทั้งในแง่ปริมาณและประเภทของผลผลิต ในขณะที่อาชีพเดิมของชุมชน คือ การทำนาข้าว นาทุ่ง ประมงขนาดเล็ก (ในคลอง) และการทำนํ้ามันยาง (ขี้ไต้ติดไฟ) ยังคงมีการดำเนินการอยู่แต่มีปริมาณผู้ประกอบการน้อย (โดยเฉพาะการทำประมงและนํ้ามันยาง ซึ่งแทบไม่มีเพราะทรัพยากรลดลง) ยกเว้นอาชีพการทำนาทุ่ง ซึ่งยังเป็นอาชีพที่มีการประกอบการมาก โดยเฉพาะที่ตำบลการะเกด มีผู้ทำอาชีพนาทุ่งร้อยละ 30 ของพื้นที่ของตำบล และที่บ้านเนินธรรมมัง ซึ่งมีชาวบ้านประกอบอาชีพนี้ร้อยละ 50 ของพื้นที่หมู่บ้าน

ปัจจุบัน ชาวบ้านอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญปัญหาจำนวนมาก สามารถจัดกลุ่มของปัญหาได้เป็น 3 กลุ่มที่เกี่ยวข้องกัน ดังนี้

1. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญคือ เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ลำคลองตื้นเขิน ดินเปรี้ยวและมีการปนเปื้อนของสารหนูในน้ำ กล่าวคือ การปิดประตูเขื่อน และขุดลอกคลองซอยต่าง ๆ ทำให้น้ำไม่ไหลเวียนตามปกติ ปลาไม่สามารถขึ้นไปวางไข่ได้ ปริมาณปลาลดลงกว่าร้อยละ 60 เกิดการท่วมขังของน้ำ เกิดการตกตะกอน สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ไม่ถูกชะล้าง และมีปัญหาเรื่องผักตบชวา ต้นจากผลิตน้ำตาลได้น้อยลง เพราะไม่มีน้ำกร่อย นอกจากนี้การขุดลอกคลองซอยต่าง ๆ ทำให้น้ำเปรี้ยวจากฟรุควนเค็ง และสารหนูจากอำเภอร่อนพิบูลย์ซึ่งเคยไหลปนเปื้อนมากับน้ำตามปกติ ไม่สามารถถ่ายเทออกสู่ทะเล และส่งผลให้เกิดการปนเปื้อนในดินด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องถนนพัง อันเนื่องมาจากการขนน้ำเค็มขายให้นาทุ่ง การเสื่อมโทรมของป่าในฟรุควนเค็ง โดยมีพืชหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ เช่น หวายบ้าน และเสม็ด สัตว์ประเภทหนูและกระรอกเริ่มหนีออกจากป่าเข้ามาอยู่ในสวน

มะพร้าว ซึ่งสร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก และในประการสุดท้ายคือ ผักพื้นบ้านหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ไปด้วยเพราะน้ำเสีย

2. ปัญหาในการประกอบอาชีพ โดยกลุ่มแรกคือ ชาวบ้านเริ่มทำนาน้อยลงเหลือประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ ทั้งนี้ เพราะให้ผลผลิตน้อย ราคาตกต่ำ น้ำท่วมขัง เกิดโรค และไม่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐ กลุ่มนากุ้งประสบปัญหาขาดทุน เพราะต้นทุนสูง น้ำเสีย กุ้งเป็นโรค และไม่มีที่ทิ้งเลนจากนากุ้ง ส่วนอาชีพทำประมงพื้นบ้านในคลองประสบปัญหาน้ำเสีย มีผักตบชวามากทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำมาหากิน และที่สำคัญคือสัตว์น้ำจำนวนมากลดปริมาณลงและหลายประเภทเริ่มสูญพันธุ์ ได้แก่ กุ้งแด้ กุ้งก้ามกราม กุ้งแม่น้ำ กุ้งอ้อ กุ้งนา ปลาร้าพัน ปลาลอด ปลากุ้ง เป้า ปลาบู่ทอง ปลาหมอช้างเหยียบ ปลากระดี่น้ำจืด เป็นต้น โดยเฉพาะปลากุ้งเป้านั้นเป็นปลาเศรษฐกิจที่ชาวบ้านผลิตเพื่อการส่งออกด้วย ผลที่ตามมาจากการลดลงของพันธุ์สัตว์น้ำคือ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องเครื่องมือประมงที่เริ่มหายไป เช่น ไซ ค้อง ยอใหญ่ สุ่ม ปง เป็นต้น สำหรับอาชีพทำนํายางนั้น ชาวบ้านไม่สามารถทำอาชีพนี้ได้อีก เพราะปริมาณต้นเสม็ดในพรุควนเค็งมีปริมาณลดน้อยลง

3. ปัญหาทางสังคม เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเรื่องที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เพราะทรัพยากรธรรมชาติลดลง โดยปัญหาหลักที่พบในปัจจุบัน คือ สภาพจิตใจของคนลุ่มน้ำปากพนังที่เดือดร้อนเพราะหากินไม่ได้ ชุมชนเหลือเฉพาะคนแก่กับเด็ก วัยแรงงานอพยพออกไปทำงานในเมืองนอกพื้นที่ เกิดปัญหาหนี้สิน เด็กขาดสารอาหาร เกิดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และการพนัน นอกจากนี้การพัฒนาที่ขาดการวางแผนยังส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตของชาวบ้านด้วย กล่าวคือ การสร้างถนน 4 เลน บริเวณสี่แยกบ่อล้อ โดยไม่มีการสร้างสะพานลอย ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กนักเรียนมีความเสี่ยงสูงขึ้นด้วย (สรุปจากเวทีระดมปัญหาชาวบ้านพื้นที่ตอนกลางของลุ่มน้ำปากพนังเมื่อวันที่ 8 มกราคม 2545 ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านน้ำบ่อ ต.แม่เจ้าอยู่หัว อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช)

3) พื้นที่ใต้ประตูละบายน้ำ : ปัญหาการทำประมง

ชุมชนรอบอ่าวปากพนังตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 100 ปี อ่าวปากพนังในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีทรัพยากรที่สำคัญ คือ ป่าชายเลนที่ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่แม่น้ำปากพนังจนถึงปากอ่าวบริเวณแหลมตะลุมพุก มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ลำเจียกน้ำ ปอ น้ำ ลำพู ลำแพ โกงกาง จาก โพเล ตะบูน แคน้ำ เป็นต้น ในผืนป่ามีสัตว์ป่าจำนวนมากได้แก่ ช้าง กวาง หมูป่า ลิงแสม ไก่ป่า เสือปลา มูสง จระเข้ ปู ปลาประเภทต่างๆ ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบัน ชาวบ้านได้สะท้อนความเห็นต่อการดำเนินนโยบายของรัฐว่ารัฐไม่มีการส่งเสริมชาวประมงโดยเฉพาะชาวประมงพื้นบ้าน การพัฒนาที่ผ่านมามีความสำคัญกับชาวนาข้าว ไร่นาสวนผสม มีการแจกพันธุ์ข้าว พันธุ์ไม้ผล แจกยา แจกปุ๋ย ในปัจจุบันมีการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังและมีการปิดประตูเขื่อน เมื่อเดือนตุลาคม 2542 เพื่อเก็บน้ำจืดไว้ให้ชาวนาปลูกข้าว ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพของชาวประมง คือ น้ำเน่าเสียเพราะการปิดประตู

เขื่อนทำให้ระบบน้ำไม่ไหลเวียน เรืออวนรุน ปัญหาการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง และ ปัญหาการลดลงของปริมาณและพันธุ์ปลาที่ลดลงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภทปลา 2 น้ำ ทำให้ต้นทุนในการผลิตของชาวประมงสูงขึ้นเพราะต้องออกไปหากินไกลกว่าปกติ (สรุปจากเวที ระดมปัญหาชาวบ้านพื้นที่ใต้ประตู่ระบายน้ำ เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2545 ณ สนง. ประมงอำเภอปากพนัง)

เสียงสะท้อนปัญหาจากชุมชน

โดยภาพรวมของผลกระทบจากการทำประตู่ระบายน้ำตามจุดต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาดังนี้ คือ

1. ทำนาไม่ได้ เนื่องจากมีน้ำขังในนา เาะซังไม่ได้ ไถหว่านไม่ได้ ต้องทิ้งทุ่งเปล่าหลายหมื่นไร่ บ้างก็ใช้เลี้ยงวัวแทน
2. ชาวประมงพื้นบ้านประมาณ 4,000 ครั้วเรือน สูญสิ้นอาชีพ เพราะหาสัตว์น้ำไม่ได้ เป็นอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงที่สุด เพราะว่าชาวประมงไม่มีที่ดินสำหรับประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว หลังปิดประตู่ระบายน้ำชาวประมงจำนวนมากจึงหมดหนทางทำมาหากิน บางครอบครัวจึงอพยพเพื่อหาอาชีพใหม่หรือเสาะหาแหล่งจับสัตว์น้ำแห่งใหม่
3. กีดกันการอพยพตามวงจรชีวิตของสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำลดลง ได้แก่ กุ้งแฉะ กุ้งก้ามกราม กุ้งอ้อ กุ้งนา ปลาร้าพัน ปลาหลด ปลาปักเป้า ปลาบู่ทอง ปลาหมอช้างเหยียบ ปลากระดี่ และปลาอื่น ๆ อีกหลายชนิด
4. ต้นจาก – ป่าจาก ไม่ออกดอก ไม่ออกลูก หรือล้มตาย ทำให้รายได้เสริมจากการทำน้ำตาลจากสูญหายไป เพราะต้นจากต้องการน้ำขึ้นน้ำลง คือต้องมีน้ำไหลเวียนทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย
5. เกิดน้ำท่วมขังในเขตเทศบาลเมืองปากพนัง เนื่องจากเมื่อระดับน้ำทะเลขึ้นมาน้ำจะเอ่ออยู่ที่ประตูเขื่อน ไม่สามารถไหลเข้าไปยังแม่น้ำปากพนังได้เหมือนเดิม จึงเอ่อล้นเข้าไปท่วมในเขตเทศบาลเมืองปากพนัง
6. ทำให้ระบบนิเวศของลุ่มน้ำเปลี่ยนแปลงไป มีการขุดลอกคลอง ทำลายป่าจากสองฝั่งคลอง มีการระบาดของยุง ลำคลองตื้นเขินด้วยโคลนเลน น้ำนิ่งแช่ขังเน่าเสีย และพืชน้ำแพร่ขยาย โดยเฉพาะผักตบชวา (ซึ่งตามปกติจะตายเมื่อน้ำทะเลหนุน) ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการสัญจรทางเรือ

นอกจากปัญหาและความเดือดร้อนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เสียงสะท้อนของชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ก็ดังอื้ออึงไปทั่วทั้งลุ่มน้ำปากพนัง เริ่มต้นด้วยนายใบจาก ที่สะท้อนความเดือดร้อนออกมาเป็นบทกลอนดังนี้

“หนึ่งตุลาสี่สองต้องจำไว้
ความสมบูรณ์ลุ่มน้ำปากพนัง

ทางการได้ปิดเขื่อนเหมือนหมดหวัง
ต้องมาพังทลายเสียตายแทน

น้ำเค็มท่วมตลาดปากพนัง	สองฝากฝั่งปริ่มน้ำตานอนอ้าแขน
เศรษฐกิจในตัวเมืองเริ่มคลอนแคลน	ยามเรือแล่นคลื่นสาดแทบขาดใจ
อาชีพหากุ้งปลามาสูญหาย	กุ้งก็ตายปลาไม่ล่องคลองไม่ใส
กุ้งหายหมดปลามาพรางจากคลองไป	น้ำเคยไหลหนึ่งหน้าเศร้าจริงกู
ปลูนาข้าวไว้ว่าจะรับผล	ชาวนาจนเพราะราคาหน้าอดสู
ขายข้าวที่ขาดทุนทุกคนรู้	แต่พวกสุกกลับส่งเสริมเพิ่มความจน
น้ำตาลจากบางทรงตงตันจาก	เคยไหลหลากมายมายปีหลายหน
ขาดน้ำกร่อยตาลไหลน้อยคนค่อยจน	น้ำตาหล่นยิ่งกว่าตาลนานแรมปี
หนึ่งตุลาเวียนมาอีกคราหนึ่ง	เฝ้าคำนึงชีวิตเราเศร้าหมองศรี
ฝากมาถึงนายกรัฐมนตรี	ขอช่วยที่แก้ปัญหาประชาชน

นายบรรจบ อ่วมคง ชาวประมงที่อำเภอเชียรใหญ่ ผู้เลี้ยงครอบครัวด้วยการจับสัตว์น้ำมาตลอด 50 ปี สะท้อนสภาพลุ่มน้ำปากพนังในปัจจุบันนี้อย่างกินใจว่า

“แม่น้ำปากพนังเปรียบเสมือนเส้นเลือดเส้นใหญ่ของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เมื่อเส้นเลือดใหญ่ถูกตัดขาดออกจากกันทำให้การไหลเวียนของระบบนิเวศของธรรมชาติเป็นอัมพาตทั้งลุ่มน้ำปากพนัง”

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง เป็นการพลิกประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำปากพนังอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของคนลุ่มน้ำปากพนังเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างขนานใหญ่ วิถีชีวิตของชุมชนถูกกระทบอย่างหนัก ซึ่งนายบรรจบ อ่วมคง ชาวประมงพื้นบ้านในคลองปากพนังได้บอกว่า **“การปิดกั้นแม่น้ำปากพนังเหมือนกับการอุดปาก อุดจมูกของเราและเหมือนกับการตัดเส้นเลือดใหญ่ของเรา(สัมภาษณ์นายบรรจบ อ่วมคง พฤศจิกายน ๒๕๕๖)”**

สมเกียรติ ไทรสุวรรณ อบต.หูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เขียนถึงความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนังว่า

“เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๒ กรมชลประทานได้ปิดกั้นประตูแม่น้ำปากพนังอย่างถาวร จากวันนั้นเป็นต้นมา ระยะเวลาเกือบ ๕ ปี ชลประทานปิดกั้นไม่ให้น้ำเค็มจากอ่าวไทยไหลเข้า แม่น้ำปากพนังโดยชลประทานมีความคิดเห็นว่าประชาชนคนลุ่มน้ำปากพนังได้อยู่ดีกินดี มีความสุข ใช้อำนาจเผด็จการประชาธิปไตยไม่ทำ ไม่หาข้อมูลจากประชาชน ว่ามีผลกระทบหรือว่ากรมชลประทานเพียงนั่งพูดในทีวีว่าประชาชนอยู่ดีกินดี เมื่อประตูระบายน้ำปิด ทำให้เกิดปัญหาดังนี้

1. อ่าวนครศรีธรรมราชไม่มีกั้ว ปู ปลา เข้ามาวางไข่ สาเหตุน้ำไม่ได้ไหลเวียน ส่งผลกระทบกับประชาชนที่หาเข้ากินค่าตัวทั้งอ่าว
2. ตลาดปากพนังน้ำท่วมทุกปี ตั้งแต่เริ่มปิดประตูระบายน้ำ สาเหตุมาจากน้ำไม่ได้ระบายไปตามลำคลองที่ยาวไกล
3. พื้นที่ตำบลหูล่อง เป็นพื้นที่ลุ่มท้องกะทะ ไม่มีความพอดีเหมือนครั้งก่อน นาข้าวได้รับความเสียหายทุกปีที่ปิดประตูระบายน้ำ
4. ประชาชน ม.๖ ตำบลหูล่อง อาศัยคลองแม่น้ำปากพนังเป็นที่ดินทำกิน เลี้ยงครอบครัว ส่งลูกเรียนหนังสือมาตลอด กลับไม่มีงานทำ ลูกต้องหยุดเรียน ไม่มีค่าใช้จ่ายรายวัน สร้างความแตกแยกในครอบครัว ทะเลาะวิวาทให้เห็นบ่อยๆ
5. ตำบลหูล่องไม่เคยมีน้ำเปรี้ยว เมื่อปิดประตูระบายน้ำ (เขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง) เกิดน้ำเปรี้ยวขึ้นไม่สามารถอุปโภค บริโภคได้ สร้างความเสียหายทางการเกษตร ปลาช่อน ปลาดุก พันธุ์ปลาน้ำจืดที่สมบูรณ์ต้องสูญพันธุ์
6. วัชพืชในคลอง น้ำเน่าเสีย สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ยุงมาก ไม่สามารถกำจัดได้ สาเหตุมาจากน้ำไม่ไหลเวียน วัชพืชทับถมทำให้เกิดเจ็บไข้ โรคผิวหนัง เป็นตุ่มตามตัว แขนขา
7. เมื่อก่อนประชาชนมีงานทำเสริมหลังจากทำนาเสร็จแล้วแต่ตอนนี้กลับไม่มีงานทำ (ก่อนที่จะมีเขื่อน หลังจากเสร็จหน้านาก็จะลงไปหาปลาในคลองปากพนัง แต่พอมีเขื่อนปลาหมดไป ไม่สามารถลงไปหาปลาได้อีก) (เอกสารของสมเกียรติ ไทรสุวรรณ ลงวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๗)

นอกจากนี้แถลงการณ์ของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง ลงวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๔๘ ก็บอกให้เห็นว่าโครงการนี้อาจจะไม่มีด้านดีเพียงด้านเดียว แต่มีอีกด้านหนึ่งที่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนอย่างแน่นอน ดังรายละเอียดในแถลงการณ์ดังนี้

“เรียน พี่น้องชาวนครศรีธรรมราชและพี่น้องประชาชนชาวไทยที่เคารพรัก

นับตั้งแต่ได้มีเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังที่บริเวณบ้านบางปี ตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2542 ทางกรมชลประทานได้ทำการปิดประตูเขื่อนเพื่อไม่ให้น้ำเค็มจากอ่าวปากพนังไหลไปในแม่น้ำปากพนังเป็นการแยกน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน ทำให้ระบบนิเวศน้ำกร่อยหายไปจากลุ่มน้ำปากพนัง แม่น้ำปากพนังที่เคยมีน้ำไหลขึ้นไหลลงตามธรรมชาติก็หยุดนิ่งสนิทตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ลุ่มน้ำปากพนังที่เคยเป็นเมืองสามน้ำ ปลาสามารถ(น้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย) ก็กลายเป็นเมืองสองน้ำ (น้ำจืด น้ำเค็ม) ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเช่นกัน ซึ่งเหตุผลที่เป็นเช่นนี้ทางภาครัฐอธิบายว่า “เพื่อให้ลุ่มน้ำปากพนังเป็นเมืองอยู่ชั่วคราวเหมือนในอดีต และต้องการแบ่งเขตการทำมาหากินให้ชัดเจน คือให้คลองหัวไทรเป็น

เขตน้ำเค็มและให้ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้งเพียงอย่างเดียว ส่วนแม่น้ำปากพนังก็ให้เป็นเขตน้ำจืด และให้มีการประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก” ซึ่งฟังแล้วก็ดูมีเหตุผลดี

แต่ในความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะธรรมชาติมีความสลับซับซ้อน และที่สำคัญก็คือคนลุ่มน้ำปากพนังใช้ชีวิตอยู่กับระบบนิเวศน้ำกร่อยมาตั้งแต่อดีต เป็นร้อยเป็นพันปี เป็นฐานทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนลุ่มน้ำปากพนังมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพพัฒนากรรมและภูมิปัญญาล้วนขึ้นอยู่กักระบบนิเวศน้ำกร่อยทั้งสิ้น คนลุ่มน้ำปากพนังในอดีตได้ปรับตัวและปรับวิถีชีวิตให้เข้ากับระบบของธรรมชาติอย่างกลมกลืน เมื่อระบบนิเวศน้ำกร่อยถูกทำให้หมดไปโดยการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังจึงทำให้คนลุ่มน้ำปากพนังในปัจจุบันนี้ประสบภัยกับความทุกข์ยากลำบากกันถ้วนหน้า ต่างขาดรายได้ ขาดอาชีพ หมดทางทำมาหากิน ซึ่งคนลุ่มน้ำปากพนังต่างพูดกันเป็นเสียงเดียวกันว่า “ต้นเหตุแห่งความทุกข์ยากของคนลุ่มน้ำปากพนังในตอนนี้ก็คือเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง” ความเดือดร้อนที่เกิดจากเขื่อนในขณะนี้คือ

1. คลองปากพนังและอ่าวปากพนังตื้นเขิน (เพราะไม่มีน้ำไหลเวียน) น้ำในคลองปากพนังและอ่าวปาก

พนังเน่าเสีย คลองปากพนังก็เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง ผักตบชวา ก็เต็มคลองและน้ำในคลองสาขาก็เน่าเหม็นเพราะน้ำไม่มีถ่ายเทหรือการระบายออกทำให้เกิดการสะสมของสารหนูมากขึ้นและคาดว่าอีกไม่นานจะถึงจุดอันตราย และปัจจุบันได้เกิดเห็บพันธุ์ใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยเห็นเกาะเต็มตัวปลาที่เลี้ยงในกระชัง

2. ปลาในแม่น้ำปากพนังสูญพันธุ์ไปแล้วกว่า ๙๖ ชนิด (เพราะเขื่อนปิดเส้นทางเดินของปลา ทำให้ปลาไม่สามารถขยายพันธุ์และวางไข่ได้) และเมื่อเดือนเมษายน 2547 ได้เกิดเหตุการณ์ปลาตายในแม่น้ำปากพนังเป็นแสนตัวบริเวณเทศบาลเมืองปากพนังจนถึงปากอ่าว (ล่างเขื่อน) ชาวประมงพื้นบ้านที่หากินในคลองปากพนังและคลองหัวไทรประมาณ ๔,๐๐๐ ครัวต้องสูญเสียอาชีพอย่างถาวร

3. เกษตรที่ทำสวนจากประมาณ ๑,๐๐๐ ครัวต้องเดือดร้อนเพราะเมื่อไม่มีน้ำกร่อยต้นจากก็ขาดความสมบูรณ์และไม่เจริญเติบโตเหมือนเมื่อก่อน

4. น้ำในป่าพรุควนเคร็งจะเปรี้ยวจัด(เพราะการปิดเขื่อนทำให้น้ำไม่ไหลเวียน) ทำให้พรุเสื่อมโทรม ปลาในพรุที่เคยอุดมสมบูรณ์ตอนนี้แทบจะไม่เหลือให้ได้กินกันแล้ว

5. ป่าชายเลนในอ่าวปากพนังเสื่อมโทรมและขาดความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากไม่มีน้ำกร่อยมาหล่อเลี้ยง กุ้ง หอย ปู ปลาไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ตามปกติ ทำให้จำนวนสัตว์น้ำลดลง ชาวประมงพื้นบ้านที่หากินอยู่ในอ่าวปากพนังประมาณ ๓,๐๐๐ ครอบครัวต้องได้รับความเดือดร้อนและต้องทิ้งถิ่นไปหากินที่อื่น

6. น้ำในคลองหัวไทรเดิมจัดทำให้เลี้ยงกุ้งไม่ได้ผล เกษตรกรในบริเวณนี้เดือดร้อนเป็นอย่างมาก (คลองหัวไทรเป็นเขตน้ำเค็มที่รัฐส่งเสริมให้มีการเลี้ยงกุ้ง)

7. การกีดเซาะชายฝั่งบริเวณอำเภopakพนังและอำเภอหัวไทร เพิ่มความรุนแรงขึ้น เพราะการขุดคลองลัดไปออกสู่ทะเลโดยตรงเป็นสาเหตุหนึ่งในหลายสาเหตุที่ทำให้เกิดการกีดเซาะ เพราะเมื่อมีแม่น้ำ (คลองลัดที่ชลประทานขุดไปออกทะเลเป็นคลองฉุกเฉิน เช่นคลองหน้าโกฏี คลองชะวอด-แพรกเมือง เป็นต้น) ธรรมชาติก็จะสร้างอ่าวที่ปากแม่น้ำ การกีดเซาะก็คือการสร้างอ่าวเพื่อรองรับปากแม่น้ำนั่นเอง และอ่าวปากพนังก็ใกล้จะปิดในอนาคตเพราะการปิดเขื่อนทำให้ไม่มีกระแสน้ำไปผลักดันทรายที่ถูกกีดเซาะมาทับถมปากอ่าว

ที่ยกมาทั้งหมดนี้ล้วนแต่เกิดจากผลพวงของโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังแทบทั้งสิ้น พวกเราขออย่าว่า **คนลุ่มน้ำปากพนังได้รับผลกระทบอย่างแสนสาหัสจากการบริหารจัดการเขื่อนตัวนี้ซึ่งเป็นการจัดการแบบเบ็ดเสร็จโดยกรมชลประทานเพียงหน่วยงานเดียว**

พวกเราขอยืนยันว่าสภาพความเป็นจริงนั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางจอโทรทัศน์หรือตามสื่อต่างๆ ที่บอกว่าคนลุ่มน้ำปากพนังมีความสุขจากโครงการนี้ เพราะสิ่งที่ท่านเห็นนั้นเป็นภาพที่ไม่ได้สื่อถึงความจริงทั้งหมดและบางอย่างก็เป็นความเท็จ พวกเรายอมรับว่าเป้าหมายของโครงการนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งที่จะสร้างเศรษฐกิจพอเพียงแต่วิธีการที่กรมชลประทานกำลังดำเนินการอยู่นั้นไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้ และโดยภาพรวมที่เกิดขึ้นจะเห็นว่าประโยชน์ที่ได้รับนั้นน้อยมากไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะสิ่งที่สูญเสียไปนั้นมากมายมหาศาลยากที่จะประเมินค่าได้ **พวกเราในนามของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังจึงขอเรียกร้องมายังกรมชลประทานและ กปร. ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐทุกส่วนที่รับผิดชอบโครงการนี้ให้รับเร่งดำเนินการบริหารจัดการเขื่อนตามคำเรียกร้องของภาคประชาชนคนลุ่มน้ำปากพนังโดยเร่งด่วนก่อนที่ปัญหาต่างๆ จะเกิดขึ้นมากกว่านี้ คือให้เปิดเขื่อนในช่วงฤดูฝนเพื่อให้มีน้ำไหลขึ้นลงในแม่น้ำปากพนังตามธรรมชาติ และพอถึงฤดูแล้งให้ปิดประตูเพื่อเก็บน้ำจัดไว้ใช้ ซึ่งถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ทุกฝ่ายทุกอาชีพในลุ่มน้ำปากพนังก็อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและได้รับประโยชน์กันถ้วนหน้า**

ท้ายที่สุดของแถลงการณ์ฉบับนี้ พวกเราในนามคนลุ่มน้ำปากพนังขอเรียนให้พี่น้องประชาชนได้ทราบว่า ตลอดเวลาที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังได้เกิดขึ้นพวกเราไม่มีความสุขแม้สักวินาทีเดียว เพราะโครงการนี้ได้ทำให้อาชีพที่สอดคล้องกับธรรมชาติของพวกเราหายไป ทำให้ขาดรายได้ และข้าราชการบางกลุ่ม บางพวก บางคน ไม่สนองแหวพระราชดำริ มีหน้าซำยังนำมาอ้างให้ชาวบ้านกลัว มีแต่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนเพิ่มมากขึ้น ในตอนนี้พวกเราไม่ต้องการขอความช่วยเหลืออะไรจากรัฐอีกแล้ว พวกเราขออย่างเดียวคือ **ให้น้ำในแม่น้ำปากพนังได้ไหลขึ้นลงตามธรรมชาติ แล้วทุกคนก็จะประกอบอาชีพที่เหมาะสมตามลักษณะของธรรมชาติ แล้วพวกเราก็จะช่วยตัวเองได้โดยที่ทางรัฐไม่ต้องเสียงบประมาณและเสียเวลาในการวางแผนพัฒนาให้กับพวกเราอีกต่อไป”**

(แถลงการณ์เครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง ลงวันที่ 27 เมษายน 2548)

และจากการลงไปศึกษาพูดคุยจัดเวทีสัมมนาและสัมภาษณ์รายบุคคลของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ชาวบ้านส่วนมากก็จะบอกว่าเชื่อมกันแม่น้ำปากพนังเป็นปัญหาต่อการดำรงชีวิตของพวกเขาสร้างความเดือดร้อนให้กับพวกเขาเป็นอย่างมาก ทุกสาขาอาชีพได้รับผลกระทบหมด พวกเขามีความเห็นว่ายเชื่อมกันแม่น้ำปากพนัง (หรือมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า... ประตุระบายน้ำอุทกวิทยาขุขันธ์) แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้เมื่อกล่าวถึงประตุระบายน้ำอุทกวิทยาขุขันธ์จะขอเรียกว่า “เชื่อมปากพนัง”) มีผลเสียมากกว่าผลดี บางคนบอกว่าถ้าจะหาผลดีของเชื่อมตัวนี้เขาหาไม่ได้ เพราะมองไม่เห็นว่ามันดีอย่างไร แต่ถ้าชี้ให้เห็นถึงผลเสียเขาจะบอกได้คล่องแคล่วและพูดอย่างมีอารมณ์ ซึ่งบางคำพูดไม่สามารถที่จะนำมาเขียนในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ บางคนถึงขนาดที่พูดเปรียบเปรยว่า ถ้าเสียสละชีวิตของตัวเองได้ก็จะเสียสละชีวิตเพื่อให้เชื่อมกันแม่น้ำปากพนังได้เปิดอย่างถาวร ซึ่งชาวบ้านในเขตอำเภอหัวไทร, เชียรใหญ่, ปากพนัง, ชะอวด ได้บอกความในใจถึงปัญหาความเดือดร้อนอันเกิดจากเชื่อมปากพนังไว้ดังนี้

1. นายประเสริฐ สุวรรณละออง สัมภาษณ์เมื่อ 16 ตุลาคม 2546

- ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติดีกว่า “เชื่อมยกเลิกไปเลย”

2. นายเจริญ นวลขาว สัมภาษณ์เมื่อ 17 ตุลาคม 2546

- ตอนไม่มีเชื่อมดีกว่า พอมีเชื่อมชีวิตแย่

3. นายสงวน ขุนทองจันทร์ สัมภาษณ์เมื่อ 17 ตุลาคม 2546

- โครงการกันแม่น้ำปากพนังตอนแรกคิดว่าจะดี แต่ตอนนี้เห็นแล้วว่าไม่ดี

4. นางถ้อย คะนิง สัมภาษณ์เมื่อ 18 ตุลาคม 2548

- ตอนที่เขาทำเชื่อมไม่คิดว่าจะเดือดร้อนขนาดนี้

5. นายวิจิตร เสียงแจ้ว สัมภาษณ์เมื่อ 18 ตุลาคม 2548

- ตอนไม่มีเชื่อมลำบากมาก (เพราะมีงานทำตลอด) พอเขาปิดเชื่อมบายขึ้นนิดหนึ่ง เพราะหากินไม่ได้เลย (ไม่ต้องทำอะไร)
- กระเป๋าดังค์เมื่อก่อน (ตอนที่ยังไม่มีเชื่อม) เป็ลียนบอย เตียนนี้ไบเดียวใช้ได้นาน เพราะไม่มีเงินจะเก็บไว้ในกระเป๋าดังค์ จึงไม่ต้องชักออกมาใช้บ่อยๆมันจึงทนทานไม่

ค่อย

ขาด

- เมื่อไปเห็นเชื่อมที่ปากพนังแล้วหมดหวังเลย คิดว่าชีวิตเราต้องแย่นๆเพราะเขาสร้างแข็งแรงใหญ่โตเหลือเกิน
- ดีใจมากเมื่อได้ข่าวว่าเชื่อมร้าว (ช่วงที่กำลังก่อสร้าง)

6. นางอาภรณ์ ดีอ่อน สัมภาษณ์เมื่อ 18 ตุลาคม 2546

- วันปิดเชื่อมถือว่าถูกตัดเส้นเลือด

7. นางโกศล บัวแย้ม สัมภาษณ์เมื่อ 18 ตุลาคม 2546

- เชื้อนที่ปากพนังไม่ดีเลย เพราะคนที่บ้านเริ่มหาปลาในคลองไม่ได้

8. นายธรรมรงค์ เอียดคง สัมภาษณ์เมื่อ 16 ตุลาคม 2546

- ไม่ปิดเชื้อนปากพนังจะดีกว่า เพราะมีปลาให้จับ

9. นายเจริญ เอียดคง สัมภาษณ์เมื่อ 16 ตุลาคม 2546

- พอปิดเชื้อน เงินในกระเป๋าทหมด
- พอเชื้อนปิดขาดเวทนาเหลือเกิน

10. นายนิคม วงศ์ธรรมนันท์ สัมภาษณ์เมื่อ 19 ตุลาคม 2546

- เขียนว่าเชื้อนดีสักข้อหาไม่ได้

11. นายบุญฤทธิ์ ส่งเสมอ สัมภาษณ์ 23 ก.ค. 2548

- ตอนนีไม่มีปลาให้จับแล้ว (ในอ่าวปากพนัง) เพราะเชื้อนอุทกฯ ไม่เปิด
- หลังจากปิดเชื้อนอุทกฯ ปีนี้ (2548) นับว่าสาหัสมาก เพราะไม่มีปลาให้จับเลย คน

ที่นี่

50 % ต้องไปทำงานก่อสร้างที่หาดใหญ่

- ตอนนีไม่รู้ว่ามีใครทำไหม นังคร่าวตายกันเท่านั้น (นังรอความตาย)
- ตอนนีเรือที่ใช้หาปลาทิ้งไว้ในคลอง เพราะไม่มีปลาให้จับและเครื่องเรือถอดขายไป

แล้ว

12. นายอดุลย์ บุญคงมาก สัมภาษณ์เมื่อ 23 ก.ค. 2548

- เปิดอุโมงเรือ ตอนนีไม่มีเรือให้ซ่อม เนื่องจากคนเลิกอาชีพประมงไปทำอาชีพอื่น

เพราะ

ไม่มีปลาให้จับ

13. นายดลเลาะห์ จันทรลิหมัด สัมภาษณ์ 23 ก.ค. 2548

- ปลาปากพนัง (ปลากด) ก่อนที่จะมีเชื้อนสวายเหมือนลูกสาวจีน (ตัวขาว เสริจแดง) แต่ตอนนีหลังดำเหมือนนิโกร ขายไม่ได้ราคา (สาเหตุมาจากเชื้อนกันแม่น้ำปากพนัง)
- ธรรมชาติไม่เลือกคนจน คนรวย ทุกคนกระทบหมด เพราะฉะนั้นให้คืนธรรมชาติให้แม่น้ำปากพนัง (คือ ให้เปิดเชื้อนกันแม่น้ำปากพนัง)

14. นายทวี ส่งศรีอินทร์ (สัมภาษณ์ 23 ก.ค. 2548)

- กลัวที่ปลุกไว้ข้างบ้านก็ตายเพราะน้ำเค็มจัด
- ตอนนีเอาเรือเก็บไว้ใต้ถุนบ้านเนื่องจากไม่มีปลาให้จับ

15. นางแดง รัตนรัตน์ (สัมภาษณ์ 25 ก.ค. 2548)

- ตอนนีไม่มีรายได้เลยเพราะทำตาลจากไม่ได้ เนื่องจากน้ำเค็มจัด (ก่อนที่ไม่มีเชื้อนจะมี

น้ำ

กร่อย ซึ่งต้นจากจะให้ผลผลิตดี แต่พอมีเขื่อนทำให้น้ำกร่อยหมดไป เหลือแต่น้ำเค็ม
ทำ

ให้ต้นจากให้ผลผลิตน้อย....ผู้เขียน)

- ตาลจากที่อยู่ในที่ลึกจะทำได้ เพราะน้ำเค็มแซ่ ทำให้ลูกบัต (หล่น)
- เมื่อก่อนที่ไม่มีประตูทกฯ จะทำตาลจากได้ตลอดปี

16. นางบุญพา วรรณ อาชีพทำสวนจาก สัมภาษณ์เมื่อ 25 ก.ค. 2548

- ปีนี้และปัจจุบันนี้น้ำตาลจากลดลงไปครึ่งหนึ่ง (เนื่องจากเขื่อนทำให้น้ำเค็มจัด ต้นจาก

จึง

ให้ผลผลิตน้อย เพราะต้นจากไม่ชอบน้ำเค็ม)

17. นายวัน เหมทานนท์ อาชีพทำสวนจาก (สัมภาษณ์ เมื่อ 25 ก.ค. 2548)

- เมื่อก่อน (ตอนที่ยังไม่มีเขื่อน) ทำตาลจาก 6 ไร่ จะได้ 5 กะทะแต่ปีนี้ (2548) ทำ 6

ไร่ ได้

น้ำตาล 1 กะทะ

- ณ วันที่บางทรง มีคนทำตาลอยู่ 3 เจ้า เมื่อก่อนทำ 60 ครอบครัว

18. นายอรุณ สังข์แก้ว ต.ท่าซอม อ.หัวไทร(สัมภาษณ์ 23 มี.ค. 2547)

- ปี 2538 ลูกเรียนราม 2 คน หากินในคลองหัวไทร ส่งลูกเรียนได้ส่งให้คน

ละ 1,000

บาทต่อเดือน ตอนนี้อยู่จนจบแล้ว ถ้าลูกเรียนอยู่ตอนปิดเขื่อน (1 ต.ค. 2542) คงจะ

ลำบาก

แน่ เพราะไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนส่งให้ลูกเรียน

นับตั้งแต่การปิดเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2542 เป็นต้นมา ปัญหาความเดือดร้อนก็เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ และความเสียหายกระทบกับคนทุกสาขาอาชีพ แต่ผู้ที่เสียหายมากที่สุดและกระทบโดยตรงก็คือ ประมงพื้นบ้านที่หากินอยู่ในแม่น้ำปากพนัง ซึ่งมีประมาณ 4,000 ลำ คนกลุ่มนี้ต้องสูญเสียอาชีพอย่างถาวรเพราะหลังจากมีการปิดเขื่อนปากพนัง ก็ไม่สามารถทำมาหากินได้อีกต่อไป เพราะเขื่อนปากพนังได้ปิดกั้นเส้นทางเดินของปลา และตัดวงจรชีวิตของปลา

จากการสอบถามชาวประมงที่หากินในแม่น้ำปากพนัง ถึงชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้ในแม่น้ำปากพนังก่อนที่จะมีการปิดเขื่อนปากพนังมีมากมายหลายชนิด เช่น

1. ปลาหนวดยาว	5. ปลากดขี้ลิง
2. ปลาชะโด	6. ปลากดปากรูด
3. ปลาพง	7. ปลาแหง
4. ปลากดขาว	8. ปลาหมอช้างเหยียบ(อีเต็ง)

9. ปลาซีเก	20 กุ้งหางแดง
10. ปลาทึง	21 กุ้งก้ามกราม
11. ปลามังกร	22. กุ้งแต้
12. ปลาดุกเล	23 กุ้งขาว
13. ปลาหางแดง	24 กุ้งหัวมัน
14. ปลาฉลาม	25 กุ้งหัวเรียว
15. ปลาช่อน	26 กุ้งสายไหม (เอามาทำเคียว จะร่อนตอนน้ำขึ้น จะหยุดตอนน้ำตาย)
16. ปลานิล	27 กุ้งแชบ
17. ปลาเบน	28 ปูดำ
18. ปลาบอก	
19. ปลากด	

ตอนนี้สัตว์น้ำเหล่านี้แทบจะไม่เห็นหน้าและบางชนิดไม่เคยเห็นหน้าเลย ซึ่งก่อนปิดเขื่อน นายเหื่อง เขียวเสน บอกว่า มีรายได้จากการจับกุ้งในแม่น้ำปากพนัง วันละ 600 บาท ซึ่งใน ต.ปากแพรก หมู่ที่ 1 อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช มีคนที่หากินในคลองเพียงอย่างเดียวจำนวน 10 หลังคาเรือน โดยไม่มีที่ดินทำกิน ชีวิตฝากไว้ในคลองเท่านั้น พอมีการปิดเขื่อนปากพนังคนกลุ่มนี้ก็หมดทางทำมาหากิน ตอนนี้เที่ยวเช่านาเขาทำหรือไปทำงานก่อสร้าง (สัมภาษณ์นายเหื่อง เขียวเสน เมื่อ 21 พ.ย. 2546)

เวลาไปพูดคุยหรือไปสัมภาษณ์ชาวประมงพื้นบ้านถึงชีวิตการทำมาหากิน หลังจากปิดเขื่อนและก่อนปิดเขื่อน ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าก่อนที่จะมีการปิดเขื่อนชีวิตมีความสุขมาก หาเงินได้ใช้คล่อง เพราะเงินอยู่ในคลองปากพนัง ลงไปเมื่อไหร่ก็ได้เงินเมื่อนั้น แต่หลังจากปิดเขื่อนชีวิตของพวกเขาย่ำแย่ลงทุกวัน ไม่รู้จะไปหากินที่ไหน แต่ละวันไม่มีรายได้เลย พบแต่ความยากลำบาก ทุกคนต้องการให้เปิดเขื่อนปากพนัง และให้แม่น้ำปากพนังไหลขึ้นไหลลงเหมือนเดิม

นางถ้อง คะหิง ซึ่งทำมาหากินในคลองปากพนัง ได้เล่าให้ฟังว่า “วันที่จับปลาหากุ้งในคลองปากพนังครั้งสุดท้าย (ก่อนที่จะมีการปิดเขื่อนปากพนัง) มีรายได้จากคลอง 370 บาท” สำหรับรายได้จากในคลองเคยได้สูงสุดวันละ 1,000 บาท ซึ่งจะมีรายได้แบบนี้ประมาณเดือนละ 5 วัน เฉลี่ยแล้ว รายได้ตกเดือนละ 10,000 บาท ก่อนปิดเขื่อนมีเงินเก็บ 2 – 3 แสนบาท

นายฉลอง เหมทานนท์ อายุ 49 ปี บ้านเลขที่ 80 ม.8 ต.ปากแพรก บ้านบางด้วน อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช (สัมภาษณ์เมื่อ 12 มีนาคม 2547 ที่ศาลาวัดบางด้วน) มีลูก 8 คน หากินในคลองมาตั้งแต่เด็กๆ เกิดที่บางบางด้วนมีที่ดิน 1 ไร่ 2 งาน รับจ้างจับกุ้งไร่ละ 2,000 บาท และหากินโดยการตกโพงพางในคลองปากพนัง พอน้ำลงจะเอาโพงพางไปดักปลา ปลาจะมาจากชะอวดมันเดินมาตามธรรมชาติของปลา เวล่าน้ำขึ้นจะดักได้ในเดือน 3 เพราะ

น้ำมันเขียว แต่เวลาน้ำลงจะดักได้ทุกวัน ดักตอนเย็นและยกตอนหัวรุ่ง ปลาในโพรงพางจะมีทุกพันธุ์ปลา สารพัดปลา ตั้งแต่ปลากด ปลาเบนน้ำเค็ม แม่กุ้งก้ามกราม ปลาดุกเล พอถึงฤดูน้ำปลาเชื่อจะมาก จะมากในเดือน 12 จะมาจากชะอวด ทั้งเขียดแดง เขียดขาว ได้เป็นเซ่งๆ ได้เป็นหาบๆ (100 กิโล) โลละ 10 บาท ไม่เกิน 15 บาท เฉลี่ยแล้วรายได้จากในคลองวัน 100 บาท จะได้ทุกวัน นอกจากดักโพรงพางแล้วยังทำวน 3 ชั้นด้วย ทอดแหด้วยจะมีแม่ค้าจากบางตำมารับซื้อถึงที่ ก่อนปิดเขื่อนยังหาแม่กุ้งได้ราคาโลละ 300 บาท วันละโลก็หาได้ บางวันก็มากกว่า เพราะแม่กุ้ง 3 ตัวก็ได้แล้ว 1 กิโล สมรมกันแล้วจะมีรายได้วันละ 300 บาทไม่พลัด สรุปแล้วรายได้เดือนละ 10,000 ถ้าไม่เชื่อให้เหยียบ..ไปถามใครก็ได้อย่างไม่ได้ไหนแล้วเดือนละ 5,000 บาทต้องได้ทุกเดือน ให้ไปสัมภาษณ์นายแสง แทบแทบก็ได้ หมันดักโพรงพางเก่งเหมือนกัน ร้องเพลงก็เก่งเขาเรียกกันว่าราชาลูกทุ่ง

พอเขาปิดเขื่อนเลิกอาชีพไปเลยไม่ได้ลงคลองเลย นึกเสียใจเหมือนกันที่หากินไม่ได้ แต่ไม่รู้จะทำอะไร ตอนที่เขามาสร้างเขื่อนก็ไม่มีใครเห็นด้วย เขื่อนปากพนังไม่ดีเลย ไม่ดีมาก ๆ เพราะเมื่อก่อนตอนที่ยังไม่มีเขื่อนความเป็นอยู่อุดมสมบูรณ์ วันหนึ่งๆ หาตังค์ได้เป็นร้อย ตอนนั้นต้องไปทำงานจ้างกันหมดแล้ว ถ้าไม่ทำงานจ้างคงต้องอดตาย ในคลองตอนนี้เห็นแต่ความสกปรกความต้องการมากที่สุดตอนนี้คืออยากให้เปิดเขื่อน (สัมภาษณ์นายฉลอง เหมทานนท์ เมื่อวันที่ 12 มี.ค. 2547)

นางประทีป รักบ้านเพิง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 1 หมู่ 8 บ้านบางไชยปักษ์ ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช ที่ศาลาวัดบางด้วน หมู่ 8 ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2547

ทำนา มีเรือ ทั้งแห ทั้งอวน หากินในคลองบางไชยปักษ์ ทะลุมาถึงคลองปากพนังเหมือนกัน หากินและหาขายเป็นบางครั้ง อาชีพหลักทำนา ทำได้ปีละ 10 – 15 ไร่ ตอนที่ยังไม่มีปิดคลอง ตอนปี 41 – 42 ก็ยังทำและยังได้ผล ใช้น้ำจากคลองบางไชยปักษ์ ข้างข้างสมบูรณ ทำนา 50 ไร่ ไร่ละ 3,600 บาท (ปี 42) ได้ 15 ไร่ ทำข้าวเหลืองข้าวพื้นเมือง

หยุดทำนาเมื่อปี 42 ตอนที่เขาปิดเขื่อน เพราะนารกน้ำไม่แห้ง น้ำขัง ทำให้ชุดนาไม่ได้ ปี 2546 เตรียมข้าวปลูกไว้แล้ว แต่รถลงไม่ได้เพราะนาเปียก ตอนนี้นาร้าง 30 ไร่ ที่เหลือมาทำนา กุ้ง แต่พอปิดเขื่อนทำนากุ้งไม่ได้ผล เพราะน้ำเสีย ตอนนี้หากินในคลองถ้าหาไว้กินพอยังหาได้

ก่อนปิดเขื่อนหาปลาในคลอง ทั้งกุ้ง ทั้งเคย หาได้เป็นหาบๆ ขายโลละ 20 บาท (สมัยก่อน) ปี 38 – 39 ยังหาเคยได้บ้าง

การเปิดเขื่อนถ้าเปิดสัก 8 เดือน ปิดสัก 4 เดือนก็ดีเหมือนกัน เดือน 3 – 4 ถ้าจะเปิดเขื่อน และน้ำเค็มเข้ามาในคลองปากพนัง ชาวนาก็ไม่เดือดร้อนแล้วเพราะต้นข้าวจะไม่ต้องการน้ำจืด ในช่วงนี้ ถ้าปิดตลอดจะทำนาไม่ได้ เพราะน้ำไม่ได้เด็ดลงคลอง จะท่วมอยู่ในนา รถลงไถไม่ได้ ถ้าน้ำแช่อยู่ในนาจะทำนาไม่ได้

ต.ปากแพรก ทั้ง 9 หมู่บ้านแต่แรกทำนาหมด ตอนหลังเลิกหมดเพราะน้ำขังทำไม่ได้ ปลูกแล้วเขื่อนนี้ยังหาประโยชน์ไม่ได้เลย ยังไม่เห็นประโยชน์ตรงไหนเลย เท่าแต่เสียกับเสียเสียทุกอย่างเลย ถ้าน้ำเค็มเข้าในคลองเราก็คงขุดบ่อในนาเก็บน้ำจืดไว้ใช้ ให้วัวกินอุดมสมบูรณ์ ไม่ได้เดือดร้อนอะไรใครสักคิดเดียวอยู่กันบาย แต่พอทำเขื่อนเดือดร้อนกันมาก เช่น หญ้าขึ้นเต็มคลอง พายเรือในคลองไม่ได้ กุ้ง หอย ปู ปลา ก็หมดไปจากคลอง

ตอนที่เขาจะมาสร้างเขื่อนก็ไม่มีใครมาบอกและไม่ได้รู้เลยว่าเขาจะมาสร้างเขื่อน

นายประยูร 94/1 ม.8 ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์ 12 มี.ค. 47

หากินในคลองปากพนัง ใช้วน ไช ทอดแห ทำทุกอย่างหาได้ทั้งเพ มีลูก 2 คน ลูกทำงานเรียนจบปริญญาหมดแล้ว ส่งให้ลูกเรียนจากการหากินในคลองนี้แหละ มาเลิกทำเมื่อเขาปิดเขื่อนเพราะหากินไม่ได้ รายได้จากการหากินก่อนมีการปิดเขื่อนไม่ต่ำกว่าวันละ 300 บาท บางวันถูกเข้าจริง ๆ วันละ 700 , 800 ถึง 1,000 บาท ที่เคยได้มากที่สุดวันละ 2,000 กว่าบาท ได้กุ้ง ปู (ปูดำ) หมั่นหาได้ฉนั้นแต่แรก แต่พอเขาปิดเขื่อน..หมด..ไม่เหลืออะไร เมื่อก่อนมีเรือ 2 ลำ เมียลำผมลำ เมียจะมีรายได้วันละ 200 บาท รวมแล้วทั้งผมทั้งเมีย 2 คน จะมีรายได้วันละ 500 บาท ของผมผมใช้วนลากกัน วันละ 2,000 กว่าบาทที่เคยได้

ตอนนี้ไม่มีรายได้ต้องทำงานจ้างทั่วๆ ไป ทำก่อสร้างหมั่ง บางเดือนไม่มีรายได้เลย ดีที่ว่าสารไม่ต้องซื้อ แต่ต่อไปก็ต้องซื้อสาร เพราะนาก็ทำไม่ได้ เพราะน้ำขังในนา เนื่องจากเขื่อนไม่เปิดระบายน้ำให้ไหลออกไป น้ำในคลองเค็ม ในคุนน้ำจะเต็ม น้ำเสมอกันหมดกับพื้นนา ผมทำนาเช่าไม่ได้มีที่นาเป็นของตนเอง ค่าเช่าไร่ละ 100 หรือ 150 บาท แล้วแต่พื้นที่ถ้าใกล้ๆ ก็ไร่ละ 100 ถ้าไกลๆ ก็ไร่ละ 150 บาท ผมไม่มีทรัพย์สินหรือทรัพย์สินสมบัติอะไร ชีวิตฝากไว้กับคลอง รายได้ทุกบาททุกสตางค์อยู่ในคลอง เมื่อในคลองหากินไม่ได้ ก็หมดหนทางทำมาหากิน ที่บางส่วนของผมมากก็หากินอยู่กับคลองเกือบทุกครัวเรือน

เมื่อหาปลาหาปูมาได้แล้วจะมีโรงรับซื้ออยู่ในหมู่บ้าน และมีเรือมาวิ่งรับซื้ออยู่ 3 - 4 ลำ มาจากเชียรบ้าง ปากพนังบ้าง จะมาช่วงเที่ยงและช่วงเย็น ช่วงเที่ยงถ้าพอน้ำหยุดจะได้ขายกุ้ง ขาปู ปลา พอซื้อเสร็จก็พาขึ้นไปเชียรแล้วส่งหาใหญ่ ช่วงเย็นก็เหมือนเดิม เพราะเราหากินได้ทุกช่วง น้ำขึ้นเราก็กว้างวนได้ น้ำลงเราก็กว้างวนได้ น้ำขึ้นน้ำลงมีทุกวันหาได้ตลอด

น้ำขึ้นมาช่วงหนึ่งประมาณ 6 ชม. แล้วน้ำจะหยุด พอสักช่วงน้ำก็จะลงอีกจนค่า ชีวิตอยู่ในคลองตลอด

เขื่อนนี้ถ้าเปิดได้ตลอดไปก็จะดีมาก เพราะใครๆ ก็อยากให้เปิดตลอด เพราะว่าหมั่นเดือดร้อนกันมาก ฉนั้นกิน สาคูมาก ยังไม่ถึงกับตาย แต่เจ็บครันแหละ..

อยากให้เขาเปิดเขื่อนก็ไม่ว่าจะไปบอกใคร เพราะนายอำเภอเขาก็ไม่รู้ชี้

ถ้าเปิดเขื่อนให้เปิดตอนเดือน 3 และปิดเดือน 9 เพราะฝนเริ่มตกคนจะได้ทำนา ช่วงหน้าแล้งให้เปิด ช่วงหน้าฝนให้ปิด

นายโสมหัส เกิดกัน อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 3/2 หมู่ 3 บ้านวัดลาด ต.เกาะเพชร อ.หัวไทร จ. นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์เมื่อ 13 มีนาคม 2542

วันนี้ได้ 100 กว่าบาท ได้กุ้งกุลาลา ไปแรกวาวันเย็น หลบมาหัวเช้า ตัวละ 1 กรัม โลละ 410 บาท (หายาก) ได้วันละ 2 – 3 ตัว ตอนนี้อาหารกุ้งได้อย่างเดียว ปลาไหลไม่มีแล้ว ปลาน้ำจืดหมดแล้ว ตอนนี้เป็นปลาทะเลทั้งเพ ไม่รู้ปลาไหนหมิ้ง แต่ทำเป็นอาชีพไม่ได้

ตอนนี้อาหารกุ้งทุกวัน วันละ 100 ทุกวัน แต่เมื่อก่อนจะได้วันละ 300 บาท

ความเค็มในคลองหัวไทรตอนนี้อาหารกุ้ง 30 ซึ่งเค็มมาก ก็พอจะหากุ้งกุลาลาได้บ้าง ถ้าไม่มี กุ้งกุลาลาในคลองหัวไทรก็คงจะหมดสิทธิ์ไม่รู้จะทำมาหากินอะไร ถ้าจะมีการส่งเสริมจากทางการ ก็น่าจะมีการนำกุ้งกุลามาปล่อย คิดว่าน่าจะได้ผลมาก เพราะมันใหญ่ตามธรรมชาติ มันจะใหญ่เร็ว ผิดกับกุ้งที่เราเลี้ยงในบ่อซึ่งจะโตช้า และตายเสียบ้าง สังเกตได้จากการที่บ่อกุ้งที่เลี้ยงธรรมชาติ และกุ้งเกิดโรคก็ต้องปล่อยน้ำทิ้งลงคลองหัวไทร จะมีลูกกุ้งที่รอดชีวิตอยู่บ้าง ก็จะเติบโตอยู่ในคลองหัวไทรได้อย่างสบาย ชาวบ้านก็จะจับไปขาย

เมื่อก่อนปลาดุกในคลองหัวไทรมีมากตัวละ 10 บาท 2 บาท ตอนนี้อย่างพอมันบ้าง แรกเข้าติดกัด มาตัวหนึ่ง ตัวเท่าหัวแม่ตีนได้ ตอนนั้น(ก่อนปิดเขื่อน) หาได้วันละ 10 – 20 ตัว ไข่เวลาเดียวเดียว มากไม่รู้..ที่ละ 4 – 5 โล หาได้ ราคาโลละ 40 – 50 บาท ตอนนี้อาหาร 100 บาท หัวไม่รอบ

ปลาช่อนกะหมดแล้ว ปลาหมอ ปลากด พอยังหมิ้ง แต่น้อยมากปลากดหนวดยาว ตอนนี้อาหาร 100

เมื่อก่อนกุ้งในคลองหัวไทรตัวใหญ่ ก้ามยาวค่าๆ สอก ที่โล 2 โล หมั่นนำเพลิน พอมิโครงการนี้ (โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง) หมด..ไม่เหลืออะไรเลย เสดสาмаก (ลำบากมาก)

หมู่ที่ 3 ต.เกาะเพชร ที่หากินในคลองหัวไทร สัก 20 ลำเรือได้ หัวค่ำจะไปทอดแห เพราะหาง่าย คือปลามันจะออกเที่ยว แต่กลางวันมันจะซ่อนตัว

ที่หน้าวัดบ้านด่านเป็นเขตอนุรักษ์ ห้ามใครจับปลา เป็นเขตอุทยาน ท้ามาราวสัก 3 – 4 ปีที่ผ่านมา

แรกก่อนก็ไม่คิดว่าโครงการจะสร้างความเดือดร้อนให้มากขนาดนี้ คลองหัวไทรไม่เคยมีปัญหาเรื่องน้ำเค็มจะมีบ้างก็ต้องเป็นปีที่แล้งจัดจริงๆ ซึ่งน้ำเค็มอาจจะเข้ามาบ้าง ช่วงเดือน 2 , 8 แต่ก็ไม่ได้เดือดร้อน

เหตุที่คลองหัวไทรกลายเป็นน้ำเค็ม เขาคงจะคิดว่าจะเอาน้ำเค็มมาเลี้ยงกุ้ง เพราะกุ้งตอนนั้นมันแพง แต่หาคิดไม่ว่าปลาน้ำจืด มันจะสูญพันธุ์ แต่พอเอาเข้าจริงผู้เลี้ยงกุ้งก็เดือดร้อน เพราะถ้าน้ำเค็มจัดการเลี้ยงกุ้งก็จะได้ผลเท่าที่ควร สรุปแล้วให้คลองหัวไทรเหมือนธรรมชาติดั้งเดิมจะดีที่สุด ตอนนี้อยากหมด

เดือน 9 , 10 เขาจะลงมือหว่านหยาบ เดือน 11 , 12 ฝนจะตกหนัก พอเดือน 3, 4 ข้าวจะสุกแล้ว พอน้ำเค็มเข้าในช่วงเดือน 7 เดือน 8 ก็มีปัญหากับพวกทำนาแล้ว พอฝนปลัดมาน้ำก็จะ

จัดอีก ฝนพลัดมาจากทางทิศตะวันตก ส่วนฝนที่มาจากทางตะวันออกเรียกฝนนอก ฝนพลัดจะ มาเดือน 6 , 7 , 8 พอวันเย็นฟ้าจะลั่นตึงเขี้ยวๆ ฝนนอกจะเริ่มตั้งแต่เดือน 12 , อ้าย , ยี่ , สาม ตรงนั้นแหละ ช่วงจังหวะฝนพลัดกับฝนนอก มันจะหยุดทั้งช่วงสักระยะ 2 – 3 เดือน ช่วงนี้แหละ น้ำเค็มจะเข้ามายังคลองหัวไทร ฝนจะมกแล้งช่วงนี้ แล้งหนักอดน้ำกันบ้างก็มี

เมื่อก่อนที่น้ำขุดบ่อเป็นน้ำจืดหมด ตอนนี้เป็นน้ำเค็มหมดแล้ว มะพร้าวก็ถูกเลิกหมดแล้ว คือไม่ตายก็จริงแต่ลูกเล็ก

รัฐบาลก็ไม่แน่ใจว่าจะหวังดีกับชาวบ้านจริงหรือไม่ หรือว่าจะหวังแต่เงินที่จะทำ โครงการ โดยไม่สนใจความเดือดร้อนของชาวบ้าน ถึงชาวบ้านไม่ทำให้ทำพวกหมั้นก็ยังจะ ทำ เพราะบริษัทก็จะเอาเบี้ยไว้ก่อน ชาวบ้านจะเดือดร้อนไม่เป็นไร

การขุดลอกคลองหัวไทรก็ไม่ได้ เพราะต้นไม้สองฝั่งคลองถูกขุดออกหมด พวก กุ้ง ปู ปลา ก็ไม่มีที่อยู่ ตอนแรกคิดว่าดีเพราะโล่งหมด แต่เอาเข้าจริงมันไม่ค่อยดี เพราะปลาก็ไม่มีที่ พึ่งพาอาศัย ร่มกะไม่ได้บัง

นางละออง สุขรักษา อายุ 72 ปี ลูก 12 คน บ้านเลขที่ 70 หมู่ 1 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ. นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์เมื่อ 16 มีนาคม 2547

แต่แรกทำนา ดักโพงพาง ทำตาลจาก ลอยอวน ได้ปลา กุ้ง ปี 31 – 32 ทำบ่อกุ้ง รายได้ดี

ในคลองจะหากินโดยการลอยอวน รายได้ไม่ต่ำกว่าวันละ 100 บาท 4 หมอง 5 หมอง (4 ครั้ง, 5 ครั้ง) ทำคนเดียว รายได้ส่วนมากจะอยู่ในคลอง สวนจากก็ทำยากขึ้นเพราะน้ำจืด ตอนนั้นก็ตายไปหลายกอแล้ว คงจะเกี่ยวกับการปิดเขื่อน เพราะพอเป็นน้ำจืดอย่างเดียวต้นจาก ไม่ชอบ

พอเขาปิดเขื่อนอาชีพในคลองก็เปลี่ยนเลย

ก่อนการทำเขื่อนก็ไม่เคยมีหน่วยงานไหนมาชี้แจงให้รู้ถึงผลเสียของการสร้างเขื่อน แต่ได้ ชาวเหมือนกันว่าเขาทำที่เสียร้อง แต่ไม่ว่าจะทำตรงไหนก็เดือดร้อนทั้งเพ เพราะเขาปิด ทางเดินของน้ำ

ตอนแรกก็คิดเหมือนกันว่าถ้าสร้างเขื่อนต้องเดือดร้อนแน่ ไปร้องเรียนแล้วแต่เขาไม่ยอม จึงทำไรไม่ได้ เราพูดไม่ขึ้น

อยากให้เปิดเขื่อนที่ปากพนัง เพราะน้ำจะไหลเวียน ให้พาของสกปรกออกไป ปิดหมัก เปิดหมักจะได้

แต่แรกตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อน ปลาบ้วนน้ำพุง ลอยอวนเอามาทำเคยได้มากมาย ขายได้ เป็นหาบๆ โลละ 10 บาท ตอนนี้อยู่ปลาโล 80 บาท ปีหนึ่งๆ คิดว่า 2 – 3 หมื่นบาท จะได้ทุกปี

เขื่อนนี้สำหรับตัวเองคิดว่าไม่มีประโยชน์อะไรเลย กับคนอื่นจะคิดว่าไม่เห็นมีประโยชน์ อะไร โดยเฉพาะในตำบลบ้านเนินไม่เห็นว่าจะใครจะได้ประโยชน์

ถึงว่าจะแปรไปเป็นไรนาสวนผสมก็เอาดีไม่ได้ เพราะพื้นที่เป็นที่ลุ่ม เป็นดินน้ำกร่อย ในอ่าวนี้เหมาะสำหรับทำประมงและทำตาล

หากินในคลองไม่ถึงกับร่ำรวยแต่ไม่เดือดร้อน ส่วนเลี้ยงกุ้งมีความเสี่ยง แต่ถ้าน้ำไหลขึ้นไหลลงก็ยังพอเลี้ยงกุ้งได้

ถ้าเขาเปิดเขื่อนให้เหมือนธรรมชาติเหมือนแต่ก่อน คนบ้านเราก็จะไม่จน หากินเองได้ ถ้าราชการเขามาเราจะบอกเขาว่าให้ชาวบ้านหากินในคลองเหมือนเดิมนั้นดีแล้ว แต่เขาไม่มา ถึงเราไปบอกเขาก็ไม่ฟังเหตุผล เขาถือว่าโครงการพระราชดำริเขาไม่ฟัง เขาว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววางโครงการเอาไว้แล้ว แต่ป้าคิดว่าถ้าตัวแทนของเราไปเสนอในหลวงว่าชาวบ้านเดือดร้อน ในหลวงก็คงไม่ทำ ในหลวงท่านต้องการให้คนกินดีอยู่ดี ไม่ใช่ต้องการให้คนเดือดร้อน ถ้าตัวแทนของเราไปเสนอท่านคงรับทราบและท่านคงลงความเห็นให้ อันนี้ไม่มีเลย สส. ก็ไม่เคยมาดูแลเลย ป้าเบื่อจังแล้วกับการเลือก สส. ป้าเจ็บใจมาก นี่ต่อไปหน้าถ้ายังอยู่พื้นที่ ลูกหลานก็ไม่มีโอกาสได้เรียนสูงๆ แต่ลูกป้าเรียนจบหมดแล้ว คงหมดหวังแล้ว รายจ่ายตอนนี้ลูกหลานก็ให้จ่าย ถ้าลูกหลานไม่ให้ก็ไม่ต้องจ่าย เพราะป้าก็ไม่ต้องทำอะไรแล้ว จะลงไปหาปลาในคลองเอามากินก็หาไม่ได้แล้วเพราะไม่มีปลา สมัยป้าเด็กๆ กุ้งตัวๆ เท้าข้อมือ 2 ตัวบาท

ตอนนี้ให้เปิดเขื่อนอย่างเดียว คิดว่าสะดวกกว่าการทำอย่างอื่น

นายชัยวิระ คณิง อายุ 60 ปี ลูก 3 คน หญิง 2 ชาย 1 คน

76 หมู่ 3 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช (บ้านบ้านเนิน) สัมภาษณ์เมื่อ 16 มีนาคม 2547

ผมเองอาชีพหลักก็คือหากินในคลอง เริ่มมาทำช่วงได้เมียแล้ว (อายุ 29 ปี) โดยอาศัยประสบการณ์ สิ่งที่ชำนาญคือ ทอดแห ทำที่คลองหัวไทร ใต้ทุ่ง ปลา ตอนนั้นแม่กุ้งโลละ 18 บาท (30 ปี มาแล้ว) กุ้งแต่โลละ 8 บาท รายได้ทั้งหมดอยู่ในคลอง ส่งลูกเรียนก็หาจากคลอง รายได้วันละ 200 บาท จะได้ทุกวัน ช่วง 2 – 3 ปี ก่อนปิดเขื่อน รายได้บางวัน 1,000 บาท ก็เคยได้จากการลอยอวน อาชีพนี้ต้องขึ้นอยู่กับน้ำขึ้นน้ำลง ถ้าน้ำไม่ไหลก็หากินไม่ได้ พอเขาปิดเขื่อนอาชีพในคลองก็ดับสนิท ตอนนี้มีรายได้จากการก่อสร้าง ถ้าบ้านไม้ตารางเมตรละ 700 บาท ถ้าเป็นไม้เก่าตารางเมตรละ 800 บาท

เขื่อนที่ปากพนังที่เขามาสร้าง ผมไม่ได้รู้เลยว่าเขาจะมาสร้าง พอรู้ก็เห็นเขามาสร้างกันแล้ว เมื่อเห็นเช่นนั้นก็รู้ทันทีว่าชีวิตเราหมดทางหากินแล้ว เพราะถ้าน้ำไม่ไหลก็หากินในคลองไม่ได้ แต่ไม่รู้จะคิดทำหรือเพราะเขอ้างว่าเป็นโครงการพระราชดำริ จึงไม่กล้าที่จะพูดอะไร มารับทราบอีกทีตอนที่เขาประกาศว่าจะปิดเขื่อนในวันที่ 1 ตุลาคม 2542

เรื่องเปิดเขื่อนคิดว่าน่าจะมีหนทางที่จะเปิดได้ แต่ต้องใช้เวลา

น้อยใจเหมือนกันว่าทำไมชีวิตของเราจึงต้องมาพบกับปัญหาอย่างนี้ ชีวิตเคยอยู่ดี ๆ กลับต้องมาลำบากจากการพัฒนาของรัฐ ลูกเรียนก็ไม่ว่าจะหาเงินที่ไหนมาส่งตอนนี้ลูกคนเล็กก็ยังเรียนอยู่ เรื่องการกินก็ลำบาก ซื้อมันก็ไม่อร่อย ปลาในคลองปากพนังเป็นปลาสองน้ำอร่อยมาก

ทั้งหวานทั้งมัน ทุกวันความหวานไม่มีมีแต่มัน เช่น กดหนวดยาวที่สุราษฎร์ แล่นากินแต่กินเข้าไปแล้วไม่หอย

ตอนนี้มีสวนจาก 5 ไร่ ซื้อมาไร่ละ 4,000 บาท

เขื่อนนี้สำหรับตัวผมไม่มีข้อดีเลย น้ำจืดที่ได้มาก็เป็นน้ำเสีย วัวก็กินไม่ได้ ที่หมู่ 3 ในบางน้ำเหมีน ถ้าพอฝนตกสักทีน้ำในป่าจากที่หมักหมมอยู่จะไหลลงบาง น้ำจะเอามาใช้ก็ไม่ได้ กลุ่มสวนผสม ก็ไม่ได้ประโยชน์จากเขื่อนนี้ เพราะสวนผสมเขาจะใช้น้ำในร่องสวนของเขาเอง คนในตำบลบ้านเนินไม่เห็นด้วยกับการปิดเขื่อนนี้เกือบทั้งหมด ตอนนี้อยากให้เปิดอย่างน้อย 6 – 8 เดือน เปิดตั้งแต่เดือน 9 , 10 , 11 , 12 , อ้าย , ยี่ พอน้ำเค็มขึ้นจืดก็ให้ปิด

นางอาภรณ์ ดีอ่อน อายุ 40 ปี 10 ม.1 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช สัมภาษณ์เมื่อ 16 มีนาคม 2547

ตอนนี้ทำไร่นาสวนผสม ทำตาลจาก ทำนา

ทำนาทำไว้นาน 3 ไร่ ทำมากก็ไม่ได้ เพราะพอปิดเขื่อนน้ำจะขังในนา รถไถนาลงไถไม่ได้

เมื่อก่อนแพนหาปลาในคลอง ฉันทำนา จับปลาช่อนได้คืนละ 40 – 50 โล ได้กุ้ง ได้ปลา (ปลาดุก ปลาไน) พอหลังปี 42 หาปลาไม่ได้เลย วันสุดท้ายก่อนปิดเขื่อนเมื่อ 1 ตุลาคม 2542 ยังหาได้เอาไปขายได้ 300 บาท จับที่บางบ้านกลาง เป็นทุ่งกุลาลำตา พอปิดเขื่อนพอเป็นน้ำจืด ลำบากมาก ทำจากก็ลำบาก เพราะน้ำขังในสวนจากน้ำเทียมกลางขา

ตอนนี้ปลูกผักแต่ราคาไม่ดี อยากให้เขาเปิดเขื่อน เพราะน้ำจะได้ขึ้นลงตามธรรมชาติ เราทำไร่ไร่อะไรก็ได้เลี้ยงกุ้งกะได้ ทำนาจะได้

เขื่อนนี้ไม่ค่อยมีประโยชน์เท่าใดเพราะน้ำจะเสีย ประโยชน์น้อยมาก ถ้ามีประโยชน์อยู่หมักก็ได้น้ำจืดเน่าๆ ที่เหมีนๆ ทำไร่นาสวนผสมก็ไม่ได้ประโยชน์จากเขื่อน เพราะเราใช้น้ำจืดจากร่องสวนที่ขุดไว้อยู่แล้วไม่เคยเอาน้ำจืดจากคลองไปใช้ ใช้ได้ตลอดปีน้ำไม่เคยแห้ง บ้านฉันไม่เคยเดือดร้อนเรื่องน้ำ เพราะน้ำจืดกับน้ำเค็มอยู่กันคนละแห่งเขาแยกไว้ชัดเจนอยู่แล้ว

ไม่ต้องการให้รัฐบาลมาช่วยเหลืออะไร เพียงแต่เปิดเขื่อนให้เรา เราก็ช่วยเหลือตัวเองได้อยู่แล้ว ถ้าให้ชาวบ้านมีอาชีพก็ให้เปิดเขื่อน

เรื่องทำนาคงจะไม่ทำแล้ว เพราะทำไปกะราคาไม่ดี ยิ่งทำไปจะยิ่งลำบากมากขึ้น เพราะว่าปุ๋ยกะแพง ปุ๋ยขึ้นทุกปี

ตอนนี้ทำนาทุ่งก็พอได้บ้าง แต่พอปิดเขื่อนทำนาทุ่งก็ไม่ได้ผลเพราะน้ำเสีย

นายนิคม วงศ์ธรรมนันท์ อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 68 หมู่ 8 บ้านบางด้วน ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช (สัมภาษณ์เมื่อ 12 มีนาคม 2547)

ผมคนหากินในคลอง ต้องรู้ธรรมชาติ เพราะธรรมชาติมันสอนเราเพราะเราหาไปกับคลอง ถ้าเราไม่รู้เวลา ไม่รู้ธรรมชาติ เราก็หาไม่ได้ เดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม จะมีลมเภา พัดจากหว่างออกไปทางดิน ช่วงนี้จะมีน้ำใหญ่ทุกปี

ผมหากินในคลองปากพนังมาตั้งแต่เกิด หากินในคลองมาตลอด ทำอยู่กับพ่อลุง ทำเป็นทุกอย่างตั้งแต่ แห อวน โพงพาง ทำเป็นทุกอย่างเลย ชีวิตอยู่กับคลอง นาสักไรก็ไม่มียาได้ ทั้งหมดอยู่ในคลอง สมัยปี 2514 – 2516 ผมมีเงินฝากในธนาคารถึง 50,000 บาท เงินในสมัยนั้นนับว่ามากพอสมควร ปากดุกเล ปลาตก มีราคา ปี 2514 ปลาตกหนวดยาวขายได้โลละ 40 – 50 บาท ปลาตกเลโลละ 60 บาท ตอนนั้นปี 2547 เลี้ยงแห้วย ว่าโลละ 130 บาท แต่ตอนนั้นในคลองไม่มีแล้ว สูญหายไปหมดแล้ว ปลาตกน้ำจืดในคลองนี้กับปลาตกที่เขาล้าง กิรสรชาติ ต่างกันไกลลิบ เหมือนส้มโชกุนกับส้มขี้ม้า สมัยแต่แรกในคลองนี้มีนอตุ้มสมบูรณ์ ปูดำเรลลอย อวน ลอยไซนิว สมัยแต่แรกผมกับเพื่อน ผมรวาปูตรงนี้ (ตรงที่วัดบางด้วน) ไปขายยายนุ้ม ตัวละ 1.50 บาท (พ.ศ.2510) ผมรวาได้วันละ 100 ตัว พ.ศ.2514 – 2515 ปูดำโลละ 200 บาท พอหลังจากนั้นโลละ 280 – 300 บาท เพราะปูในคลองมันกินดีเขาเรียกปูทองกลาง ซึ่งมีแห่งเดียวในที่นี้ (คลองปากพนัง)

รายได้จากคลองปากพนังบางวันผมได้เป็นพัน บางวันพันหว่า บางวันห้าร้อย แต่ถั่วเฉลยแล้ว (ปี 2520 – 2525) เดือนๆ หนึ่งไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท ในฤดูนี้ (ก.พ.) แต่แรกเขาจะหากุ้งเคย (กุ้งสายไหม) คนที่นี้แต่ก่อนไม่มีใครรู้จักเคยระนอง ผมเอาเคยไปขายถึงชะวอด คนหนึ่งๆ ได้ปีละ 2 หาบ , 3 หาบ , 5 หาบ คิดดูว่าฤดูนี้ (พอลมว่าวเข้า) ถ้าเขาไม่ปิดเขื่อนคนก็จะมีรายได้ สมัยนั้นขายโล 60 บาท (ปี 38) ตอนนั้นโลละ 100 บาท

น้ำเค็มมันจะขึ้นเข้ามาในคลองปากพนังจริง แต่พอตอนน้ำลงมันจะเป็นน้ำจืด ถ้าเป็นสมัยแต่แรก (ตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อน) น้ำเค็มจะถึงมาที่บางด้วนแล้ว พอเดือนเมษายนก็จะขึ้นไปถึงเชียร และน้ำจะเค็มจัดในช่วงเดือน 8 แต่จะเป็นน้ำลากเลน ลมจะพัดจากตกไปออก หอบน้ำออกเล น้ำจะไม่ใหญ่ พอเดือนห้าขึ้นลมจะเปลี่ยนทิศทาง เดือน 6 เดือน 7 เดือน 8 เขาจะเรียกลมพลัดหลวง มันจะเย็น มันจะไม่ใหญ่

แต่ก่อน (ก่อนปิดเขื่อน) เราอาจจะไม่รวยมากแต่เราก็ไม่เดือดร้อน แต่ตอนนั้นในกระเป๋ามีสิ๊กบาท ถามว่ากินไหม ขอดูว่าพลอยกินคนแก่ เพราะผมดูแลแม่ พี่น้องที่อยู่ในเมืองจึงส่งมาให้เดือนละ 3,000 บาท

ปลาตกหนวดยาวถ้าไม่ได้ตัวโลผมไม่ขาย เพราะถ้าน้ำหนักไม่ถึงโลจะกินไม่อร่อย หากินในคลองหากินได้ทุกวัน ตลอดกาลเลย จากบ้านบางด้วน – ปากพนัง มีเรือหากินอยู่ในคลองเป็น 1,000 ลำ ชาวโหล่นไปหมด (ทุ่นลอยอวน)

พอเดือนกุมภาพันธ์ มีนา เมษา กุ้งตัวเล็กจะขึ้นจากทะเล เข้ามาในคลองปากพนัง พอมันใหญ่ มันจะลงไปวางไข่ที่ปากทะเล (เดือน 8 , 9 , 10 , 11) ถึงพอปิดเขื่อนมันจะเหลือใคร หมั่นกะเหม็ด

ปากเขื่อนจะขึ้นมาเดือนมีนาเหมือนกัน แล้วมันจะไปใหญ่ในเดือน 8 , 9 , 10 , 11 และเดือน 12 เหมือนกันกับกุ้ง ช่วงนี้จะมีการตกโพงพาง เพราะปลาจะลงไปไข่ที่ปากเล

เชือกที่ปากพนังมีการเปิดเหมือนกัน แต่จะเปิดเฉพาะข้างบน เอน้ำก็ออกไปส่วนน้ำเอน้ำเอาไว้ให้เราทิ้งเพ

ตอนนี้เพื่อนผมลอยอวน 5 หัว ได้กุ้ง 2 กรัม

การเปิดเชือกจะต้องเปิดในช่วงที่ปลาจะขึ้นจากอ่าวมายังคลองปากพนัง (ก.พ. – มี.ค) และในช่วงที่ปลาจะลงไปวางไข่ที่ปากเล (เดือน 8 , 9 , 10 , 11 , 12) คือ เปิด 8 เดือน ปิด 4 เดือน

ผมถามแล้วเชือกนี้ประโยชน์มันอยู่ตรงไหน ผมถามว่าชะวอดได้ใช้น้ำจืดตรงไหน เขาเอาไปใช้ประโยชน์ตรงไหน

นี้ผมไม่ใช่ตุ๊ก ชะวอดเขาไม่ใช่ทำนามากเท่าใดครับ

จะให้มีการทำนา แต่ 95% ชื่อข่าวสาร นี่..เขายังเรียกชานาอยู่หรือ.. นี่ผมพอแหล่งเขาว่าใสอารมณ์ แต่ไม่ใช่ใสอารมณ์นะน้องนะ เหมือนผมหากินในคลอง ปีหนึ่งๆ ไม่ได้สักบาท แล้วจะเรียกว่าหากินในคลองฟรีแล้ว ผมจะถาม..เห็นว่าประเทศไทยให้ประชาชนเป็นใหญ่ แต่คนจนกินกับน้ำมูกน้ำตาแล้วนิ ผมถือว่าเขาเอาผมไปขังหราง ผมกะไม่ตายของแล้ว เพราะอยู่ไปกะไม่สามารถทำอะไรได้ นี่ถ้าไม่ได้เลี้ยงแมกก็ไม่รู้จะพลอยกินใคร ทำจะถูกเข้าวัดอยู่นิ แต่แรกชีวิตผมไม่ใช่เดือดร้อนพื่อนี้ ผมแหล่งเหมือนเพื่อเจ้า แต่ไม่ใช่เพื่อเจ้ามันเป็นเรื่องจริงทั้งเพแหละ หน่วยงานของรัฐไม่กล้ามาประชุมแล้วกับพวกเรา พวกเราจนกับจนมองพื้นเพเหมือนกันแล้ว จนถาวรแล้วแหละ ไปลงทะเบียนคนจนแล้วก็ไม่หายจนคิดว่ายังจะจนกันไปเลย ผมแค้นมากที่สุดผมแค้นไอพวก สส. สว. ที่ไม่มาสนใจปัญหาของชาวบ้าน เด็กบ้านผมเด็กวัยรุ่นไปอยู่กรุงเทพกันเกือบหมดแล้ว ต้องขอโทษหน่วยงานของรัฐ และพวก สส. พวกนี้ครับ สมัยหลังผมจะไม่เลือกใคร นี่ผมถ่าออกทีวีแล้วเขาสัมภาษณ์ผม รับรองผมเบรกไม่อยู่แน่ ผมจะบอกให้ ผมอยากออกทีวีพูดให้คนทั้งประเทศได้รู้สึกที่ว่าคนบ้านเราลำบากเรื่องเชือกกันมาก เพราะคนทั่วไปยังเข้าใจกันว่าบ้านเรา (ปากพนัง) บายกันจัง ผมว่าบายฟรี เพราะบ้านผม 95% ชื่อสารนะ ผมอยู่กับแม่สองคนยังเดือดร้อนขนาดนี้ แล้วคนอื่นที่มีลูกและอยู่กันหลายคนจะเดือดร้อนขนาดไหน

ทางการเคยมาประชุมเหมือนกัน โดยบอกว่ามาประชุมเรื่องการเปิดเชือกและให้ชาวบ้านเซ็นชื่อ เพื่อเอาไปเปิดเชือก แต่ปรากฏว่ารายชื่อกลายเป็นคนสนับสนุนให้ปิดเชือก

ชีวิตผมอยู่แต่ในคลอง ไม่เคยไปตัดไม้ทำลายป่าที่ไหน ไม่เคยสร้างความเสียหายให้กับประเทศชาติ แต่ผมโทษ สส. และ หน่วยงานของรัฐ เวลามาพูดกับเราต้องการความจริง ต้องการให้เราพูดความจริง แต่พอเวลาเขาทำเขาทำเท็จทั้งเพ แล้วมันจะได้ความจริงตรงไหน.....

อีกอาชีพหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเชือกกันแม่น้ำปากพนัง เป็นอย่างมากไม่แพ้ชาวประมงคือ อาชีพทำสวนจาก เนื่องจากต้นจากเป็นพืชที่จะเจริญเติบโตได้ดีในระบบนิเวศน้ำ

กร่อย หากเป็นน้ำจืดอย่างเดียว หรือเป็นน้ำเค็มอย่างเดียว ต้นจากจะไม่ชอบ และไม่เจริญเติบโตให้ผลผลิตน้อย สำหรับชาวสวนจากที่อยู่ในเขตน้ำจืดผลกระทบยังไม่รุนแรงมากนัก เพราะยังมีความเค็มในดินที่ต้นจากยังนำมาใช้ได้ระยะหนึ่ง แต่สำหรับต้นจากในเขตน้ำเค็มจะได้รับผลกระทบมาก โดยเฉพาะชาวบ้านที่บ้านบางหรง ต.ขนานนก อ.ปากพนัง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ผลิตน้ำตาลจากที่เลี้ยงชื่อของกลุ่มน้ำปากพนัง จนได้รับการกล่าวขานเป็นสำนวนว่า **“น้ำตาลจากบางหรง ปลาทุ่งหน้าโกฏี”** ซึ่งนายใบจาก ได้เขียนกลอนบรรยายถึง ความทุกข์ของชาวสวนจากหลังจากปิดเขื่อนปากพนังว่า

“น้ำตาลจากบางหรงดงต้นจาก

เคยไหลหลากมากมายปีหลายหน

ขาดน้ำกร่อยตาลไหลน้อยคนค่อยจน

น้ำตาลหล่นยิ่งกว่าตาลนานแรมปี”

ตอนนี้น้ำตาลจากที่บางหรง ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ตาลจากไม่แทงหน่อหรือหากแทงหน่อมาได้แล้ว พอเป็นลูก ลูกก็จะหลุดจากขั้ว ชาวบ้านบอกว่าลูกตาลจากจะ “บัต” (คำว่า บัตคือหลุดจากขั้ว) เมื่อตาลจากไม่มีลูกก็ทำน้ำตาลจากไม่ได้ เมื่อก่อนชาวสวนจากแถวบางหรงจะไม่หวงลูกจาก แยกไปไทยมาก็สามารถมากินได้ แต่ตอนนี้ (พ.ศ.2547) เจ้าของสวนหวงมาก เพราะลูกตาลจาก จะรอดชีวิตจากน้ำเค็มได้ยาก และเมื่อลูกตาลจากสามารถทนต่อน้ำเค็มเจริญเติบโตรอดชีวิตมาได้ เมื่อถึงเวลาที่จะปาดตาลเพื่อเอาน้ำตาลจาก ชาวสวนจากก็พบอุปสรรคอีก เพราะจะได้น้ำตาลจากน้อยมาก ผิดกับตอนที่ต้นจากอยู่ในระบบน้ำกร่อย ต้นจากจะให้ผลผลิตน้ำหวานได้มาก เช่น ตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อนปากพนัง ทำตาลจาก 6 ไร่ จะได้น้ำตาลจาก 5 กะทะ แต่หลังจากปิดเขื่อนน้ำตาลจากก็ลดลงเรื่อย ๆ ล่าสุด (25 ก.ค. 48) ตาลจาก 6 ไร่ จะได้น้ำตาลจากเพียง 1 กะทะ เท่านั้น (สัมภาษณ์นายวัน เหมทานนท์ เมื่อ 25 ก.ค. 2548)

ข้อมูลนี้สอดคล้องกับสรรพสามิต อ.ปากพนัง ที่บอกว่า โรงเหล้าพื้นบ้านที่เอาน้ำตาลจากไปทำเหล้า ชื่อโรงเหล้า “กอลจาก” ตั้งอยู่บ้านบางขลุ ม.2 ต.ขนานนก อ.ปากพนัง เคยเสียภาษีเดือนละแสน แต่ตอนนี้เหลือเดือนละ 50,000 บาท เนื่องจากน้ำตาลจากมีไม่พอที่จะป้อนโรงงาน... (สัมภาษณ์ 25 ก.ค. 2548)

ส่วนต้นจากที่อยู่ในเขตน้ำจืดก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน คือต้นจากจะไม่เจริญเติบโตเหมือนตอนที่แม่น้ำกร่อย น้ำตาลจากก็ได้น้อยกว่าเดิม ซึ่งนายวิโรจน์ เกาพันธ์ ชาวสวนจาก ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ บอกว่า “หลังจากปิดเขื่อนจากเริ่มตายไปแล้ว 30% ตาลจาก 1 งวง เคยปาดได้ 2 เดือน แต่ตอนนี้มีเพียงแค่หนึ่งเดือนน้ำตาลก็ไม่ย้อยแล้ว ก่อนปิดเขื่อนน้ำผึ้ง (น้ำตาลจาก) ทำเหล้าได้ 3 ลอน (ลอนละ 5 ลิตร) สีเหล้าก็เข้มออกมาสวย ตอนนี้ (หลังปิดเขื่อน) น้ำผึ้ง 1 ตีบ ทำเหล้าได้ 2 ลอน สีเหล้าก็หมองไม่ใสเหมือนก่อน (สัมภาษณ์นายวิโรจน์ เกาพันธ์ เมื่อ 8 ต.ค. 2548)

ส่วนนางอาภรณ์ ดีอ่อน บอกว่าเมื่อก่อนตาลจาก 50 งวง ได้น้ำตาลจาก 3 ตีบ พอปิดเขื่อนเหลือ 2 ตีบ (ปีบ) และต้นจากก็ไม่สมบูรณ์ (สัมภาษณ์ 8 ก.ค. 2546)

ส่วนนายเจริญ เอียดคง และนางสถิตย์ เอียดคง สองสามีภรรยา ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช ก็ให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า เมื่อก่อน (ก่อนปิดเขื่อน) น้ำตาลจาก 1 กะทะ ใช้วงจาก 80 งวง แต่ตอนนี้ต้องใช้เวลาถึง 100 งวง จึงจะได้น้ำตาลจาก 1 กะทะ สำหรับสวนจากของตนเองตอนนี้ยังไม่ตาย แต่ได้ข่าวว่าที่หัวไม้ไผ่ หมู่ 6 เริ่มตายบ้างแล้ว... (สัมภาษณ์ 18 ต.ค. 2546)

และการที่น้ำไม่ไหลขึ้นไหลลง จะทำให้น้ำท่วมขังอยู่ในสวนจากตลอดเวลา เป็นอุปสรรคต่อการทำสวนจากเหมือนกัน เพราะต้องเดินลุยน้ำไปปาดตาล และเก็บน้ำตาลจาก แต่ตอนนี้ยังไม่มีเขื่อนจะไม่มีปัญหานี้ เพราะมีน้ำขึ้นน้ำลง ตอนที่น้ำลงสวนจากจะแห้ง ชาวสวนจากก็เดินไปปาดตาลหรือเก็บน้ำตาลจากได้สะดวก ซึ่งภาษาชาวบ้านเขาจะเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “ขึ้นจมลงแห้ง” (หมายความว่าพอน้ำขึ้น น้ำก็จะเข้ามาท่วมขังในสวนจากแต่พอน้ำลงสวนจากก็จะแห้งไม่มีน้ำ)

นอกจากชาวสวนจากและชาวประมงพื้นบ้านจะเดือดร้อนจากการปิดประตูทุกแล้ว ชาวนาที่มีที่นาอยู่ใกล้แม่น้ำปากพนังก็ได้รับความเดือดร้อนเช่นเดียวกันคือ เมื่อเขื่อนปากพนังเก็บกักน้ำไว้ทำให้ระดับน้ำสูงขึ้น และไปท่วมนาของชาวบ้านที่อยู่ในที่ลุ่ม ทำให้น้ำแช่ขังอยู่ในนาตลอดปี ซึ่งพื้นที่ในส่วนนี้ทางชลประทานบอกว่ามีประมาณ 4,000 ไร่

คนอีกกลุ่มหนึ่งที่เดือดร้อนมากไม่แพ้กลุ่มอาชีพอื่นๆ ก็คือ ชาวประมงขนาดเล็ก ที่หากินในอ่าวปากพนัง คนกลุ่มนี้มีประมาณ 1,000 ครัวฯ ตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อนอ่าวปากพนังจะอุดมสมบูรณ์มาก มีกุ้ง หอย ปู ปลา ให้หากินกันได้ โดยไม่เดือดร้อน เพราะน้ำจืดจากแม่น้ำปากพนังจะไหลมาผสมกับน้ำเค็มที่อ่าวปากพนัง และดันกันไปดันกันมาจนผสมผสานกลายเป็นน้ำกร่อย และน้ำที่ไหลมาจากแม่น้ำปากพนังจะมีหวนตะกอนที่เป็นอาหารของสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาก ชาวประมงในอ่าวปากพนังก็มีสัตว์น้ำให้จับตลอดปี แต่พอปิดเขื่อนน้ำในอ่าวปากพนังก็เค็มจัดไม่มีสารอาหารให้ปลาได้กิน ปลาที่หนีไปอยู่ที่อื่น ชาวประมงก็ต้องหากินไกลขึ้น ต้นทุนมากขึ้นแต่จับปลาได้น้อยลง จนบางคนต้องเลิกอาชีพประมงหันหน้าไปทำงานก่อสร้าง ซึ่งถ้าไม่เหลืออดจริงๆ ชาวประมงจะไม่ขึ้นจากเลไปทำงานบนบกอย่างแน่นอน เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ถนัด เหตุการณ์นี้ก็พอจะบอกได้แล้วว่าปากพนังวันนี้วิกฤติแล้ว สิทธิของคนลุ่มน้ำปากพนังกำลังถูกคุกคามและถูกละเมิดอย่างรุนแรง

อาชีพอีกอาชีพที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากพนังก็คือ คนขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างและคนตัดผม เมื่อก่อนตอนที่ยังไม่ปิดเขื่อนคนจะมีรายได้จากในคลองปากพนัง เมื่อมีรายได้มีก็จะจับจ่ายใช้สอย และใช้บริการรถเครื่องรับจ้างกันมาก แต่หลังจากปิดเขื่อนรายได้ของมอเตอร์ไซด์ลดลงและหาผู้โดยสารได้ยากขึ้น สำหรับคนตัดผมก็ตัดผมน้อยครั้งลง เมื่อก่อนอาจจะตัดเดือนละครั้ง แต่หลังจากปิดเขื่อนแล้วรายได้ที่เคยหาได้จากการจับปลาก็ลดลง เรื่องตัดผมก็อาจจะไม่ใช่เรื่องเร่งด่วน ที่เคยตัดเดือนละครั้งก็อาจจะตัด 2 เดือนครั้ง

คนขายอวนในตลาดปากพนังก็ได้รับผลกระทบ เพราะอวนแทบจะขายไม่ได้เลย เนื่องจากปลาไม่มีให้จับคนก็เลิกซื้ออวน

มีอาชีพเดียวที่ยังไม่มีข้อมูลว่า ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากพนังหรือไม่ คืออาชีพของหญิงบริการ นอกจากนั้นส่วนมากก็จะบอกเป็นไปในทำนองเดียวกันว่า เขื่อนปากพนังทำให้แย่

นอกจากสิทธิในด้านการประกอบอาชีพจะได้รับผลกระทบแล้ว สิทธิในการแสดงความคิดเห็นของชาวบ้านก็ถูกปิดกั้นและถูกคุกคาม ชาวบ้านตำบลปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เล่าว่ามีทหารเข้าไปข่มขู่ถึงหมู่บ้านบอกว่าอย่าคัดค้านโครงการถ้าคัดค้านหัวจะขาดเจ็ดชั่วโคตร กรณีนี้ทำให้ชาวบ้านหวาดกลัวไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ทางกรมชลประทานก็เลยคิดว่าชาวบ้านเห็นด้วยกับโครงการนี้และไม่มีการคัดค้าน

เศรษฐกิจระดับรากหญ้าของชุมชนถูกทำลาย

นอกจากนี้เขื่อนปากพนังได้ทำลายเศรษฐกิจระดับรากหญ้าของชุมชนไปจนหมดสิ้นแล้ว เงินไหลเวียนในชุมชนต้องหยุดชะงัก สำหรับรายได้ของอาชีพต่างๆ ที่ต้องสูญเสียไปหลังจากมีการปิดเขื่อนปากพนัง มีตัวเลขประมาณการดังนี้

อาชีพประมงพื้นบ้านในคลองปากพนังและคลองหัวไทร

ชาวประมงที่หากินในคลองปากพนัง คลองหัวไทร และลำคลองย่อยต่างๆ ใน อ.ปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร และ อ.ชะอวด ประมาณ 4,000 ลำ มีรายได้เฉลี่ยลำละ 200 – 500 บาทต่อวัน คิดเฉลี่ยรายได้วันละ 300 บาท ต่อวัน รวมรายได้ของชาวประมงในส่วนนี้จะตกวันละ 1,200,000 บาท (หนึ่งล้านสองแสนบาท) เดือนละ 36 ล้านบาท (สามสิบล้านบาท) ปีละ 432 ล้านบาท (สี่ร้อยสามสิบล้านบาท) เขื่อนปากพนังปิดมาแล้วเป็นเวลา 6 ปี ชาวประมงจึงสูญเสียรายได้ไปแล้ว 2,592 ล้านบาท (สองพันห้าร้อยเก้าสิบล้านบาท)

อาชีพทำสวนจาก

จำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำสวนจากเป็นรายได้หลักของครอบครัวใน อ.ปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช จำนวน 684 ครัวเรือน คือ

1. อ.ปากพนัง

★ ต.ขนานนก	380	ครัวเรือน
★ ต.บ้านเพิง	60	ครัวเรือน
★ ต.ท่าพญา	55	ครัวเรือน
★ ต.ปากแพรก	45	ครัวเรือน

2. อ.หัวไทร

★ ต.เกาะเพชร	38	ครัวเรือน
--------------	----	-----------

★ ต.ท่าซอม	21	ครัวเรือน
3. อ.เชียรใหญ่		
★ ต.บ้านเนิน	70	ครัวเรือน
★ ต.เสื่อหิง	15	ครัวเรือน

คนที่ทำสวนจากเป็นอาชีพหลักจะมีรายได้โดยเฉลี่ยวันละ 200 – 400 บาท ต่อครัวเรือน (ครัวเรือนละ 6 ไร่) คิดเฉลี่ยต่ำสุดต่อครอบครัววันละ 200 บาท ในหนึ่งเดือนจะมีรายได้ 6,000 บาท ต่อครัวเรือนในหนึ่งปีจะมีรายได้ 72,000 บาท ต่อครัวเรือน

หลังจากมีการปิดประตูระบายน้ำ ต้นจากในพื้นที่น้ำเค็มมีผลกระทบเนื่องจาก ไม่มีน้ำกร่อย และน้ำในคลองหัวไทรมีความเค็มจัดทำให้ต้นจากขาดความสมบูรณ์เจริญเติบโตไม่เต็มที่ (ชาวบ้านเรียกว่าต้นจาก “หยึด”) ผลผลิตลดลงถึง 50% คุณภาพความหวานของน้ำตาลจากก็ลดลงด้วย ช่วงเวลาที่ต้นจากให้ผลผลิตก็ลดลงจาก 3 เดือน เหลือ 1 เดือน

สำหรับต้นจากในพื้นที่น้ำจืด ต้นจากก็ประสบปัญหาเรื่องการเจริญโต และการให้ผลผลิตเช่นเดียวกัน เพราะธรรมชาติของต้นจากเป็นพืชน้ำกร่อยและชอบน้ำขุ่นน้ำล้น เจริญเติบโตได้ดีในความเค็ม 5 – 10 พีพีที เมื่ออยู่ในน้ำจืดอย่างเดียว ต้นจากไม่มีการขยายพันธุ์ เจริญเติบโตไม่ดีเหมือนก่อน ช่วงระยะเวลาให้ผลผลิตลดลงตามไปด้วย จาก 3 เดือน เหลือ 1 เดือนครึ่ง นอกจากนั้นก็มีปัญหาตัวด้วง เข้ามาทำลายต้นจาก เนื่องจากป่าจากแห่งไม่มีน้ำท่วมถึง (ไม่มีน้ำขุ่นน้ำล้น)

เพราะฉะนั้นรายได้ของชาวสวนจาก จากที่เคยมีรายได้ปีละ 72,000 บาท ต่อครัวเรือน ก็จะมีรายได้ลดลงครึ่งหนึ่ง คือ จะมีรายได้เหลือเพียงปีละ 36,000 บาท สูญเสียรายได้ไป 36,000 บาทต่อปีต่อครอบครัว เชื่อนปิดมาแล้ว 6 ปี เขาจะต้องสูญเสียรายได้ไปแล้ว 216,000 บาท (สองแสนหนึ่งหมื่นหกพันบาท) ถ้ารวมครอบครัวชาวสวนจากทั้งหมด 684 ครัว จนถึงวันนี้คิดเป็นความสูญเสีย (เฉพาะที่เป็นตัวเงินไม่คิดความสูญเสียทางด้าน สังคม วัฒนธรรม และคุณค่าทางจิตใจ) เป็นจำนวน 684 ครัว x 216,000 บาท = 147 ล้านบาท

ชาวประมงพื้นบ้านที่หากินในอ่าวปากพนังก็ต้องสูญเสียรายได้จากการปิดเขื่อนปากพนังเหมือนกับชาวประมงพื้นบ้านที่หากินในคลองปากพนัง และคลองหัวไทรเช่นเดียวกัน แต่ที่ไม่เหมือนกันก็คือชาวประมงในคลองต้องสูญเสียอาชีพอย่างถาวร แต่ชาวประมงที่หากินในอ่าวปากพนังยังพอที่จะหากินกันได้ ปลาก็ยังมิให้จับ แต่ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำลดลง (ชาวประมงกลุ่มนี้ยืนยันว่าสาเหตุมาจากเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนังอย่างแน่นอน) ทำให้รายได้ของพวกเขาลดลงไปด้วย

ซึ่งรายได้ของชาวประมงในอ่าวปากพนังจะมีรายได้เฉลี่ยตกวันละประมาณ 200 – 500 บาท อย่างน้อยๆ แล้ววันละ 300 บาท จะต้องได้แน่นอน เพราะฉะนั้นเรือต่อลำจะมีรายได้เดือนละ 9,000 บาท (300 บาท x 30 วัน) ปีละ 108,000 บาท แต่เมื่อปิดเขื่อนรายได้ของพวกเขาลดลงครึ่งหนึ่ง ก็เหลือรายได้เพียงเดือนละ 4,500 บาท พวกเขาต้องสูญเสียรายได้ไปอย่างถาวร

เดือนละ 4,500 บาท ปีละ 54,000 บาท เชื้อนปิดมาแล้ว 6 ปี พวกเขาจึงสูญเสียรายต่อคน/ปี = 324,000 บาท

ในเวลา 6 ปี ที่ปิดเชื้อนเรือลำหนึ่งๆ ต้องสูญเสียรายได้ไปจำนวน 324,000 บาท ในอ่าวปากพนังมีเรือประมาณ 2,000 ลำ คิดเป็นรายได้ ที่สูญเสียไปทั้งหมด 648 ล้านบาท (2,000 ลำ x 324,000 บาท x 6 ปี)

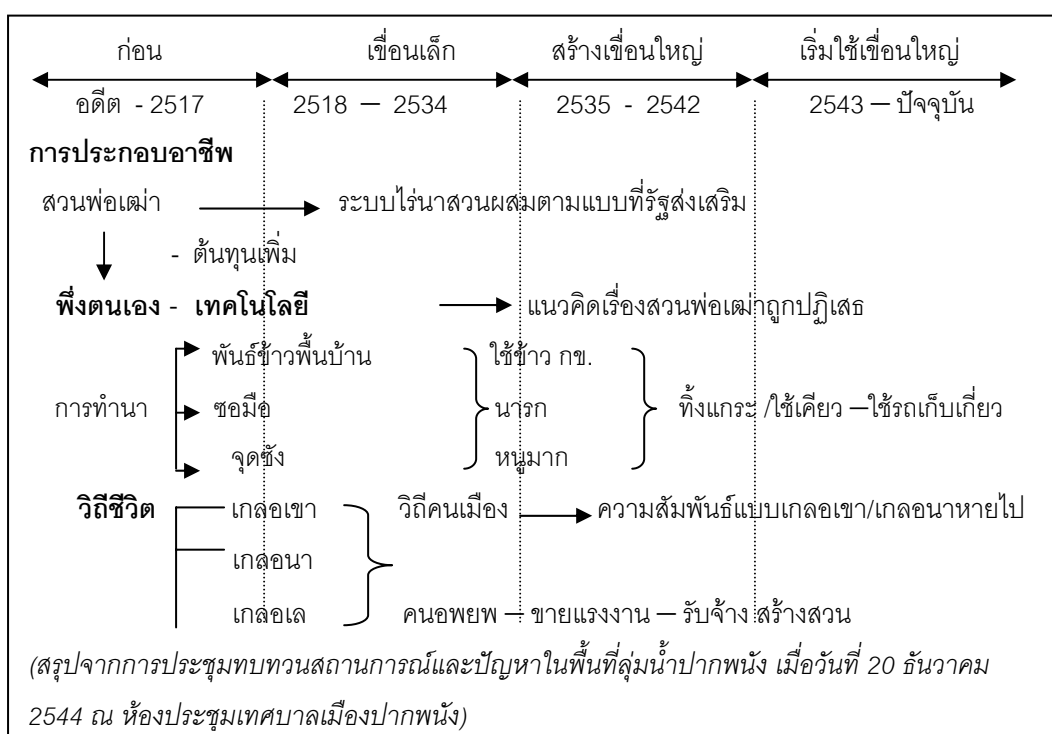
รายได้ของแต่ละสาขาอาชีพที่ต้องสูญเสียไปจากการปิดประตูดุเชื้อนปากพนังเป็นเวลา 6 ปี ดังนี้

1. อาชีพทำสวนจาก 147 ล้านบาท
2. อาชีพประมงในคลองปากพนังและคลองหัวไทร 2,592 ล้านบาท
3. อาชีพประมงในอ่าวปากพนัง 648 ล้านบาท

รวมรายได้ที่สูญเสียไปจำนวน **3,387 ล้านบาท** (สามพันสามร้อยแปดสิบเจ็ดล้านบาท)

สรุป

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังในช่วงเวลาต่าง ๆ สามารถแสดงตามตารางดังนี้

จะเห็นได้ว่าลุ่มน้ำปากพนังได้เดินทางผ่านกาลเวลามายุคหลายสมัย จากยุคนาข้าว มาสู่ยุคนากุ้ง จากยุคนากุ้งมาสู่ยุคเชื้อนปากพนัง ซึ่งในยุคนี้เป็นยุคของการพัฒนาที่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนังครั้งสำคัญ และการ

เปลี่ยนแปลงครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อคนลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่ ต่างพูดไปในทิศทางเดียวกันว่า “เขื่อนปากพนังได้สร้างความยากลำบากให้กับพี่น้องลุ่มน้ำปากพนังอย่างแสนสาหัส”

บทที่ 4

การเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิก่อนโครงการสิทธิชุมชนศึกษา เข้ามาทำการวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ก่อนที่โครงการสิทธิชุมชนจะเข้ามาทำงานวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ก็ได้มีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในเรื่องสิทธิด้านต่างๆ มาก่อนหน้านี้แล้วหลายวิธีการ หลายเรื่อง หลายประเด็น ซึ่งมีเรื่องสำคัญที่พอจะรวบรวมได้ดังนี้

1. การเคลื่อนไหวเพื่อทำการเกษตรแบบไร้หนี้สวนผสมโดยการขุดยกร่อง

หลังจากน้ำท่วมใหญ่ใน จ.นครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ.2531 ชาวบ้านต้องการฟื้นฟูอาชีพ และเรียกร้องให้รัฐบาลและหน่วยงานราชการช่วยเหลือในการทำไร่สวนผสม แต่ชาวบ้านไม่มีเงินทุนที่จะขุดที่นาเพื่อยกร่องให้สูงขึ้น เพื่อจะใช้ปลูกพืชผลทางการเกษตร จึงขอให้รัฐบาลช่วยเหลือในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากหน่วยงานราชการแต่อย่างใด ชาวบ้านจึงมาประท้วงที่หน้าศาลากลาง จ.นครศรีธรรมราช เพื่อขอความช่วยเหลือจากทางราชการ แก่นำในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ คือ นายหวง ทิพย์บุญแก้ว จาก อ.หัวไทร นายประสิทธิ์ ช่วยไทร จาก อ.ปากพนัง และนายไพโรจน์ ชูช่วย, จาก อ.เชียรใหญ่ การประท้วงครั้งนี้ ชาวบ้านนอนอยู่ที่หน้าศาลากลางเป็นเวลา 14 วัน จนในที่สุดได้มีการเจรจาระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ โดยทางสภาจังหวัด คือนายนิเวศน์ เกตุชาติ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดในสมัยนั้นได้อนุมัติงบประมาณของ อบจ. จำนวน 50 ล้านบาท เพื่อช่วยในการขุดไร่นาสวนผสมให้กับชาวบ้าน การชุมนุมจึงได้ยุติ

2. การเคลื่อนไหวต่อต้านการนำที่สาธารณะประโยชน์ทุ่งหน้าโกฏีไปทำ

โครงการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

ที่สาธารณะทุ่งหน้าโกฏีตั้งอยู่ที่ ต.ท่าพญา อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เนื้อที่ 4,000 ไร่ ซึ่งเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่สำคัญของ อ.ปากพนัง จนได้ชื่อว่า “น้ำตาลจากบางทรง ปลาทุ่งหน้าโกฏี” คือ ถ้าพูดถึงน้ำตาลจากที่มีชื่อเสียงก็ต้องเป็นน้ำตาลที่บ้านบางทรง ต.ขนานนาก อ.ปากพนัง แต่ถ้าพูดถึงปลาก็ต้องยกให้ทุ่งหน้าโกฏี ซึ่งมีปลาชุกชุมมาก

ในยุคที่การเลี้ยงกุ้งกำลังมาแรงทางกรมประมงต้องการนำเอาที่สาธารณะประโยชน์นี้ไปทำเป็นโครงการเลี้ยงกุ้ง แต่ชาวบ้านบางส่วนไม่ยินยอม จึงได้ทำการคัดค้านเนื่องจากการเลี้ยงกุ้งต้องใช้ต้นทุนสูง หากพลาดพลั้งเกิดขาดทุนขึ้นมาก็ต้องเป็นหนี้สินและอาจจะสูญเสียที่ดิน คนที่คัดค้านในเรื่องนี้และเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงก็คือ นายร่วง กาญจนจันทร์ดี และนางกลับ กาญจนจันทร์ดี ผู้เฒ่าสองคนผิวเมื่อย และนายนิรินทร์ ศรีเพชร จากการคัดค้านก็ได้มีข้อยุติว่าทางกรมประมงจะเอาพื้นที่เพียง 2,000 ไร่ เพื่อไปทำโครงการ

3. การเคลื่อนไหวคัดค้านการนำที่ดินสาธารณะประโยชน์ไปสร้างสถานีอาหารสัตว์

ชาวบ้านอำเภอร่อนพิบูลย์ จ.นครศรีธรรมราช คัดค้านการสร้างสถานีอาหารสัตว์ ของกรมปศุสัตว์ การคัดค้านเข้มข้นถึงขนาดมีการนอนขวางรถแทรกเตอร์เพื่อไม่ให้รถเข้าไปปรับไถที่ดิน จนกระทั่งชาวบ้านถูกจับกุมและส่งฟ้องศาลจังหวัดทุ่งสง ซึ่งทางสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) ได้เข้าไปช่วยเหลือทางคดีให้กับชาวบ้านที่ถูกจับกุม นอกจากชาวบ้านจะต่อสู้เรียกร้องอยู่ในพื้นที่แล้ว ชาวบ้านยังยกขบวนไปยังทำเนียบรัฐบาล บั๊กหลักประท้วงอยู่หน้าทำเนียบ จนเกิดปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ชาวบ้านถูกตีได้รับบาดเจ็บ

ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวกับโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ของภาคประชาชน ก่อนที่โครงการสิทธิชุมชนจะเข้ามาดำเนินงานวิจัยในพื้นที่

1. การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเงินทดแทนสิ่งปลูกสร้างในที่ดินที่ถูกเวนคืน ของชาวบ้าน ม.3 ต.บางพระ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช โดยทำหนังสือร้องทุกข์ต่อนายกรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช แม่ทัพภาคที่ 4, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ.2537

2. การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รับดำเนินการขุดคลองหน้าโกฏีให้แล้วเสร็จโดยเร็วเพื่อบรรเทาปัญหาหน้าน้ำเสียในคลองหัวไทรของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งในเขต อ.หัวไทร จนผู้ที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการตามข้อเรียกร้องดำเนินการขุดคลองหน้าโกฏีจนแล้วเสร็จ ทำให้น้ำในคลองหัวไทรได้ไหลเวียนลงสู่ทะเลทางคลองหน้าโกฏีที่ขุดใหม่ น้ำเสียในคลองหัวไทรก็ได้บรรเทาลงไปบ้าง แต่ก็เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุเท่านั้น เพราะชาวบ้านต้องการให้คลองหัวไทรเป็นน้ำกร่อยเหมือนในอดีตที่ยังไม่มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง

3. การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งนำโดยนายเจริญ มหาราช ได้เดินทางไปยังทำเนียบรัฐบาลเพื่อยื่นหนังสือถึงนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี เพื่อขอให้เปิดเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง และขอให้สร้างประตูกันคลองหัวไทรที่บ้านเสีร้ง เมื่อ 17 ตุลาคม 2543

4. นายประเสริฐ แก้วหัวไทร ชาวบ้าน ต.ท้องลำเจียก อ.เชียรใหญ่ ทำหนังสือลงวันที่ 12 ธันวาคม 2536 เสนอขอคิดเห็นการสร้างเขื่อนปากพนัง เพื่อให้สร้างที่ตอนบนของสะพานการะเกด อ.เชียรใหญ่ ยื่นต่อ แม่ทัพภาคที่ 4 ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช อธิบดีกรมชลประทานและผู้เกี่ยวข้อง

5. 15 มกราคม 2537 ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังประมาณ 20 คน นำโดย ร.ต.ต. น้อม สุขศรีเมือง นายประเสริฐ แก้วหัวไทร ฯลฯ นำรายชื่อชาวบ้านในพื้นที่จำนวน 2,874 ราย ร้องเรียนและเดินทางไปยื่นหนังสือแสดงความเห็นต่อผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช เสนอความเห็นเพื่อการเปลี่ยนแปลงจุดสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง จากบ้าน

บางปี ต.หูล่อง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช ไปสร้างที่บ้านท้ายทะเล ต. การะเกด อ.เชียรใหญ่ หรือบ้านคดล่อม บ้านเนินธัมมัง ต.แม่เจ้าอยู่หัว อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช

6. 28 มกราคม 2537 คณะบุคคลดังกล่าวจำนวน 5 คน ได้ไปยื่นหนังสือต่อแม่ทัพกองทัพอากาศที่ 4 (ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช)

7. 26 -29 เมษายน 2537 กปร. ได้จัดสัมมนาโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังฯ ที่โรงแรม เจ บี อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา มีตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมน้อยมากเพราะไม่ได้รับรู้ และไม่ได้รับเชิญให้เข้าร่วมสัมมนาดังกล่าว จนเกิดคำถามขึ้นว่า “โครงการทำที่นครศรีธรรมราชแต่ไปจัดประชุมที่หาดใหญ่ เป็นการกีดกันประชาชนที่จะเข้าร่วมหรือเปล่า” และเป็นประเด็นที่ชาวบ้านใช้โต้แย้งเรื่องมีส่วนร่วมของชาวบ้านจนถึงปัจจุบัน

8. มีการตั้งชมรมนักเขียนลุ่มน้ำปากพนัง และได้ออกวารสาร “ลุ่มน้ำปากพนัง” ราย 3 เดือน เป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ในเรื่องราวต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

9. 6 ตุลาคม 2542 ได้มีกลุ่มชาวบ้านอำเภอเชียรใหญ่ ซึ่งนำโดย นายเจริญ มหาราช นายทวีป ทองธวัช และสมาชิกสภาจังหวัดในขณะนั้น คือ นายธวัชชัย แสงประทุม ร่วมกันจัดเวทีการประชุมเรื่อง “การเสวนาหาทางออกให้กับเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการปิดประตูระบายน้ำ อุทกวิทยาสหประสิทธิ”

10. 26 มีนาคม 2543 มีการประชุมร่วมระหว่างผู้ประกอบการอาชีพทำนาข้าว นางกัญ นักการเมืองในพื้นที่ สจ. เขตอำเภอปากพนัง อ.เชียรใหญ่ สส.วิทยา แก้วภราดัย และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ณ ห้องประชุมโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เรื่องการกำหนดเขตพื้นที่น้ำจืดน้ำเค็ม และการสร้างประตูระบายน้ำกันคลองหัวไทร

11. 23 มิถุนายน 2543 นิเวศ เลิศคุณากรณ์ ทำเอกสารเรื่อง “อุทกวิทยาสหประสิทธิกับแนวทางการบริหารจัดการ” ที่ชี้ให้เห็นถึงความผิดพลาดของกรมชลประทาน ในการจัดการบริหารประตูระบายน้ำ เพื่อแจกในการเสวนา เรื่อง “ระดมภูมิปัญญาในการบริหารจัดการประตูระบายน้ำอุทกวิทยาสหประสิทธิ” เป็นเอกสารที่ได้รับการอ้างอิงและนำไปกล่าวอ้างอย่างกว้างขวางในกลุ่มของชาวบ้าน มีการจัดพิมพ์ถึง 2 ครั้ง (และได้ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามหนังสือลงวันที่ 10 กันยายน 2543)

12. 27 มิถุนายน 2543 ชาวบ้าน/ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอปากพนัง ได้รวมตัวกันประสานกับหน่วยงานของราชการ และเอกชนจัดเสวนาเรื่อง “ระดมภูมิปัญญาในการบริหารจัดการประตูระบายน้ำอุทกวิทยาสหประสิทธิ” เพื่อแก้ปัญหาที่ท่วมในเขตเทศบาลเมืองปากพนัง และอื่น ๆ มีผู้เข้าร่วมทั้งประชาชน ภาครัฐ/เอกชน ประมาณ 500 คน

13. 17 ตุลาคม 2543 นายเจริญ มหาราช และคณะอีกประมาณ 50 คน ได้เดินทางไปยังทำเนียบรัฐบาลเพื่อยื่นหนังสือต่อ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี เพื่อขอให้เปิดประตูระบายน้ำจนกว่าโครงการจะแล้วเสร็จ และขอให้สร้างประตูระบายน้ำที่บ้านเล็อร้อง

14. 2 พฤศจิกายน 2543 เกิดน้ำท่วมฉับพลันบริเวณพื้นที่ลุ่มประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ (เขตเทศบาลเมืองปากพนัง)นายกเทศมนตรีและชาวบ้านพร้อมกับ สจ. สุรัชย์ ดำนวนานุสรณ์ (แช่ด่าน) ได้ร่วมเจรจาให้กรมชลประทานเปิดประตูระบายน้ำเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนและได้มีการประชุมร่วมกันกับทางจังหวัด ผลปรากฏว่าได้มีการตกลงว่าจะเปิดประตูเขื่อนเมื่อน้ำจะท่วมเทศบาลปากพนัง

15. ทางเจ้าหน้าที่ของชลประทาน ได้ขออนุมัติอธิบดีกรมชลประทานเพื่อเปิดประตูเขื่อนปากพนังเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2543 (เพื่อแก้ปัญหาเรื่องน้ำท่วมเทศบาลปากพนัง)

16. 7 พฤศจิกายน 2543 ได้มีการตั้งคณะกรรมการท้องถิ่นขึ้นเพื่อบริหารจัดการประตูน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ มีทั้งตัวแทนภาครัฐ และประชาชน โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ซึ่งสามารถตัดสินใจเปิด – ปิดประตูระบายน้ำ ได้เมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤติ

และได้มีการตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบบริเวณลุ่มประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ ประกอบด้วย ตัวแทนของเทศบาลเมืองปากพนัง องค์กรเอกชน ตัวแทนชุมชนและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาผลกระทบแล้วนำผลที่ได้มาเสนอคณะกรรมการท้องถิ่นต่อไป (มีการประชุม 2 ครั้ง คือเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2543 ที่ห้องประชุมสภาเทศบาลเมืองปากพนัง และเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2544 ที่ห้องประชุมสภาเทศบาลเมืองปากพนัง)

17. 29 -30 มีนาคม 2544 สัมมนาสังเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จัดโดยมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ผลจากการสัมมนาครั้งนี้ ได้กลายเป็นข้อมูลที่สำคัญของชาวบ้านที่นำไปใช้ตอบโต้กับรัฐ

18. 24 มิถุนายน 2544 ได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็นในเรื่องน้ำเน่าเสียที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเพชร

19. 10 กรกฎาคม 2544 ชมรมผู้เลี้ยงกุ้งลุ่มน้ำปากพนังร่วมกับ อบต.เกาะเพชร จัดเสวนาเพื่อแก้ปัญหาและแนวทางการแก้ไขของเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งลุ่มน้ำปากพนัง มีผู้เข้าร่วมกว่า 1,000 คน ซึ่งที่ประชุมเห็นว่าเกิดผลกระทบเนื่องจากการปิดเขื่อน และเรียกร้องให้มีการเปิดเขื่อนเพื่อแก้ปัญหาจนกว่าโครงการจะแล้วเสร็จ และทำหนังสือเสนอต่อนายกรัฐมนตรี

20. 23 กรกฎาคม 2544 นายกรัฐมนตรี (นายทักษิณ ชินวัตร) และคณะได้มาตรวจเยี่ยมและติดตามความคืบหน้าของโครงการฯ และสั่งการให้เร่งดำเนินการโครงการให้แล้วเสร็จในปี 2547 และตัวแทนเกษตรกรกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งได้ยื่นหนังสือร้องเรียนถึงความเดือดร้อนของเกษตรกรในลุ่มน้ำเกี่ยวกับปัญหาน้ำในการเลี้ยงกุ้งและราคากุ้งตกต่ำ

21. 5 ตุลาคม 2544 เทศบาลเมืองปากพนัง ได้ทำหนังสือถึงโครงการฯ เรื่องผลกระทบหลังจากปิดประตูระบายน้ำ ซึ่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนที่อยู่ใต้ประตู

ระบายน้ำ ได้แก่ ปริมาณน้ำท่วมขังผิดปกติ คุณภาพน้ำในแม่น้ำปากพนังบริเวณเขตเทศบาลเปลี่ยนแปลง แม่น้ำและร่องน้ำตื้นเขิน น้ำประปาคุณภาพต่ำ

22. การเคลื่อนไหวคัดค้านการถมคลองถนนเขต ตำบลขนานนาก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งกรมประมงได้ทำการถมคลอง เพื่อทำโครงการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล โดยนายกระจำ ทองคำ และประชาชนผู้เดือดร้อนได้ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายอำเภอปากพนัง แต่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ นายกระจำ ทองคำและกลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อน จึงได้ยื่นฟ้องกรมประมงต่อศาลปกครองสงขลา ซึ่งน่าจะเป็นคดีแรกของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังที่ถูกชาวบ้านฟ้องศาลปกครอง

บทเรียนสำคัญจากการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิก่อนโครงการวิจัยฯ

จากตัวอย่างที่ยกมาพอเป็นสังเขปเท่าที่พอจะสื่อกันได้ จะเห็นได้ว่า **การต่อสู้ในเรื่องสิทธิของชุมชนคนลุ่มน้ำปากพนังมีมาอย่างต่อเนื่อง และหลากหลาย แต่ก็เป็น การต่อสู้เฉพาะเรื่องเฉพาะประเด็นที่ได้รับความเดือดร้อนจริง ๆ และต้องการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของแต่ละกลุ่มอาชีพเป็นหลัก เป็นการรวมตัวกันเป็นครั้งคราวตามสถานการณ์ ยังไม่มีการเคลื่อนไหวที่เป็นประเด็นร่วมของคนทั้งลุ่มน้ำ** เช่นการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งประเด็นปัญหาที่เป็นเรื่องความเดือดร้อนของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งเท่านั้น ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวมากที่สุด สามารถรวมตัวกันได้เร็ว และประเด็นในการเคลื่อนไหวก็ชัดเจน คือให้มีการแก้ไขปัญหาระบบน้ำท่วมตกต่ำ และให้มีการแก้ไขเรื่องระบบน้ำ คือต้องการให้เปิดประตูเขื่อนเพื่อให้มีน้ำไหลเวียน เพื่อแก้ปัญหาหน้าแล้งที่กระทบกับการเลี้ยงกุ้ง

จะเห็นได้ว่าผู้เลี้ยงกุ้งที่เคลื่อนไหวในยุคนี้มองเรื่องประเด็นด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ไม่ได้มีมุมมองเรื่องสิ่งแวดล้อมหรือเรื่องระบบนิเวศวิทยาแต่อย่างใด ซึ่งในยุคนี้กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งก็ตกเป็นจำเลยของสังคมในเรื่องการทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นเมื่อมีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังที่จะแบ่งเขตการทำนาทุ่งให้ชัดเจน จึงได้รับการตอบรับจากสังคมพอสมควร แต่ส่วนหนึ่งก็ได้สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคมและในชุมชนเช่นกัน เพราะยังมีคนบางกลุ่มที่ต้องการน้ำจืดและไม่ต้องการที่จะไปอยู่ในเขตน้ำเค็มก็ต้องการให้พื้นที่ของตัวเองอยู่ในเขตน้ำจืด ส่วนคนที่จะเลี้ยงกุ้งก็ต้องการให้พื้นที่ของตัวเองอยู่ในเขตน้ำเค็ม ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ได้มีการไปยื่นหนังสือถึงนายชวน หลีกภัย ที่ทำเนียบรัฐบาลเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2543 โดยเรียกร้องให้มีการสร้างประตูกันคลองหัวไทรที่บ้านเสื่อร้อง แทนที่จะสร้างที่บ้านเสื่อหิงตามทางชลประทานกำหนด ก็เพราะต้องการให้เขตน้ำเค็มขยายเข้าไปถึงบริเวณบ้านเสื่อร้อง ซึ่งจะทำให้บริเวณนี้กลายเป็นเขตน้ำเค็ม จะได้เลี้ยงกุ้งกันตามเดิม แต่หากมาสร้างประตูที่บ้านเสื่อหิง บ้านเสื่อร้องก็

จะกลายเป็นเขตน้ำจืด ทำให้เลี้ยงกุ้งไม่ได้ เพราะเขตน้ำจืดจะห้ามเลี้ยงกุ้ง กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งจึงมีการเคลื่อนไหวกันอย่างหนักเพื่อให้พื้นที่ของตัวเองอยู่ในเขตน้ำเค็ม

ส่วนกลุ่มชาวนา ซึ่งในยุคของนาทุ่ง (พ.ศ.2530 – 2545) ได้กลายเป็นคนกลุ่มน้อยไปแล้ว แทบจะไม่มีปากเสียง และไม่ปรากฏความเคลื่อนไหวใดๆ เลย แต่ก็มีเคลื่อนไหวที่น่าสนใจของชาวนาในเขต อ.หัวไทร อ.เชียรใหญ่ อ.ปากพนัง หลังจากน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2531 ที่ยกขบวนมานอนประท้วงอยู่ที่หน้าศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเวลา 14 วัน ซึ่งน่าจะเป็นการประท้วงของชาวนาที่ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ของ จ.นครศรีธรรมราช การเคลื่อนไหวครั้งนี้เป็นการเคลื่อนไหวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่สวนทางกับกระแสทุนนิยม และกระแสบริโภคนิยมแบบนาทุ่งอย่างสิ้นเชิง เพราะคนกลุ่มนี้ต้องการ**ทำการเกษตรแบบหลากหลายที่เรียกกันว่าไร่นาสวนผสม** คือปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน ซึ่งถือเป็นความมั่นคงทางอาหาร เพราะในไร่นาสวนผสมจะมีพืชผักสวนครัว ผลไม้ยืนต้นตามฤดูกาล เช่น มะพร้าว มะม่วง กลัวย ขนุน ชมพู ฯลฯ มีการเลี้ยงปลา และปลูกข้าวไว้กิน ที่เหลือก็ขายเป็นรายได้ของครอบครัว ซึ่งคนกลุ่มนี้ก็ประสบความสำเร็จในการเรียกร้อง คือมีการอนุมัติงบประมาณเพื่อช่วยในการขุดร่อง แต่มีปัญหาเกิดขึ้นในช่วงการขุดเพราะทางราชการ โดยเฉพาะเกษตรจังหวัดไม่ยอมขุดตามข้อเสนอของชาวบ้าน คือแทนที่จะขุดให้คูน้ำไว้ด้านนอกตามที่ชาวบ้านบอก กลับขุดให้คูน้ำอยู่ด้านใน เมื่อถึงฤดูกาลทำนา คนทำนาข้างเคียงก็เฝ้าชิงทำให้ไฟลามเข้าไปไหม้ผลผลิตในไร่นาสวนผสม เกิดความขัดแย้งในชุมชน และมาตรฐานความสูงของร่องก็เท่ากันหมดไม่ว่าในที่ลุ่มหรือที่ดอน เมื่อเป็นเช่นนั้นไร่นาสวนผสมที่อยู่ในที่ลุ่มก็จะมีปัญหาน้ำท่วมขังในฤดูฝนทำให้พืชผลที่ปลูกไว้บนร่องถูกน้ำท่วมขังเกิดความเสียหาย

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในช่วงนี้ จะเป็นการเคลื่อนไหวของแต่ละจุดแต่ละพื้นที่ ยังไม่มีประเด็นรวมที่จะเคลื่อนไหวกันทั้งลุ่มน้ำ ต่างคนต่างเคลื่อนไหวไปตามประเด็นที่ตัวเองเดือดร้อน เช่น เมื่อปิดประตูเขื่อนในวันที่ 1 ตุลาคม 2542 และน้ำท่วมเขตเทศบาลปากพนัง คนที่ถูกน้ำท่วม โดยเฉพาะเทศบาลเมืองปากพนัง ก็เคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อให้แก้ปัญหานี้ โดยให้เปิดเขื่อนในช่วงน้ำท่วมเพื่อระบายน้ำที่อยู่ท้ายเขื่อนให้ไหลเข้าไปยังแม่น้ำปากพนัง เป็นการเคลื่อนไหวที่แก้ปัญหาเฉพาะของคนในเขตเทศบาลเมืองปากพนังเป็นหลัก คนกลุ่มนี้แม้จะมีจำนวนไม่มากแต่อ่านาจต่อรองสูง จนนำไปสู่การเจรจา และบรรลุข้อตกลงจนสามารถเปิดประตูเขื่อนได้ คือช่วงไหนที่น้ำขึ้นจนถึงระดับที่น้ำจะท่วมเทศบาลปากพนัง ทางชลประทานที่ควบคุมประตูเขื่อนปากพนัง ก็จะเปิดประตูเขื่อนเพื่อให้น้ำไหลย้อนเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง ปัญหาความเดือดร้อนของเทศบาลเมืองปากพนังในเรื่องน้ำท่วมก็ยุติลง

ส่วนชาวนาทุ่งก็รู้สึกเดือดร้อนจากการปิดเขื่อนเหมือนกัน กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งก็รวบรวมสมัครพรรคพวกไปทำเนียบรัฐบาลเพื่อให้เปิดเขื่อนเช่นกัน แต่จุดประสงค์ก็คือต้องการให้น้ำไหลเวียนเพื่อเอาน้ำไปเลี้ยงกุ้ง เพราะการปิดเขื่อนทำให้น้ำในแม่น้ำปากพนังไม่ไหลเวียน น้ำเน่าเสีย เอาไปเลี้ยงกุ้งได้ไม่ดี ทำให้กุ้งตายและเป็นโรค แต่เรื่องนี้ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาล

หรือกรณีของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งในเขต อ.หัวไทร เมื่อเห็นว่าน้ำในคลองหัวไทรเน่าเสียเพราะน้ำไม่ไหลเวียน ก็เรียกร้องให้รัฐบาลเร่งขุดคลองหน้าโกฏีให้เสร็จโดยเร็ว กรณีนี้ทางรัฐบาลตอบสนองโดยทันทีและไม่นานคลองหน้าโกฏีก็ขุดเสร็จ

ส่วนกรณีการเคลื่อนไหรรวบรวมรายชื่อชาวบ้าน 2,874 ราย ยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัด นครศรีธรรมราช เมื่อ 15 มกราคม พ.ศ.2537 เพื่อให้ย้ายจุดสร้างเขื่อนจากบ้านบางปี ต.หูล่อง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช ไปสร้างที่ตอนบนของสะพานการะเกด อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช ยังไม่ทราบสาเหตุแน่ชัดว่าเพราะเหตุใดจึงมีข้อเรียกร้องเช่นนี้ แต่จากการสอบถามแกนนำเมื่อกกลางปี พ.ศ.2548 ที่บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอเชียรใหญ่ แกนนำบอกว่า ถ้าสร้างตรงที่บ้านบางปี จะเกิดความเสียหายมาก คือคิดว่าปลาต้องสูญหายไปจากแม่น้ำปากพนังและจะกระทบต่ออาชีพประมง ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการเรียกร้องครั้งนี้มีผู้ลงชื่อมากเป็นประวัติการณ์คือ 2,874 รายชื่อ เกือบ 3,000 คน ซึ่งการรวบรวมรายชื่อได้มากอย่างนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งต้องร่วมลงชื่อด้วย เพราะในช่วงนี้การเลี้ยงกุ้งกำลังไปได้ดี เมื่อกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งทราบว่าจะมีการสร้างเขื่อนที่บ้านบางปี จะทำให้ตนเองเลี้ยงกุ้งไม่ได้อีกต่อไป (เพราะบริเวณตั้งแต่ตัวเขื่อนขึ้นไปจนถึงสะพานการะเกดตลอดสายของแม่น้ำปากพนังจะกลายเป็นเขตน้ำจืดที่ห้ามเลี้ยงกุ้ง) จึงต้องออกมาเรียกร้องเพื่อให้ย้ายจุดสร้างเขื่อน

สรุปก็คือการเคลื่อนไหวก่อนหน้านี้เป็นการเคลื่อนไหวกเฉพาะกลุ่มเฉพาะเรื่องที่ต้องการแก้ปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า ยังไม่มีประเด็นร่วมในการเคลื่อนไหวกทั้งลุ่มน้ำ ต่างคนต่างเคลื่อนไหวก บางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง การต่อสู้เกิดถี่มากขึ้นตามปัญหาที่เพิ่มขึ้นกว่าเดิม การต่อสู้เน้นการเรียกร้องกับรัฐ ยังไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างฐานความเข้มแข็งในชุมชนและในเครือข่ายชาวบ้าน ช่วงนี้จึงยังไม่มีกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายที่ชัดเจนและไม่ต่อเนื่อง แต่ก็เห็นได้ว่าการต่อสู้ตามธรรมชาติชาวบ้านก็ได้พัฒนาจากการต่อสู้เฉพาะบุคคลมา รวมกลุ่มกันบ้างแล้ว เริ่มมีการประสานกับคนภายนอก เช่น นักวิชาการ มีการใช้ข้อมูลทางวิชาการมาต่อสู้บ้างแล้ว.

บทที่ 5

การเคลื่อนไหวด้านสิทธิ

ช่วงที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาเข้ามาดำเนินการ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ กรณีลุ่มน้ำปากพนัง ได้เข้ามาดำเนินการทำงานวิจัยเรื่องสิทธิชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งแต่ 15 กรกฎาคม 2545 – 14 มกราคม 2549 เป็นระยะเวลา 3 ปี 6 เดือน โดยมีเป้าหมายในการที่จะทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังทั้งในส่วนของรัฐและชาวบ้าน โดยมีกระบวนการฝึกความเข้มแข็งของชุมชนและสร้างเครือข่ายพันธมิตรทั้งภายนอกและภายใน และเพื่อเสริมการเรียนรู้สิทธิชุมชน สิทธิตามรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิของชุมชน

ซึ่งโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้ทำงานการวิจัยที่เน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ส่งเสริมการใช้สิทธิของชาวบ้าน ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายด้านสิทธิและปฏิบัติการด้านสิทธิ ตลอดจนให้ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิตามรัฐธรรมนูญ การศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีประสบการณ์หรือมีปัญหาด้านสิทธิ เช่น การพาชาวบ้านจากลุ่มน้ำปากพนังไปพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหากับพี่น้องที่คัดค้านโครงการท่าอากาศยานไทย – มาเลเซีย ที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา พาชาวบ้านไปศึกษาดูงานกรณีการแก้ไขความขัดแย้งของชุมชนแพรทนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้ก็มีการประชุมสัมมนา เพื่อพูดคุยถึงปัญหาของลุ่มน้ำปากพนัง จนได้ข้อสรุปว่า ปัญหาที่สำคัญในตอนนี้ก็คือ การสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง จนทำให้ระบบนิเวศน้ำกร่อยหายไปจากลุ่มน้ำปากพนัง การแก้ไขปัญหาก็ต้องเปิดประตูเขื่อนเพื่อให้ระบบนิเวศน้ำกร่อยกลับคืนมา

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นว่าสิทธิชุมชนในเรื่องฐานทรัพยากร(ดิน, น้ำ, ป่า) ในลุ่มน้ำปากพนัง มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะ แต่จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของชุมชนและทรัพยากรก็คือ การเปลี่ยนอาชีพของคนกลุ่มน้ำปากพนังจากการทำนาข้าว มาทำนากุ้ง ซึ่งในช่วงนี้ก็มี ความขัดแย้งในชุมชนพอสมควร ระหว่าง นาข้าวกับนากุ้ง แต่มาช่วงหลังความขัดแย้งก็เริ่มคลี่คลาย เพราะคนหันมาทำนากุ้งกันมาก คนที่ทำนาข้าวก็กลายเป็นคนส่วนน้อย และเห็นว่ารายได้จากการทำนากุ้งให้ผลเป็นที่น่าพอใจ คนก็เลิกทำนา และนำเงินที่เก็บหอมรอมริบไว้นำมาลงทุนทำนากุ้ง โดยหวังว่าจะมีเงินแสนกับเขาบ้าง ดูเหมือนว่ายุคนี้จะเป็นยุคทองของการเลี้ยงกุ้ง แต่ในขณะอีกด้านหนึ่ง ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน, น้ำ, ป่า) ก็ถูกทำลายและเสื่อมโทรมไปตาม กระแสความแรงของทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยม

จุดพลิกผันอีกครั้งหนึ่งของลุ่มน้ำปากพนังก็คือการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนังที่บ้านบางปี ต.หูล่อง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เพื่อแก้ปัญหาระหว่างนาข้าวกับนากุ้ง เป็นการแยกน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน ทำให้น้ำกร่อยหมดไปจากระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนัง

ความเสียหายครั้งนี้หนักกว่าในยุคนากุ้ง เพราะดูเหมือนว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องปรับตัวกันใหม่หมด อาชีพหลักของคนลุ่มน้ำได้รับผลกระทบ ทุกคนในลุ่มน้ำปากพนังดูเหมือนจะมีความทุกข์ และทุกคนต่างก็มองหาว่าเหตุแห่งทุกข์อยู่ที่ไหน... ในที่สุดต่างก็บอกเป็นเสียงเดียวกันว่า ประตุระบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิภาพนั้นแหละคือจำเลย และเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งมวล การจะแก้ทุกข์ครั้งนี้ได้ก็คือการเปิดประตุระบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิภาพ หลังจากนั้นเสียงเรียกร้องเพื่อให้เปิดประตุระบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิภาพก็ดังขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งนำไปสู่การจัดตั้งเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อเป็นเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องทรัพยากรของลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีปัญหาของความเดือดร้อนที่เกิดจากประตุอุทกวิทยาประสิทธิภาพเป็นตัวเชื่อมโยง และมีโครงการสิทธิชุมชนศึกษาคอยเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนงานด้านข้อมูล และจัดเวทีประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนการจัดการศึกษาอบรมให้ความรู้เรื่องกฎหมายของรัฐธรรมนูญและสนับสนุนในเรื่องการศึกษาดูงาน

จากการเคลื่อนไหวของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา โดยการจัดเวทีประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอบรมเรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญ การศึกษาดูงานที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา (กรณีทอگاซ) ทำให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้เรื่องสิทธิเรื่องระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังความสำคัญของระบบนิเวศน้ำกร่อย เช่น การเชิญอาจารย์สมบูรณ์ พรพิเนตรพงศ์ อาจารย์จาก มอ.หาดใหญ่ ไปพูดเรื่องระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนัง เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๘ ที่โรงเรียนเทศบาลปากพนัง ๒ และเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๘ ได้เชิญอาจารย์ เลิศชาย ศิริชัย จาก ม.วลัยลักษณ์ นครศรีธรรมราช และคุณสุพจ จริงจิตร ผู้สื่อข่าวอิสระ ไปพูดเรื่อง “แนวทางการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน” และเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๘ ทางเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา (ปากพนัง) ได้เชิญ คุณสุรจิต จิรวะ และคุณปัญญา โตทอง จากแพรงหนามแดง จ.สมุทรสงคราม มาพูดเรื่องระบบนิเวศน้ำกร่อย และประสบการณ์การจัดการน้ำของแพรงหนามแดง กรณีความขัดแย้งของชาวบ้านในเขตน้ำจืดกับน้ำเค็มที่แพรงหนามแดง จ.สมุทรสงคราม ทำให้ชาวบ้านลุ่มน้ำปากพนังได้เห็นความสำคัญของระบบนิเวศน้ำกร่อยมากยิ่งขึ้น

นอกจากเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และศึกษาหาความรู้จากเวทีสัมมนาแล้ว ทางเครือข่ายก็ได้จัดประชุมปรึกษาหารือ เพื่อจัดทำข้อมูล องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อเป็นเหตุผลประกอบในการเจรจากับภาครัฐเพื่อให้เห็นถึงข้อดีของการเปิดประตุอุทกวิทยาประสิทธิภาพ เพราะหลังจากมีการร้องเรียนไปยังกรมการสิทธิแล้ว ก็ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา ๓ ฝ่าย (นักวิชาการ ประชาชน ราชการ) เพื่อหาทางในการเปิดประตุอุทกวิทยาประสิทธิภาพ และฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนัง โดยการเอาการเอางานของคณะกรรมการสิทธิ (อาจารย์ เสน่ห์ จามริก, คุณสุณี ไชยรส, วสันต์ พานิช และกรรมการท่านอื่น ๆ) และเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๔๘ คณะกรรมการจึงได้มีการประชุมกันที่ศาลากลาง

จังหวัดนครศรีธรรมราช ในวันนี้อธิปไตยชลประทาน (สามารถ โชคคณาพิทักษ์) เห็นด้วยที่จะให้มีการเปิดประตูทกวิทยาประสิทธิ์ตามข้อเรียกร้องของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง และเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๘ ก็ได้ มีการประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังที่ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช ห้องศรีวิชัย ที่ประชุมตกลงให้มีการเปิดประตูทกวิทยาประสิทธิ์ ในวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๘ แต่เนื่องจากในวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๔๘ ทางชลประทานโดยคุณธงชัย ชูชาติพงษ์ อ้างว่าฝนยังไม่ตกลงมาและน้ำในเขื่อนมีปริมาณน้อยทางชลประทานเกรงว่าหากเปิดเขื่อนในวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๔๘ จะทำให้เกิดปัญหาบริเวณล่างเขื่อนจึงขอเลื่อนการเปิดประตูไปเป็นวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ แต่ในวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๘ ทางคุณธงชัย ชูชาติพงษ์ อ้างว่ายังไม่มีความพร้อมจึงได้มีการประชุมคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำในวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๔๘ และได้ข้อตกลงว่าจะเปิดประตูทกฯ ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ และเมื่อถึงวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๘ ทางผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยนายวิชม ทองสงค์ ได้มาเป็นประธานในการเปิดประตูทกวิทยาประสิทธิ์ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดได้กล่าวในพิธีเปิดว่า

“การเปิดประตูทกวิทยาประสิทธิ์ นอกจากจะอาศัยเทคโนโลยีและความรู้ของกรมชลประทานแล้ว ต้องนำเอาความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านมาพิจารณาด้วย”

การเคลื่อนไหวในช่วงนี้จะต่างกับการเคลื่อนไหวในช่วงก่อนที่โครงการสิทธิฯ จะเข้ามา เพราะเป็นการเคลื่อนไหวในนามของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง ที่มีเป้าหมายชัดเจนคือ ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเขื่อนปากพนังร่วมกับกรมชลประทาน โดยมีคนจากทุกสาขาอาชีพและทุกภาคส่วนเข้าร่วม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนาข้าว นาทุ้ง กลุ่มทำน้ำตาลจาก กลุ่มประมงในคลองและในอ่าวปากพนัง กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ฯลฯ เพราะสภาพปัญหาเป็นที่ชัดเจนแล้วว่าเขื่อนปากพนังได้สร้างความเดือดร้อนให้กับทุกสาขาอาชีพ เมื่อมีเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังมาเป็นตัวกลางในการดำเนินการเรื่องนี้ เวทีนี้จึงเป็นที่รวมของกลุ่มคนผู้เดือดร้อนจากทุกสาขาอาชีพ โดยมีเป้าหมายคือการคืนระบบนิเวศให้กับลุ่มน้ำปากพนัง ให้แม่น้ำปากพนังไหลขึ้น ไหลลงเหมือนในอดีต และต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประตูเขื่อนร่วมกับกรมชลประทาน ซึ่งการเข้าไปทำการวิจัยของโครงการสิทธิชุมชนศึกษาทำให้เครือข่ายฯ ได้เรียนรู้เรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากร ได้เห็นถึงความสำคัญของระบบนิเวศน้ำกร่อยโดยมีอาจารย์สมบุญ พรพิเนตรพงศ์ จากมอ.หาดใหญ่ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญดังกล่าวเมื่อ ๒๕ เมษายน ๔๘ โดยชี้ให้เห็นว่า ระบบน้ำกร่อยในโลกนี้มีอยู่น้อยมาก และเป็นระบบที่มีความสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดของโลก เพราะฉะนั้นการสร้างประตูระบายน้ำเพื่อแยกน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน จึงเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเพราะเป็นการทำลายความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ จากการได้เรียนรู้เรื่องดังกล่าว (ระบบนิเวศน้ำกร่อย) ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการเรียกร้องให้มีการเปิดประตู

ระบายน้ำอุทกฯ เป็นสิ่งที่เดินมาถูกทางแล้ว การเคลื่อนไหวของชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรม และเป็นสิทธิที่เขากระทำได้ และเป็นสิ่งที่ต้องกระทำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเอาสิ่งที่มีค่ากลับคืนมา (ระบบน้ำกร่อยที่มีอยู่น้อยในโลกนี้ และเป็นระบบที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์)

นอกจากการได้เรียนรู้ระบบน้ำกร่อยแล้ว ชาวบ้านยังได้เรียนรู้เรื่องระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนัง ว่าเป็นระบบที่เกื้อกูลสัมพันธ์กัน ตั้งแต่ป่าเขาถึงทะเลจะขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ได้ หากไม่มีป่าทะเลก็ไม่สมบูรณ์ เพราะป่าเป็นตัวผลิตน้ำจืดให้กับทะเล เพราะฉะนั้นคนเขาคนเลจะต้องสัมพันธ์กัน เอื้ออาทรต่อกัน เช่นในประเทศญี่ปุ่นคนเลจะไปช่วยคนที่ต้นน้ำในการปลูกป่า เพราะฉะนั้นคนลุ่มน้ำปากพนังก็ต้องช่วยกันในการรักษาระบบนิเวศน้ำกร่อยให้คงอยู่ต่อไป เพราะ ระบบน้ำขึ้นน้ำลงของลุ่มน้ำปากพนังคือหัวใจสำคัญของระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนัง หากไม่มีระบบน้ำขึ้นน้ำลง ลุ่มน้ำปากพนังก็จะประสบปัญหามาก การได้เรียนรู้เรื่องนี้ในเวทีการประชุมสมมนา ทำให้ได้เห็นและวิเคราะห์ได้เป็นระบบมากขึ้นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุมาจากการจัดการน้ำของภาครัฐ โดยที่ชุมชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมแต่อย่างใด การที่พวกเขาจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำกับภาครัฐโดยเสนอให้มีการเปิดประตูอุทกฯ เพื่อคืนอาชีพและคืนวิถีชีวิตให้กับพวกเขาได้กลับคืนมาดังเดิมจึงเป็นสิทธิอันชอบธรรม

นอกจากได้เรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังและระบบนิเวศน้ำกร่อยแล้ว ก็ยังได้เรียนรู้ประสบการณ์การจัดการน้ำของแพรงหนามแดง จ.สมุทรสงคราม ซึ่งมีระบบน้ำเหมือนกับลุ่มน้ำปากพนังคือระบบนิเวศน้ำกร่อยเหมือนกัน และมีปัญหาล้ำๆ กับลุ่มน้ำปากพนัง คือมีการสร้างประตูแยกน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน ก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชนระหว่างคนที่ใช้น้ำจืดกับคนที่ใช้น้ำเค็ม ความขัดแย้งนี้มีมายาวนาน ไม่รู้จะแก้อย่างไร จนในที่สุดปัญหานี้ก็คลี่คลายได้โดยกระบวนการวิจัยของ สกว. คือมีการพูดคุยทำความเข้าใจกันระหว่างคนน้ำจืดกับคนน้ำเค็มและมีการเสนอหาทางออกโดยการเปลี่ยนรูปแบบประตูเสียใหม่ โดยเปลี่ยนจากบานทึบให้เป็นแบบบานสวิงที่มีการเปิดปิดได้เองตามธรรมชาติความเปลี่ยนแปลงของน้ำ ซึ่งเมื่อชาวบ้านตกลงกันได้แล้วก็ไปติดปัญหาที่ทางราชการไม่ยอมรับรูปแบบของประตูที่ชาวบ้านคิดค้น ซึ่งต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจกับราชการ(ชลประทาน) อยู่พอสมควร จนกระทั่งชลประทานยอมรับรูปแบบประตูที่ชาวบ้านเสนอ ซึ่งรูปแบบของประตูน้ำนี้สามารถที่จะนำมาปรับใช้กับลุ่มน้ำปากพนัง ในคลองย่อยๆ ที่เชื่อมกับแม่น้ำปากพนังได้ และจากการแลกเปลี่ยนในครั้งนี้ทางแพรงหนามแดงได้ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้นั้นทางชาวบ้านต้องมีเหตุผลและข้อมูลที่ชัดเจน เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงปัญหาและมีข้อเสนอในการแก้ไขปัญหา

นอกจากได้เรียนรู้ประสบการณ์การจัดการน้ำของแพรงหนามแดงแล้วทางเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการเจรจาต่อรองและการต่อสู้ด้วยสันติวิธี โดยการเชิญอาจารย์เลิศชาย ศิริชัย และคุณสุพจ จรุงจิตร ผู้สื่อข่าวอิสระมาพูดคุยวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไร และจะทำกันอย่างไรต่อไปใน

อนาคต โดยเฉพาะได้ประเมินผลการประชุมเมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘ (ประชุมกรรมการบริหารจัดการประตุระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ ที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังบ้านบางปี ต.หูล่อง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เป็นการประชุมครั้งแรกของกรรมการชุดนี้ หลังจากมีการแต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อหารือถึงการเปิดประตูทุกข) ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างและจะทำกันอย่างไรต่อไป ซึ่งวิทยากรทั้งสองท่านได้ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านเตรียมข้อมูลความเดือดร้อนไปนำเสนอได้ดี แต่ต้องหลีกเลี่ยงการใช้อารมณ์และหลีกเลี่ยงการใช้คำเสียดสี เพราะถ้าชาวบ้านใช้อารมณ์ความชอบธรรมในการเจรจาและความน่าเชื่อถือของชาวบ้านจะลดลงมาก และบรรลุข้อตกลงได้ยาก เพราะฉะนั้นในเวทีเจรจาต่อรองในเรื่องนี้(การเปิดประตูทุกข) ชาวบ้านต้องมีข้อมูลที่หนักแน่นและไม่ใช้อารมณ์ และคุณสุพจน์ จรุงจิตร์ ได้ให้ความเห็นว่าหากคนไหนอารมณ์ร้อนก็ให้หลีกเลี่ยงที่จะเป็นผู้เจรจา ส่วนอาจารย์เลิศชาย ศิริชัย ได้บอกว่าชาวบ้านจะต้องเปิดพื้นที่สาธารณะของตนเองให้มากขึ้น เพื่อที่จะบอกกับสาธารณะว่าตัวเองเป็นใคร เพื่อจะมีที่ยืนในสังคมไม่เช่นนั้นทางราชการก็มองไม่เห็นหัวและจะไม่ให้ความสำคัญ ยิ่งชาวบ้านเปิดพื้นที่สาธารณะได้มากขึ้นเท่าใด ก็จะมีเพื่อนมีเครือข่ายและมีพันธมิตร ที่จะมาเห็นอกเห็นใจและช่วยสนับสนุนให้การต่อสู้ของชาวบ้านประสบความสำเร็จ เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงต้องแสดงตัวตนและแสดงอัตลักษณ์ของตนเองและของชุมชนออกมา เพื่อที่จะมีที่ยืนในสังคม

การใช้สิทธิและการขยายตัวของชาวบ้าน

การสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง เป็นประเด็นปัญหาร่วมของคนลุ่มน้ำปากพนัง มีผลกระทบกับทุกสาขาอาชีพ คนส่วนมากอยากให้เปิดประตูเขื่อนมีการพูดคุยในเรื่องนี้ว่าจะทำอย่างไรเพื่อให้มีการเปิดประตูเขื่อน ก็ได้ข้อสรุปว่าต้องสร้างความร่วมมือ สร้างความเข้มแข็งในชุมชน สร้างให้เกิดเครือข่ายในท้องถิ่น และต้องหาเพื่อนหาพันธมิตรเพื่อมาสนับสนุนข้อเรียกร้อง(เปิดประตูเขื่อน) ให้มากขึ้น

ในการสร้างความร่วมมือและพัฒนาความเข้มแข็งในชุมชน อาสาสมัครวิจัยของโครงการสิทธิมีบทบาทมาก จากการสรุปบทเรียนเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2547 และวันที่ 31 ตุลาคม -1 พฤศจิกายน 2548 ทีมหาวิทยาลัยชุมชนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย อ.หัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าอาสาสมัครวิจัยของโครงการแบ่งเป็น 3 ทีมย่อยอยู่ใน 3 อำเภอ พบว่าในช่วงแรกจะประสบปัญหาเหมือนกันคือ ตอนแรกชาวบ้านจะไม่ไว้วางใจอาสาสมัครวิจัยและโครงการโดยระแวงว่าเป็น”เอ็นจีโอ” เป็นพวกมีผลประโยชน์ อาสาสมัครจะเริ่มเข้าหาชุมชนโดยผ่านวิธีการต่างๆคือการคุยวงธรรมชาติ การเข้าหาทางสายญาติ การหาคนนอก คนกลางเข้าไปช่วยพูดคุย การเข้าหาชาวบ้านที่เชื่อถือตัวอาสาสมัครอยู่แล้ว บางครั้งก็สามารถเข้าหาตัวผู้นำทางการได้เลย (พบว่าผู้นำทางการส่วนมากจะไม่ขัดขวาง แต่ก็ไม่สนับสนุน)

เนื้อหา ทำที่ที่อาสาสมัครเข้าไปพูดคุยจะใช้ที่ที่จริงใจ คุยจากเรื่องที่เป็นปัญหาที่กำลังประสบอยู่ บางครั้งอาสาสมัครต้องเสียสละให้เห็นเป็นตัวอย่าง มีความชอบธรรมถูกต้อง จน

ชาวบ้านเชื่อถือ เข้าใจจึงขยับไปสู่การนัดประชุมร่วมกัน จากนั้นก็ร่วมกันทำกิจกรรม เช่น การแข่งขันเรือเพรียว การร่วมงานประเพณี แล้วจึงพัฒนาความร่วมมือให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ในการสร้างเครือข่ายชาวบ้านนั้นอาสาสมัครซึ่งมีสถานะเป็นผู้นำธรรมชาติในพื้นที่และมีเครือข่ายของตนอยู่แต่เดิมบ้างแล้วก็ได้ร่วมมือกัน ทำให้สามารถดึงบุคคลวงกว้างขึ้นมา ร่วมกันจนขยายไปสู่การสร้างเครือข่าย 3 อำเภอและขยายเป็น 5 อำเภอในที่สุด

การขยายเครือข่ายในช่วงแรกก็ประสบปัญหาชาวบ้านไม่เชื่อถือเช่นกันจนเมื่อมีการเปิด ประตู่เขื่อนจริงในวันที่ 21 ตุลาคม 2548 ชาวบ้านจึงเชื่อถืออาสาสมัครและทีมมากขึ้น มาร่วม มือมากกว่าเดิม

วิธีการในการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม เครือข่ายของอาสาสมัครในช่วงดำเนิน โครงการนี้มีหลายวิธีคือ การดูงาน การอบรม การสัมภาษณ์พูดคุย การประชุมสัมมนา การใช้ เอกสาร การผลิตสื่อ วีซีดี วารสารเสียงลุ่มน้ำ การใช้ตัวเองหรือใช้กลุ่มเป็นตัวอย่างแก่กลุ่มอื่น และที่สำคัญคือต้องทำงานให้สำเร็จ

ในช่วงท้ายๆของโครงการอาสาสมัครพยายามผลักดันให้เกิดศูนย์ข้อมูลของลุ่มน้ำ ร่วมกัน แต่ยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยรวมแล้วการสร้าง ความเข้มแข็งทั้งระดับ ชุมชน และเครือข่ายยังถือว่าอยู่ในช่วงแรก ๆที่ต้องพัฒนาความเข้มแข็งกันต่อไปอีก

ในการขยายเครือข่ายความร่วมมือออกไปสู่ 5 อำเภอนั้นทำโดยมีการไปพูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้าน อ.เฉลิมพระเกียรติ , อ.พระพรหม และคนที่อยู่ต้นน้ำใน อ.ชะอวด , อ.ลาน สกา ซึ่งเมื่อได้พูดคุยทำความเข้าใจกันแล้วก็ได้ข้อสรุปว่าต่างก็อยากให้เกิดประตู่เขื่อน เพื่อคืน ระบบนิเวศน้ำกร่อยให้กับลุ่มน้ำปากพนัง การใช้สิทธิเพื่อจะมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการ น้ำได้ใช้ผ่านเวทีของการประชุมกรรมการบริหารจัดการประตู่ระบายน้ำ ที่แต่งตั้งโดยผู้ว่า ราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๔๘ ซึ่งมีตัวแทนของชาวบ้านจาก ห้าอำเภอ (ปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร ชะอวดเฉลิมพระเกียรติ) อำเภอละ ๔ คน เข้าร่วม เป็นกรรมการ โดยเป้าหมายของชาวบ้านก็คือใช้กรรมการชุดนี้เป็นเวทีในการผลักดันให้มีการ เปิดประตู่เขื่อน

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการเรียกร้องสิทธิ ในการจัดการน้ำ กรณีประตู่ อุทกฯ มีคนที่เข้าร่วมมากโดยเฉพาะประเด็นการเรียกร้องให้มีการเปิดประตู่อุทกฯ คนจะสนใจ มากเป็นพิเศษ และหากมีการจัดเวทีพูดคุยในเรื่องนี้ จะมีคนเข้าร่วมหลากหลายมีทั้งผู้นำ ท้องถิ่นและผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนและนักเคลื่อนไหวทางสังคม เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น อย่างกระตือรือร้นและมีอารมณ์พอสมควร และคนลุ่มน้ำก็จะติดตามความเคลื่อนไหวอยู่ตลอด และจะเข้าร่วมในเวทีการประชุมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ(เวทีที่เป็นทางการคือเวที

การประชุมคณะกรรมการบริหารจัดการประตุน้ำที่แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด เวทีที่ไม่เป็นทางการคือเวทีการประชุมที่เครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังเป็นคนจัด)

ทัศนคติในเรื่องสิทธิและระดับการวิเคราะห์ปัญหา

จากการจัดเวทีเพื่อประชุมและปรึกษาหารือเรื่องการเปิดประตูทุกข อย่างต่อเนื่อง และมีการจัดเวทีสัมมนาในเรื่องระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาของลุ่มน้ำปากพนัง การเชิญนักวิชาการและวิทยากรจากพื้นที่อื่นๆ มาเข้าร่วมในเวทีสัมมนาเช่น เวทีสัมมนาเมื่อ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๘ ที่มีอาจารย์เลิศชาย ศิริชัย จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และคุณสุพจน์ จรุงจิตร์ ผู้สื่อข่าวอิสระ มาพูดถึงแนวทางการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน หรือเวทีสัมมนาเมื่อ 11 พฤษภาคม ๒๕๔๘ ที่เชิญคุณสุรจิต จิรวะ และคุณปัญญา โตทอง จากลุ่มน้ำแม่กลอง แพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม มาพูดเรื่องระบบนิเวศของลุ่มน้ำแม่กลองและการจัดการน้ำของแพรกหนามแดงหรือการจัดเวทีประชุมพูดคุยปรึกษาหารือกันเองในเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง ทำให้มีมุมมองเรื่องสิทธิและได้รับการวิเคราะห์ปัญหาจากวิทยากร ว่าปัญหาเกิดขึ้นได้อย่างไร มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร เช่นเมื่อพูดถึงระบบนิเวศลุ่มน้ำปากพนังก็จะมองเชื่อมโยงได้ทั้งระบบไม่มองเฉพาะส่วนอีกต่อไป หรือในเวทีประชุมเพื่อเจรจาต่อรองก็จะนำข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีพูดคุยไปใช้ในการเจรจาต่อรองเพื่อโน้มน้าวให้ที่ประชุมเห็นถึงความจำเป็นในการเปิดประตูทุกข ทำให้การประชุมในครั้งหลังๆ จะมีการใช้อารมณ์น้อยลง แต่จะเน้นในเรื่องข้อมูลมากขึ้น

องค์ความรู้ ของชาวบ้านลุ่มน้ำปากพนังที่เกิดจากการเคลื่อนไหว

ชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องการเจรจาต่อรอง เพราะมีประสบการณ์จากเวทีของการประชุมคณะกรรมการ 3 ฝ่าย เช่นการประชุมเมื่อ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘ ที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งก่อนหน้าที่จะมีการประชุมอย่างเป็นทางการในวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘ ทางเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังก็ได้ประชุมกันหลายครั้งเพื่อเตรียมข้อมูลและเตรียมประเด็นเนื้อหาที่จะใช้เจรจาต่อรองในเวทีประชุมที่เป็นทางการ นอกจากนั้นก็มีประสบการณ์ในเรื่องการหาพันธมิตรและขยายเครือข่าย เพราะในช่วงแรกเครือข่ายมีเฉพาะ ๓ อำเภอ(ปากพนัง, เขียวใหญ่, หัวไทร) ต่อมาช่วงหลังได้ขยายเพิ่มอีก ๒ อำเภอ(เฉลิมพระเกียรติ, ชะอวด) ซึ่งทำให้รู้ว่าการเคลื่อนไหวในการเปิดประตูทุกข นั้นต้องหาเพื่อนและหาพันธมิตรเข้ามาร่วมเป็นพวกให้มาก ซึ่งจะทำให้ข้อเรียกร้องในการเปิดประตูทุกข มีน้ำหนักมากขึ้น

ส่วนในเรื่องข้อมูลก็ได้เรียนรู้ว่าข้อมูลเป็นเรื่องสำคัญที่จะบอกให้สาธารณะได้รับรู้เราเดือดร้อนอย่างไร ทำให้การพูดมีน้ำหนักและสาธารณะจะเชื่อถือ ซึ่งในช่วงนี้ทางเครือข่ายก็นำข้อมูลมาใช้มาก สังเกตได้จากเวทีประชุมเจรจา ตัวแทนที่นำเสนอปัญหาของแต่ละอำเภอ ก็นำข้อมูลมาใช้ประกอบ เช่น คนเดือดร้อนเท่าไร, จำนวนครัวเรือนที่เดือดร้อน, รายได้ของแต่ละอาชีพที่สูญเสียไปหลังจากปิดประตูทุกขวิภาชประสิทธิ์ เป็นต้น

จากการเคลื่อนไหวของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังจนนำไปสู่การเปิดประตูเขื่อนปากพนังเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๘ นั้นประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญดังนี้

1. การขยายเครือข่ายพันธมิตรเพิ่มออกไป จาก ๓ อำเภอในตอนแรก(อ.ปากพนัง อ.เชียรใหญ่ อ.หัวไทร) กลายเป็น ๕ อำเภอในตอนหลัง มี อ.เฉลิมพระเกียรติและ อ.ชะอวด เข้ามาร่วม ต่อจากนั้นได้มี อ.พระพรหม อ.ลานสกา เข้ามาเป็นพันธมิตรเพิ่มอีกรวมเป็น ๗ อำเภอ โดยเฉพาะอำเภอพระพรหม อำเภอเฉลิมพระเกียรติและอำเภอชะอวด เป็นจุดสำคัญที่สร้างความชอบธรรมให้กับการเปิดประตูเขื่อนปากพนังเป็นอย่างมาก เพราะคนในอำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร จะถูกมองว่าเป็นผู้เลี้ยงกุ้ง ที่ขาดความชอบธรรมในการเปิดประตูอุทกฯ แต่พอพี่น้องจากอำเภอพระพรหม อำเภอเฉลิมพระเกียรติและอำเภอชะอวดที่ส่วนมากจะเป็นชาวนา(ซึ่งทางชลประทานจะอ้างอยู่เสมอว่าคนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่ได้ประโยชน์จากการปิดประตูเขื่อน) มาบอกและยืนยันต่อที่ประชุมว่าต้องการเปิดประตูอุทกฯ ก็ทำให้ประตูอุทกฯ ขาดความชอบธรรมที่จะปิดต่อไป เพราะคนกลุ่มน้ำถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ได้ประโยชน์จากโครงการฯ และไม่ได้เป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้ง แต่ทำไมจึงอยากให้เปิดประตู ก็แสดงว่าการปิดประตูเขื่อนไว้อย่างเดิมเป็นการสร้างปัญหาและเกิดโทษมากกว่าประโยชน์

2. กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดยอาจารย์เสน่ห์ จามริก ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติท่านอื่นๆ เช่นคุณสุณี ไชยรส คุณวสันต์ พานิช คุณหาญณรงค์ เยาวเลิศ (อนุกรรมการ) และท่านอื่นๆ ได้ให้ความสำคัญกับปัญหานี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอาจารย์เสน่ห์ จามริก ได้เดินทางมาร่วมประชุมเพื่อคลี่คลายปัญหาร่วมกับภาครัฐในวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๔๗ ที่ห้องประชุมโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอาจารย์เสน่ห์ จามริก ได้กล่าวเปิดประชุมว่า

“ ยินดีที่พี่น้องมาร่วมพิจารณารื้อในเรื่องที่ถือว่าเป็นผลประโยชน์ของคนทั้งชาติ ที่ผ่านมาก็ได้สนใจโครงการนี้จึงได้บรรจุอยู่ในงานวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาของ สกว.ด้วย ขอตั้งข้อสังเกตว่า การพัฒนาต่างๆ บริเวณแม่น้ำ ชายฝั่งทะเล ล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญเพราะเราอยู่ในสภาพแวดล้อมเขตร้อน การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่นการทำนาุ้ง นาข้าวและประมง การสร้างเขื่อน ประตูน้ำ เป็นการใช่วิทยาการแผนใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมที่มีความซับซ้อน ดังนั้น วิทยาการแผนใหม่ก็ต้องพิจารณาถึงภูมิปัญญา สังคม วัฒนธรรมของชุมชนควบคู่กันไปด้วย การพบกันระหว่างของใหม่กับของเก่าจึงจำเป็นต้องนำมาพิจารณาร่วมกัน เพราะมันมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ เป็นผลกระทบถึงสิทธิหลายอย่าง หลายประการ การใช้ทรัพยากรของประเทศจึงส่งผลกระทบต่อสิทธิ ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน วิทยาการสมัยใหม่มองเป้าหมายทางการตลาดจนทำให้ลืมเรื่องวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนของประเทศ ดังนั้นเราต้องมาซึ่งน้ำหนักให้ดี อยากเห็นการพัฒนา การใช่วิทยาการสมัยใหม่กับภูมิปัญญาของชาวบ้านให้สามารถไปด้วยกันได้ วิทยาการสมัยใหม่คือ ช่างทำรองเท้า ชาวบ้านคือคนใส่รองเท้า ดังนั้น ช่างทำรองเท้าจะต้องดูถึงความต้องการของคนใส่รองเท้า เมื่อมันเกิดผลกระทบก็ต้องมาปรับ ประสานกัน เพื่อให้เกิดสันติสุขร่วมกัน

สุดท้าย ในการพัฒนาภาคชนบท หากเรามุ่งเอาแต่เรื่องการตลาด และรายได้อย่างเดียวมันอาจทำให้ได้ผลเพียงระยะสั้น ไม่แน่นอน แต่เราต้องมองถึงความผสมผสานถึงเศรษฐกิจเพื่อการตลาดและวิถีชีวิตแบบพอเพียง เช่น ความผันผวนของการตลาดของนาุ้งที่ไม่แน่นอน เราต้องคงความมั่นคงของวิถีชีวิตไว้ ทุกอย่างต้องมีความพอดี

ขอให้ได้แลกเปลี่ยนหาทางออกร่วมกันอย่างจริงจัง อยากให้มองเป็นขั้นเป็นตอน ทรัพยากรของประเทศเป็นสิ่งที่สำคัญ ไม่ใช่แค่ผลประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ”

ซึ่งหลังจากนั้นนายชัยรัตน์ ชุ่มศรี รองอธิบดีกรมชลประทาน ก็กล่าวว่า “ผมเคยมาเป็นผู้อำนวยการเขตชลประทานที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่เป็นช่วงที่สั้นมาก แต่ก็เคยหารือปัญหากันในหลายประเด็น ทำให้ทราบข้อมูลปัญหาลุ่มน้ำปากพนังดี วันนี้ได้รับทราบข้อมูลเพิ่มเติมมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มประมงพื้นบ้าน เราเป็นช่างทำรองเท้า เมื่อทำแล้วมีปัญหาเราก็สามารถปรับแก้ร่วมกัน ต่อไปนี้ก็จะได้ทำงานร่วมมือกับกรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติอย่างใกล้ชิด ปัญหาต่างๆ มีทางออก ซึ่งเราต้องมาหาทางออกร่วมกัน การเปิดประเด็นนี้สามารถยืดหยุ่นได้ เพราะเราเคยมีการคิดไว้แต่เดิมแล้ว”

กรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จึงถือว่าเป็นคนกลางที่คอยทำหน้าที่ประสานงานให้ทางราชการและชาวบ้านได้เจรจาต่อรองกัน ด้วยเหตุผลและข้อมูลนับว่าเป็นกลไกที่สำคัญมากที่ทำให้ปัญหาได้รับการคลี่คลาย

3. นักวิชาการจาก มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์(มอ.หาดใหญ่) สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช (อาจารย์เปรมจิตร์ ชนะวงศ์) ที่คอยให้ข้อมูลในเชิงวิชาการและคอยให้สติทั้งสองฝ่ายไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านและฝ่ายชลประทานเพราะชาวบ้านมักจะไม่ใช่ข้อมูลในการเจรจาแต่จะใช้อารมณ์ความรู้สึกเป็นหลักและค่อนข้างจะหนักไปทางการด่าเพียงอย่างเดียวคือ “ห่วย” ไว่ก่อน และถ้าได้ด่าฝ่ายราชการหรือทางชลประทานที่รับผิดชอบโครงการฯ ก็จะรู้สึกมันส์ในอารมณ์ แต่ท้ายที่สุดแล้วปัญหาก็ไม่ได้แก้ ส่วนราชการก็ไม่ยอมรับผิดชอบและจะยืนยันว่าตัวเองถูกต้องโดยอ้างหลักวิชาการและเทคโนโลยี ทำให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันไม่ได้เพราะต่างก็ยืนยันว่าตัวเองถูกต้อง ราชการก็อาจจะชอบเพราะสุดท้ายปัญหาจะอยู่ที่เดิมตัวเองก็จะได้ปฏิบัติแบบเดิมๆ โดยไม่ต้องแก้อะไร แต่อาจจะต้องทนเสียงด่าบ้าง ซึ่งกรณีของปัญหาลุ่มน้ำปากพนังก็เหมือนกัน ฝ่ายชาวบ้านก็ด่าอย่างเมามันส์ ฝ่ายราชการก็บอกว่าตัวเองทำถูกต้องแล้ว โดยอ้างคนส่วนใหญ่ว่าได้ประโยชน์จากโครงการ ส่วนผู้ที่มาคัดค้านเป็นคนส่วนน้อย ซึ่งอาจารย์เลิศชาย ศิริชัย ได้ให้ข้อคิดว่า

“ คือผมคิดว่าขณะนี้เราเข้าไปติดกับการคิดแบบคู่ตรงกันข้าม คู่ตรงกันข้ามคือแบ่งกันคนละฝ่ายและก็พูดกันไม่รู้เรื่อง ฝ่ายราชการก็ตั้งหลักมาตั้งแต่ต้นว่าจะยืนยันชุดความรู้ชุดเดิมว่าถูกต้องแล้ว ฝ่ายพี่น้องก็กตสันว่าต้องการจะเอาอย่างนี้ ในที่สุดแล้วที่ประชุมนี้ก็คงจะผ่านไป แล้วไม่ได้ประโยชน์อะไร พี่น้องก็อาจจะไปรวมพลังเพื่อจะร้องเรียนอีก คือมันติดกับคู่ตรงกันข้าม มีอยู่สองฝ่ายและก็เผชิญหน้ากันต่างฝ่ายต่างถูกผมคิดว่าในสถานการณ์ของการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่ผ่านมา ผมคิดว่าสิ่งที่มันเป็นปัญหายากที่สุดคือ การหาแง่มุมอื่นที่ทำให้เราไม่ติดกับ คือมีแง่มุมที่จะใช้ประโยชน์จากเวทีนี้ในการที่จะแก้ปัญหา ฉะนั้นผมของร้องพี่น้องและข้าราชการว่า ลองใจเย็นๆ ความจริงสิ่งที่ทำนวัตน์ (กรมการสิทธิ ฯ) พูดคือประเด็น คือที่พี่น้อง

พยายามพูด ผมคิดว่ามีสองประเด็น ประเด็นแรกคือการพยายามจะพูดเรื่องตัวเลข ๕ เดือน ๗ เดือนอย่างที่ว่า แต่อีกอันหนึ่งดูในเอกสารที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาเสนอมานั้น คล้ายๆ ว่าอยากให้มีความสำคัญว่ามันเป็นการทดลองกันได้ คิดว่าไม่ได้หมายความว่าต้องเอาแบบนี้เลย คือหมายความว่าตัวเลขนี้ลองไปทดลองกันดูก่อน แล้วก็ศึกษากันอย่างจริงจัง เราเอาแบบนี้ได้ไหมพี่น้อง เวลาทางฝ่ายราชการพูดก็จะใช้ชุดความรู้ที่แตกต่างจากของชาวบ้าน ซึ่งก็อธิบายในแบบของราชการ ซึ่งชาวบ้านเขาจะรูดกันเลย เพราะชาวบ้านเขาจะมีประสบการณ์ตรงที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน เพราะความรู้ที่มันคนละแบบกัน เสนอทางออกอย่างนี้ได้ไหมครับว่า เรากำหนดอย่างนี้ก่อนได้ไหมว่า เรายอมรับร่วมกันว่ามีผลกระทบจริง เพราะฉะนั้นต้องมีการปรับเปลี่ยนจังหวะในการเปิด เพียงแต่ว่าจะเปิด ปิดนานเท่าไร ขึ้นอยู่กับว่าเราต้องยอมรับชุดความรู้มาคุยกันอย่างจริงจัง แต่มติวันนี้ก็คือว่า จะมีการปรับเปลี่ยนระบบการเปิด โดยมีการทดลองว่ากี่ปี จังหวะเปิดใหม่ที่เราศึกษาร่วมกัน คือถ้าหากว่าพี่น้องเราและทางข้าราชการยังยืนยันความรู้เดิม ชาวบ้านก็ยืนยันเหมือนกัน แต่ทำอย่างไรที่จะยอมรับกันว่าจะมีการปรับจังหวะในการเปิดใหม่ แล้วก็ไม่ได้หมายความว่าพอปรับแล้วเราเชื่อเลย เรามาทดลองเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ก็ปีก็ผ่านไป แล้วก็มีการศึกษาอย่างชัดเจนในกระบวนการนั้น ผมคิดว่าทั้งสองฝ่ายมาเรียนรู้ร่วมกัน ใช้ระบบความรู้ทั้งสอง อย่างยืนยันว่าของเราถูก ผมคิดว่าอาจจะจะเป็นอีกมุมหนึ่งที่จะทำให้กรรมการชุดที่จะเกิดขึ้นนี้มีประโยชน์ และก็เป็นที่ยอมรับ ข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็ถูกคลี่คลายด้วยจังหวะในการเรียนรู้ร่วมกันตรงนี้ด้วย ผมคิดว่าอาจจะเป็นการแก้ปัญหาได้ จะทำให้เราสามารถหันหน้ามาร่วมกันได้ “

และนอกจากนั้นอาจารย์ประสาท มีแต้ม ก็ได้เสนอแนวคิดที่ว่า “ต้องยอมรับว่า ๑). ปัญหาที่เรา กำลังเผชิญอยู่เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนมากทั้งระบบนิเวศและชุมชนเกินกว่าที่ใครคนใดคนหนึ่งหรือหน่วยงานหนึ่งจะเข้าใจได้และครบถ้วน ๒). การเรียนรู้ร่วมกัน การวางแผนและทำงานไปด้วยกันจะช่วยให้ปัญหามีความซับซ้อนลดน้อยลง ๓). ทุกฝ่ายมีความปรารถนาดีต่อบ้านเมือง มีความจริงใจและเสียสละตนเองที่จะแก้ปัญหาเพื่อความอยู่ดีกินดีของพสกนิกรตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” (ข้อเสนอต่อคณะทำงานศึกษาข้อมูลและกลั่นกรองการบริหารจัดการน้ำ โดยโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังโดยอาจารย์ประสาท มีแต้ม ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๘)

และอาจารย์สมบุญ พรพิเนตรพงศ์ ได้ให้ความกระจ่างในเรื่องระบบนิเวศน้ำกร่อยว่า “โลกเรา ๓ ใน ๔ เป็นน้ำ ประมาณร้อยละ ๙๙ เป็นน้ำเค็มในทะเลและมหาสมุทร มีเพียงแค่อ้อยละ ๑ ที่เป็นน้ำจืด ส่วนน้ำกร่อยมีน้อยมาก ถ้ามว่ามีร้อยละเท่าใด ก็แทบนับไม่ได้ หาไม่เจอ น้ำกร่อยจะอยู่แถบๆ ริมชายฝั่งซึ่งนับไม่ได้ แต่กลับปรากฏว่าน้ำกร่อยเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก ด้วยเหตุนี้คนทั้งโลกจึงชอบไปอยู่บริเวณปากแม่น้ำกัน พันธุ์ปลาที่ดีที่สุดก็อยู่บริเวณน้ำกร่อย ป่าชายเลนที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติก็คือน้ำกร่อย น้ำกร่อยจะเป็นหัวใจของนิเวศวิทยาโลกในเรื่องแหล่งอาหารและสัตว์น้ำ จึงต้องไม่ทำลายเขตน้ำกร่อย” (บันทึกการบรรยายเรื่องแม่น้ำปากพนังกับปัญหากัดเซาะชายฝั่ง โดย ผศ.ดร.สมบุญ พรพิเนตรพงศ์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จ.สงขลา วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๘ ห้อง

ประชุมสัปดาห์ที่ ๒ โรงเรียนเทศบาลปากพนัง ๒ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช บันทึกโดยโครงการสิทธิชุมชนศึกษา)

4. การใช้ข้อมูลในการเจรจาแทนการใช้อารมณ์ ซึ่งช่วงแรกๆ ของการจัดเวทีระดมปัญหา จะมีเสียงด่า เสียงบ่นดังพึมพำไปทั่ว เป็นการใช้อารมณ์ความรู้สึก อันเนื่องมาจากความเดือดร้อนที่สั่งสมมานาน เมื่อมีโอกาสพูดก็เลยยับยั้งอาการไม่อยู่ แต่มาในระยะหลังเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังก็ได้สรุปว่าหากให้เหตุการณ์ดำเนินต่อไปเช่นนี้จะไม่เป็นผลดีอย่างแน่นอน จึงพยายามให้ทางฝ่ายประชาชนปรับท่าทีให้นุ่มนวลมากขึ้น โดยการใช้ข้อมูลไปเจรจาและไปบอกเล่าความจริงต่อสาธารณะ

5. อาสาสมัครวิจัยในพื้นที่อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร ซึ่งคนกลุ่มนี้จะเป็นกำลังหลักในพื้นที่ ที่คอยติดตามและเคลื่อนไหวเรื่องการเปิดเขื่อน และเก็บข้อมูลเรื่องผลกระทบจากเขื่อนปากพนังและจัดเวทีประชุมพูดคุยกันในพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจกับคนในชุมชนและในลุ่มน้ำปากพนังถึงเหตุผลของการเปิดประตูเขื่อนเพื่อให้เกิดการรวมตัวกันเข้มแข็งขึ้นในชุมชน

6. นักการเมืองท้องถิ่น เช่น คุณองอาจ หนูทองแก้ว นายก อบต.สวนหลวง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช คุณสุรัชย์ แซ่ด่าน นักเคลื่อนไหวอิสระ คุณอารักษ์ มังกรฤทธิ์ จาก อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช คุณสวัสดิ์ สมครพงศ์ จากสมาคมเพื่อนเกลอเทือกเขาหลวง คุณประยุทธ์ วรรณพรหม จากอำเภอพระพรหม คุณสุรัชย์ แซ่ด่านได้มีส่วนช่วยเป็นอย่างมากในเวทีประชุมระหว่างรัฐกับชาวบ้าน โดยได้นำปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นมาพูดสรุปให้ที่ประชุมได้เห็นอย่างชัดเจนและพูดถึงแนวทางแก้ไขปัญหาที่เป็นเหตุเป็นผลผลจหนทางราชการโต้แย้งได้ยาก ส่วนคุณองอาจ หนูทองแก้วและคุณประยุทธ์ วรรณพรหม นั้นได้เข้ามาเสริมและเป็นตัวช่วยให้การเปิดประตูเขื่อนมีความชอบธรรมมากขึ้นและช่วยตอกย้ำว่าการปิดประตูเขื่อนไว้แบบเดิมก่อให้เกิดประโยชน์น้อยเพราะอำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นกลุ่มนาข้าวที่ได้ประโยชน์จากโครงการ แต่ก็เห็นด้วยที่จะให้เปิดประตูเขื่อน ความชอบธรรมในการปิดประตูเขื่อนโดยอ้างประโยชน์ของชาวนาจึงลดน้อยลง

7. เครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังทุกคนที่เข้าร่วมประชุมสัมนาและร่วมแรงร่วมใจผลักดันเคลื่อนไหว จนเหตุผลในการเปิดประตูเขื่อนเป็นที่ยอมรับและช่วยทำให้ความจริงได้ถูกเผยแพร่ออกไป

8. สื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ภาควิชาภาษาอังกฤษที่ลงมาเก็บข้อมูลในพื้นที่และนำปัญหาความเดือดร้อนจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังไปตีพิมพ์ และผู้สื่อข่าวอิสระ คุณสุพจน์ จรรย์จิตร ที่ติดตามข่าวของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังอย่างต่อเนื่อง

และนำความเคลื่อนไหวของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังไปเผยแพร่ ทำให้สาธารณะชนได้รับรู้ความจริงของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังว่าส่งผลกระทบต่อประชาชนอย่างไร

9. ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอปากพนัง โดยคุณดำรง โยธารักษ์และคณะ ที่ช่วยติดต่อประสานงานในการประชุมสัมมนาของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังและเป็นการกำลังสำคัญในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง

10. เว็บไซต์ ไทยเอ็นจีโอ (thai.NGO) ที่นำเสนอข่าวความเคลื่อนไหวของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังอย่างต่อเนื่องและตรงประเด็น

11. คุณสุระจิต จิระเวช จากลุ่มน้ำแม่กลอง และคุณปัญญา โตทอง จากแพรงหนามแดง จ. สมุทรสงคราม ที่ช่วยมาเป็นวิทยากรบรรยายให้พี่น้องลุ่มน้ำปากพนังเห็นความสำคัญของระบบนิเวศน้ำกร่อย และชี้ให้เห็นปัญหาของการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนังที่เป็นตัวทำลายระบบนิเวศน้ำกร่อย

จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในช่วงนี้ ไม่ใช่ต่างคนต่างเคลื่อนไหว แต่เป็นการเคลื่อนไหวในนามของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง ที่มีคนเข้าร่วมการเคลื่อนไหวจากทุกสาขาอาชีพ โดยมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือ “เปิดประตูเขื่อนปากพนังเพื่อคืนระบบนิเวศน้ำกร่อยให้กับลุ่มน้ำปากพนัง และต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนในการบริหารจัดการประตูเขื่อนร่วมกับทางกรมชลประทาน”

บทเรียนสำคัญของการเคลื่อนไหวในช่วงโครงการสิทธิ

นอกจากจะเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่หลากหลายจากทุกสาขาอาชีพ มีเป้าหมายอย่างเดียวกันแล้ว จุดเด่นของการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ คือ ไม่มีการเดินขบวนประท้วงเกิดขึ้นเหมือนการเคลื่อนไหวโดยทั่ว ๆ ไป แต่การเคลื่อนไหวจะเน้นหนักไปในการเจรจาต่อรองระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ โดยใช้ข้อมูลและเหตุผลเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้ง ซึ่งทางโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้เข้าไปเป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานเพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี โดยผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีการจัดโครงสร้างอาสาสมัครหรือผู้ปฏิบัติงานเป็นแกนกลาง อาสาสมัครขยายบทบาทจากระดับชุมชนสู่ระดับเครือข่าย 5 อำเภอ ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงปัญหาของชุมชน และหาทางออกร่วมกันในการแก้ปัญหา และการเคลื่อนไหวมีความต่อเนื่อง ซึ่งจากการวิจัยพบว่าการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำปากพนังเป็นสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องในลุ่มน้ำปากพนังได้รับความยากลำบาก ชาวบ้านจึงมีความต้องการที่จะให้มีการเปิดประตูเขื่อน เพื่อให้แม่น้ำปากพนังไหลขึ้นไหลลงเหมือนเดิม จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวในนามของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังเพื่อเรียกร้องให้มีการเปิดประตูเขื่อนที่กั้นแม่น้ำปากพนังจนนำไปสู่การเจรจาระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ (กรมชลประทาน) และมีการเปิดประตูเขื่อนเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2548 ซึ่ง

ปัญหาของกลุ่มน้ำปากพนังยังไม่จบลงแค่การเปิดประตูเขื่อน แต่ยังมีอีกหลายเรื่องที่คนลุ่มน้ำปากพนังต้องช่วยกันคิดว่า อนาคตของกลุ่มน้ำปากพนังจะเป็นอย่างไร และจากเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านได้รู้ว่า

1. การเจรจาต่อรองต้องมีข้อมูลและเหตุผลสนับสนุนที่มีน้ำหนัก เชื่อถือได้ และต้องควบคุมอารมณ์ คือต้องใจเย็น หากใจร้อนและด่าอย่างเดียวย่อมไม่นำไปสู่การแก้ปัญหา แต่จะเพิ่มปัญหามากขึ้น
2. ต้องหาเพื่อนหาพันธมิตร เพื่อช่วยหนุนเสริมขอเรียกร้องให้มีน้ำหนักมากขึ้น
3. ระบบนิเวศน้ำกร่อยในลุ่มน้ำปากพนังเป็นความสัมพันธ์ของธรรมชาติ ที่มีความเกื้อกูลกันตั้งแต่ภูเขาจนถึงทะเล และเป็นระบบที่มีความสำคัญต่อคนในลุ่มน้ำปากพนัง ที่จะต้องช่วยกันปกป้องรักษา
4. ต้องมีฐานการเคลื่อนไหวจัดตั้งเป็นกลุ่มเป็นเครือข่ายควบคู่ไปด้วยซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะถ้าเคลื่อนไหวหรือเรียกร้องอยู่คนเดียวอาจจะไม่มีคนสนใจ ไม่ต่อเนื่อง และไม่มีพลังมากพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางนโยบายและจิตสำนึกด้านสิทธิชุมชนของคนในท้องถิ่น

บทที่ 6

แนวทางการเสริมสร้างสิทธิ

อาชีพของคนลุ่มน้ำปากพนังขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรของชุมชน คือ ดิน น้ำ ป่า ในอดีตคนในลุ่มน้ำได้ประกอบอาชีพโดยปรับตัวให้สอดคล้องกับฐานทรัพยากรที่มีอยู่โดยไม่ไปรุกรานหรือปรับเปลี่ยนธรรมชาติมากนัก โดยเฉพาะระบบนิเวศน้ำกร่อยที่ถือเป็นหัวใจของฐานอาชีพในลุ่มน้ำปากพนัง คนทำน้ำตาลจากก็ต้องพึ่งพาน้ำกร่อย คนหาหินในคลองโดยการจับสัตว์น้ำก็ต้องพึ่งพาน้ำกร่อย คนทำนาข้าวที่ใช้น้ำจืดในการทำนาที่หันมาทำนาในฤดูฝนที่เรียกว่านาปี พอหมดหน้านาก็เข้าสวนจากเพื่อทำน้ำตาลจาก หรือลงคลองเพื่อหาปลา และคนที่อยู่ในป่าพรุก็หาประโยชน์จากป่าพรุไม่ว่าจะเป็นการจับปลา หาของป่า (น้ำผึ้ง ฯลฯ) สมุนไพร และพืชผักต่างๆ ซึ่งคนในป่าพรุก็ได้ประโยชน์จากน้ำขึ้นน้ำลงจากอ่าวปากพนังที่ไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนัง และดันน้ำเข้าไปในป่าพรุ สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้ป่าพรุ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและฐานอาชีพของคนในป่าพรุ คนเลี้ยงกุ้งก็ต้องการน้ำกร่อยเพราะถ้าน้ำเค็มจัดหรือน้ำเค็มล้นๆ จะทำให้การเลี้ยงกุ้งมีปัญหา

แต่เมื่อมีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเข้ามาในพื้นที่ โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง และมีการปิดประตูเขื่อนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2542 ก็ถือว่าลุ่มน้ำปากพนังได้เข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง ระบบน้ำถูกควบคุมโดยกรมชลประทาน ไม่มีน้ำขึ้นน้ำลงอีกต่อไป ไม่ได้ยินเสียงไถ่ขันในตอนน้ำขึ้นอีกแล้ว ระบบน้ำที่เคยมีสามน้ำ (จืด กร่อย เค็ม) เหลือเพียงสองน้ำคือ จืด กับ เค็ม ทางเลือกของคนมีเพียงสองทางคือน้ำจืดกับน้ำเค็ม

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ คนในลุ่มน้ำจึงเป็นเสมือนคนแก่ที่ชอบเล่าความหลัง คือโหยหาถึงอดีตในตอนที่ยังไม่สร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง ว่า “แต่แรกเป็นพื้นนั้น แต่แรกเป็นพื้นนี้ทุกอย่างอุดมสมบูรณ์ไม่ลำบากเหมือนตอนนี่” เมื่อถามว่าในตอนนีถ้าน้ำเลือกได้อยากจะได้อะไรมากที่สุด ซึ่งต่างก็จะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า อยากให้มีการเปิดประตูเขื่อนปากพนัง อยากให้น้ำไหลขึ้นไหลลงเหมือนในอดีต และเมื่อมีคำถามต่อไปว่า จะทำอย่างไร คำตอบที่ได้รับก็เหมือนว่าจะหมดหวัง คือ ไม่รู้จะทำพรีอ (ไม่รู้จะทำอย่างไร)

แต่สิ่งหนึ่งที่พอจะสรุปได้ก็คือ ชุมชนคนลุ่มน้ำปากพนังต้องการสิทธิที่จะใช้น้ำกร่อยเหมือนในอดีต ต้องการให้ระบบนิเวศน้ำกร่อยกลับคืนมา ให้แม่น้ำปากพนังมีน้ำไหลขึ้นไหลลงเหมือนในอดีต อยากได้ฐานทรัพยากรน้ำกร่อยกลับคืนมา ต้องการรักษาและรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชนให้กลับคืนมา โดยเฉพาะอาชีพประมงพื้นบ้านในคลองปากพนัง และคลองหัวไทร และอาชีพทำสวนจาก ซึ่งทั้งสองอาชีพนี้ต้องอาศัยน้ำกร่อย ซึ่งถ้าจะให้สิ่งเหล่านี้กลับคืนมาก็ต้องมีการเปิดเขื่อนปากพนัง

แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเมื่อเปิดประตูเขื่อนปากพนังแล้ว และน้ำกร่อยก็กลับคืนมาแล้ว ทุกอย่างจะกลับไปเหมือนในอดีต ความอุดมสมบูรณ์อาจจะลดลง ระบบน้ำกร่อยอาจจะไม่เหมือนในอดีตอีกแล้ว ระบบน้ำอาจจะไม่สมบูรณ์เหมือนเดิม เพราะต้นทุนน้ำที่จะไหลลงมาในแม่น้ำปากพนังเริ่มน้อยลง ไม่มากเหมือนในอดีต และคนที่เลี้ยงกุ้งก็ยังคิดที่จะเลี้ยงต่อไป หากราคากุ้งดีคนก็พร้อมที่จะกลับมาเลี้ยงใหม่ ซึ่งตอนนั้นสภาพแวดล้อมก็อาจจะมีความยากจากการเลี้ยงกุ้งอีก ซึ่งก็ต้องมานั่งคิดกันว่าคนลุ่มน้ำปากพนังจะอย่างไรกับปัญหาเหล่านี้ ซึ่งจากพูดคุยพอจะสรุปแนวทางได้ดังนี้

1. ต้องเสนอยุทธศาสตร์หา ไม่ใช่ยุทธศาสตร์ข้าว ซึ่งคุณปรีชา ช่วยจิตต์ จากอำเภอปากพนัง บอกว่าในทุกวันนี้ทางราชการโดยเฉพาะกรมชลประทานได้เสนอยุทธศาสตร์ข้าว คือต้องการให้ลุ่มน้ำปากพนังเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของภาคใต้เหมือนในอดีต จึงส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวให้มากที่สุด โดยเฉพาะการส่งเสริมการทำนาปรัง ซึ่งการกระทำเช่นนี้จะเป็นผลเสียกับระบบนิเวศของลุ่มน้ำปากพนัง คือจะมีการแย่งน้ำกันใช้และน้ำก็จะนำมาสนองไม่พอ แม้ว่าจะมีเขื่อนปากพนังอีก 2 – 3 เขื่อน ก็ไม่สามารถสนองการทำนาปรังได้ เพราะฉะนั้นให้ยุติแนวทางในการส่งเสริมการทำนาปรังแต่ให้หันมาส่งเสริมการทำนาหยาบหรือนาปี โดยใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง นั่นคือเสนอยุทธศาสตร์นา เพราะในนาไม่ใช่มีเฉพาะข้าวอย่างเดียว แต่มีแม่โพสพ มีกุ้ง หอย ปู ปลา มีนก มีหนู มีงู มีแมงมุม นั่นก็คือให้ยึดธรรมชาติเป็นหลัก และแทนที่จะใช้ปุ๋ยเคมีก็หันมาใช้เกษตรอินทรีย์ มีแต่ยุทธศาสตร์นี้เท่านั้น ลุ่มน้ำปากพนังจึงจะอยู่รอด ถ้าไม่เดินแนวทางนี้ก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ และเมื่อส่งเสริมยุทธศาสตร์นาแล้ว รัฐก็ต้องมาดูแลเรื่องราคาข้าวและตลาดข้าวให้จริงจังกด้วย คือให้มีราคาที่เหมาะสม ให้ชาวนาอยู่ได้ ถ้าทำได้ดังนี้ ลุ่มน้ำปากพนังจะกลับมามีความมั่นคงอีกครั้งหนึ่ง และคนจะไม่อพยพย้ายถิ่นไปไหน

2. ต้องให้ชุมชนเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาสามน้ำ ที่บรรพบุรุษในอดีตได้ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและใช้ชีวิตเลี้ยงลูกหลานให้อยู่รอดมาได้จนถึงปัจจุบัน และช่วยกันคิดว่าในอนาคตจะดำรงภูมิปัญญานี้ไว้ได้อย่างไร

3. ชุมชนจะต้องช่วยกันรักษาฐานทรัพยากรในระบบนิเวศน้ำกร่อยที่หลงเหลือมาจากอดีต จนถึงปัจจุบันให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน และจะต้องจัดสรรทรัพยากรให้หลงเหลือไปถึงลูกหลานในอนาคตได้อย่างไร เช่น จะรักษาป่าพรุไว้ได้อย่างไร จะจัดการกับป่าชายเลนอย่างไร ฯลฯ

4. ต้องให้ชุมชนเข้าใจและเรียนรู้ถึงอดีตของลุ่มน้ำปากพนังว่าเป็นอย่างไร และในปัจจุบันมีสภาพเป็นอย่างไร และต้องคิดไปไกลถึงอนาคตว่าลุ่มน้ำปากพนังจะพัฒนาไปในทิศทางไหน เช่น จะเดินไปตามแนวทางของระบบบริโภคนิยมอย่างบ้าคลั่ง หรือหันมาสู่แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างเหมาะสมและเกื้อกูลกัน

5. ต้องเปิดให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประตูเขื่อนปากพนังอย่างมีส่วนร่วมจริงๆ รูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีตัวแทนของแต่ละอำเภอจำนวน 10 อำเภอ ใน

ปัจจุบันนี้ ที่เครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังกำลังผลักดันอยู่ นับว่าเดินมาถูกทางแล้ว แต่ที่ผ่านมา หากภาคประชาชนไม่เข้มแข็ง รูปแบบของคณะกรรมการอย่างนี้ก็จะไม่มีผลในทางปฏิบัติมากนัก เพราะทางชาวบ้านก็รอให้ทางราชการเรียกประชุม หากทางราชการไม่นัดประชุมกรรมการ ก็แทบไม่มีความหมายและไม่ได้ทำอะไรเลย ในที่สุดก็มีชื่ออยู่ในกระดานและพอมีเรื่องขึ้นมา ก็ตั้งกรรมการชุดใหม่ขึ้นมาอีก ซึ่งเรื่องนี้จะหวังให้ชาวบ้านเข้มแข็งก็เป็นเรื่องที่ดีค่อนข้างจะลำบากมาก เพราะชาวบ้านก็จะมีภาระในการทำมาหากิน ไม่มีเวลาที่จะมารวมกลุ่มรวมตัว เพื่อเรียกร้องกันซ้ำซาก ซึ่งทางรัฐก็จะรู้จุดอ่อนนี้ดี จึงปล่อยให้เรื่องยืดเยื้อออกไปจนชาวบ้านท้อไปเอง แต่ลุ่มน้ำปากพนังก็มีจุดเด่นอยู่ที่ อ.ปากพนัง คือ จะมีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่รวมตัวและทำกิจกรรมทางสังคมอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งคนกลุ่มนี้ก็อยู่ในเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง และน่าจะ เป็นจุดเชื่อมประสานของเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังในการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนในโอกาสต่อไป

ทำอย่างไรที่จะนำไปสู่การยอมรับในสิทธิของชุมชน

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนปากพนัง และมีการปิดประตูเขื่อนเมื่อ วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2542 สิทธิในการใช้ทรัพยากรของคนลุ่มน้ำปากพนังได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง แต่คนทั่วไปก็ไม่รู้ว่า พี่น้องลุ่มน้ำปากพนังได้รับความเดือดร้อนจากโครงการนี้ ชาวสารที่ออกไปล้วนแต่บอกว่าพี่น้องลุ่มน้ำปากพนังอยู่ดีกินดี มีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งขัดแย้งกับข้อเท็จจริงในพื้นที่ และชาวบ้านไม่มีปากเสียงที่จะบอกถึงความทุกข์ยากที่ได้รับให้สาธารณะชนได้รับรู้ว่าตนเองได้รับความเดือดร้อนอย่างไร แม้ว่าชาวบ้านจะได้พยายามที่จะบอกความเดือดร้อนนี้ต่อสังคม แต่เหมือนกับว่าเสียงจะไม่ดังพอและไม่มีการตั้งคำถามที่จะเจาะต่อรองเพื่อให้ปัญหาของตัวเองได้รับการแก้ไข จนกระทั่งมีการประชุม สัมมนาพูดคุย เกี่ยวกับปัญหาลุ่มน้ำปากพนัง โดยการประสานงานของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จนนำไปสู่การจัดตั้งเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง และเรียกร้องให้มีการเปิดประตูเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง จนกระทั่งนำไปสู่การเปิดเขื่อนเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2548 ซึ่งมีขั้นตอนวิธีการทำงาน ดังต่อไปนี้

1. การเก็บข้อมูลชุมชนและข้อมูลปัญหาความเดือดร้อนของพี่น้องในลุ่มน้ำปากพนัง

มีการเก็บข้อมูลในพื้นที่เป้าหมายหลัก คืออำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยอาสาสมัครชาวบ้านที่ทำงานอยู่ในพื้นที่โดยเฉพาะข้อมูลปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่เกิดจากการปิดประตูเขื่อนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2542 ว่ามีความเดือดร้อนอย่างไรบ้าง และสอบถามข้อมูลชีวิตความเป็นอยู่ก่อนที่จะมีเขื่อน ว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร ประกอบอาชีพอะไร มีรายได้มากน้อยแค่ไหน แล้วเอามาเปรียบเทียบให้เห็นว่าเมื่อก่อนที่ยังไม่มีเขื่อนกับกับตอนที่มิเขื่อนแตกต่างกันอย่างไร หากปรากฏว่าหลังจากปิดเขื่อนแล้ว ชีวิตของชาวบ้านแย่กว่าเดิม ก็จะได้เป็นเครื่องพิสูจน์และยืนยันต่อสาธารณะได้ว่า การปิดเขื่อนไม่เป็นผลดีต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านอย่างไรบ้าง ชาวบ้านก็จะใช้ข้อมูลนี้ไป

นำเสนอเป็นเหตุผลประกอบในการเรียกร้องให้มีการเปิดประตูเขื่อน เช่น ความเดือดร้อนของคนทำสวนจาก หลังจากปิดเขื่อนแล้วได้รับความเดือดร้อนมาก เพราะเขื่อนทำให้น้ำไม่ไหลเวียน และทำให้น้ำกร่อยหายไป เมื่อไม่มีน้ำกร่อยก็จะกระทบต่อต้นจาก ทำให้ต้นจากให้ผลผลิตน้อย เนื่องจากต้นจากจะชอบน้ำกร่อย เหมือนกับคนนั้นแหละหากไม่ได้รับสารอาหารที่เพียงพอก็จะทำให้อ่อนแอ ไม่แข็งแรง หรือกรณีของคนที่ทำกินในคลองปากพนัง ก็เช่นเดียวกัน จากการเก็บข้อมูลทำให้ทราบ ว่าหลังจากปิดเขื่อนปากพนัง คนกลุ่มนี้ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดกว่าอาชีพอื่น ๆ เพราะต้องหมดอาชีพไปอย่างถาวร เนื่องจากไม่มีปลาให้จับ เพราะเขื่อนปากพนังได้ปิดกั้นเส้นทางเดินของปลา ทำให้สัตว์น้ำหายไปจากคลองปากพนังจนแทบไม่มีเหลือให้จับกิน หรือทำเป็นอาชีพได้อีกต่อไป

ซึ่งจากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาจะเห็นว่า ข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญมากที่ทำให้การเคลื่อนไหวในการเปิดประตูเขื่อนมีความชอบธรรม ซึ่งจะสังเกตได้ว่าในช่วงแรก ๆ ชาวบ้านจะไม่มีข้อมูลมากนัก ถ้าพูดถึงความเดือดร้อนก็จะพูดด้วยอารมณ์และใช้ข้อมูลที่เลื่อนลอย ไม่มีตัวเลขและเหตุผลที่ชัดเจน ทำให้คำพูดขาดน้ำหนักและขาดความน่าเชื่อถือ แต่เมื่อชาวบ้านเริ่มใช้ข้อมูลมากขึ้นและใช้อารมณ์น้อยลง น้ำหนักความเดือดร้อนของชาวบ้านก็เริ่มมากขึ้น และคนก็เริ่มที่จะรับฟัง

2. การเผชิญชุมชน การขยายเครือข่ายและพันธมิตร การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการเปิดประตูเขื่อนปากพนังเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องลงทุนลงแรงกันมากทีเดียว ลำพังคนเพียง 2 -3 คน คงจะทำการไม่สำเร็จ จึงคิดกันว่าจะต้องเผชิญชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการพูดคุยประชุม เคลื่อนไหวในชุมชน ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นจะต้องเข้าไปช่วยเหลือรับรู้ร่วมแก้ปัญหา วิธีการสำคัญคือการใช้อาชีพเข้าไปเชื่อม เช่น กลุ่มปลูกสับปะรด รวมทั้งใช้วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น บุญเดือนสิบ การแข่งเรือ การชักพระ เป็นต้น

นอกจากนี้จะต้องหาเพื่อนและพันธมิตรให้มากที่สุด ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่เรื่องนี้มีคนเห็นด้วยและเข้าร่วมเป็นจำนวนมากเพราะคนส่วนใหญ่ก็เดือดร้อนจากการปิดเขื่อนและต้องการให้เปิดเขื่อน เมื่อมีการตั้งเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนังและประกาศเจตนารมณ์ชัดเจนว่า จะเรียกร้องให้เปิดเขื่อนปากพนัง จึงมีคนร่วมอย่างมากมาย และนอกจากนั้นคนที่ไม่เดือดร้อนโดยตรงและไม่ได้รับผลกระทบจากการปิดเขื่อนปากพนังมากนัก แต่เมื่อได้ร่วมเข้าประชุมสัมมนากับเครือข่ายกับคนลุ่มน้ำปากพนัง และได้ฟังเหตุผลของการเรียกร้องแล้ว คนกลุ่มนี้ก็สนับสนุนและเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องให้มีการเปิดเขื่อน เช่น คุณองอาจ หนูทองแก้ว นายก อบต. สวนหลวง อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.นครศรีธรรมราชและ คุณถาวร ช่วยเชียร หรือ คุณอารักษ์ มังกรฤทธิ์ จาก อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งคนส่วนนี้ก็เป็นกำลังสำคัญที่ช่วยสนับสนุนข้อเรียกร้องจนนำไปสู่การเปิดเขื่อนในที่สุด

นอกจากนั้นพี่น้องจาก อ. เขียวใหญ่ และ อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช เช่น **คุณจำนัญ พลายด้วง และคุณทวีศักดิ์ แคล้วแก้ว** จากต้นน้ำบริเวณพรุควนเค็ง ก็ได้ตอกย้ำความชอบธรรมในการเปิดเขื่อนมากขึ้น โดยยกเอาความเดือดร้อนของคนที่อยู่ในพรุที่ได้รับผลกระทบจากการปิดเขื่อน เช่น น้ำในพรุเน่าเหม็น คับ เนื่องจากการปิดเขื่อนทำให้น้ำไม่ไหลเวียน ทำให้น้ำในพรุเน่าเสีย หรือ**คุณประยุทธ์ วรรณพรหม** จากอำเภอพระพรหม ที่บอกว่าการปิดเขื่อนทำให้คนอำเภอพระพรหมเดือดร้อนมาก เพราะทำให้เกิดน้ำท่วมและน้ำเน่าเสีย ทำให้ต้นข้าวเสียหายทำนาไม่ได้

3. การยื่นหนังสือร้องเรียนและใช้ข้อมูลเหตุผลในการเจรจา มีการส่งเรื่องร้องเรียนไปยังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ช่วยหาทางแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน ซึ่งทางคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้ใช้ความพยายามตามอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ดำเนินการเจรจาไกลเกลี่ยจนนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาหาแนวทางในการเปิดเขื่อน โดยมีตัวแทนของชาวบ้านเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย และได้มีการประชุมเจรจากันหลายครั้ง ซึ่งในที่ประชุมแต่ละครั้งนั้น เหตุผลหลักในการเจรจาก็คือข้อมูลผลกระทบและปัญหาความเดือดร้อน ซึ่งในส่วนนี้เครือข่ายพันธมิตรก็เป็นแรงหนุนสำคัญที่ทำให้การเจรจาประสบความสำเร็จ และสิ่งที่สำคัญมากที่สุดก็คือ ข้อมูลที่น่าเสนอต้องใช้เหตุผลเป็นส่วนประกอบและไม่ใช้อารมณ์ในการนำเสนอ ต้องหลีกเลี่ยงการใช้คำที่ไม่สุภาพและคำเสียดสี เพราะถึงแม้เหตุผลจะดีเพียงใด แต่หากมีไปตำหนิคนอื่นมาก ๆ การแก้ปัญหา ก็จะเกิดขึ้นได้ยาก การพูดจาจึงต้องพูดให้เข้าเป้าตรงประเด็น มีเหตุผล มีข้อมูลที่หนักแน่นที่จะหลีกเลี่ยงหรือโต้แย้ง จนกระทั่งต้องยอมรับในเหตุผลที่ชาวบ้านนำเสนอ

4. ติดต่อขอความช่วยเหลือจากสื่อมวลชนและนักวิชาการ นอกจากจะมีการขยายเครือข่ายพันธมิตรไปยังกลุ่มชาวบ้านด้วยตนเองแล้ว ทางเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง ยังได้ติดต่อไปยังสื่อมวลชน นักวิชาการ เพื่อให้มารับรู้ข้อเท็จจริงว่าเกิดอะไรขึ้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อให้สื่อมวลชนนำเสนอข่าวความเดือดร้อนของชาวบ้าน ส่วนนักวิชาการก็จะได้ช่วยนำเสนอข้อเท็จจริงให้กับสังคม หรือให้ข้อคิดเห็นในทางวิชาการ ซึ่งจะทำให้ข้อเรียกร้องของชาวบ้านมีน้ำหนักเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

5. จัดเวทีศึกษาเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศในลุ่มน้ำปากพนังโดยเฉพาะเรื่องระบบนิเวศน้ำกร่อยและเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพื่อให้เห็นความสำคัญของระบบนิเวศน้ำกร่อย เพื่อยืนยันว่าการคงระบบนิเวศน้ำกร่อยไว้ในลุ่มน้ำปากพนังจะเป็นประโยชน์ต่อคนลุ่มน้ำปากพนังอย่างมากมายมายมหาศาลเนื่องจากบรรพบุรุษของคนลุ่มน้ำปากพนังได้สั่งสมภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพและได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศน้ำกร่อยมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิต จารีต ประเพณีและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำที่ถ่ายทอดมาสู่รุ่นลูกหลาน

จะเห็นได้ว่าการเรียกร้องให้เปิดเขื่อนปากพนังของชาวบ้านนั้นเป็นการยืนยันถึงสิทธิของชุมชนในการใช้ทรัพยากรและการประกอบอาชีพ ซึ่งกว่าจะเป็นที่ยอมรับได้ก็ต้องใช้เหตุปัจจัยและองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น การเก็บข้อมูลชุมชนและข้อมูลผู้เดือดร้อน การขยายเครือข่ายพันธมิตร การยื่นข้อเรียกร้องต่อหน่วยงานราชการและองค์กรอิสระ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ติดต่อนักวิชาการ เพื่อขอความรู้และให้คำปรึกษา ติดต่อสื่อมวลชนเพื่อนำเสนอข่าวที่ตรงกับข้อเท็จจริง การเตรียมคนและชุมชนเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการเปิดเขื่อน ซึ่งเป็นการสร้างการยอมรับต่อสังคม ต่อสาธารณะชน และต่อชุมชน เพื่อยืนยันว่าสิ่งนี้คือสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม เหมือนดังที่อาจารย์เลิศชาย ศิริชัย จาก ม. วลัยลักษณ์ ได้กล่าวว่า “ชาวบ้านจะต้องเปิดพื้นที่สาธารณะของตนเองให้มากขึ้น เพื่อที่จะบอกกับสาธารณะว่าตัวเองเป็นใคร ไม่เช่นนั้นทางราชการก็มองไม่เห็นหัวและจะไม่ให้ความสำคัญ ยิ่งชาวบ้านเปิดพื้นที่สาธารณะได้มากขึ้นเท่าใด ก็จะมีเพื่อนมีเครือข่ายและมีพันธมิตรที่จะมาเห็นอกเห็นใจ และช่วยสนับสนุนให้การต่อสู้ของชาวบ้านประสบความสำเร็จ เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงต้องแสดงตัวตนและแสดงอัตลักษณ์ของตนเองและของชุมชนออกมาเพื่อที่จะมีที่ยืนในสังคม”

ภาคผนวก

ภาพประกอบการวิจัย

การลงเก็บข้อมูลชุมชน ตำบลเกาะเพชร

เวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นฐาน วัดบางด้วน

เวทีประชุมการจัดการน้ำ (เปิด-ปิดประตูเขื่อนลุ่มน้ำปากพนัง)

เขื่อนลุ่มน้ำปากพนัง

บุคคลที่ให้ข้อมูลกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	วันที่ให้ข้อมูล
1	นางสมเกียรติ ไทรสุวรรณ	ต.หูล่อง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
2	นายปรีชา ช่วยจิตร	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
3	นายมงคล คำสีสังข์	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	27 เมษายน 2548
4	นายสงวน ขุนทองจันทร์		17 ตุลาคม 2546
5	นายประเสริฐ สุวรรณละออง		16 ตุลาคม 2546
6	นายจรัส นวลขาว		17 ตุลาคม 2546
7	นางถ้อย คะนึ่ง	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	18 ตุลาคม 2548
8	นายวิจิตร เสี่ยงแจ้ว	อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	18 ตุลาคม 2548
9	นางอาภรณ์ ดีอ่อน	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	18 ตุลาคม 2546 16 มีนาคม 2547
10	นางโกศล บัวแย้ม	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	18 ตุลาคม 2546
11	นายธรรมรงค์ เอียดคง	อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	16 ตุลาคม 2546
12	นายเจริญ เอียดคง	อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	16 ตุลาคม 2546
13	นายนิคม วงศ์ธรรมนันท์	ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	19 ตุลาคม 2546 12 มีนาคม 2547
14	นายบุญฤทธิ์ ส่งเสมอ		23 กรกฎาคม 2548
15	นายอดุลย์ บุญคงมาก		23 กรกฎาคม 2548
16	นายดลเลาะห์ จันทร์ลิหมัด	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	23 กรกฎาคม 2548
17	นายทวี สงศรีอินทร์		23 กรกฎาคม 2548
18	นางแดง รัตนรัตน์		25กรกฎาคม 2548
19	นางบุญพา วรรณ	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	25กรกฎาคม 2548
20	นายวัน เหมทานนท์	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	25กรกฎาคม 2548
21	นายอรุณ สังข์แก้ว	ต.ท่าชอม อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช	23 กรกฎาคม 2548
22	นายเหียง เขียวเสน	ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	27 พฤศจิกายน 2546
23	นายฉลอง เหมทานนท์	80 ม.8 ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
24	นางประทีป รักบ้านเพิง	1 ม.8 ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
25	นายประยูร	94/1 ม.8 ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
26	นายโสมนัส เกิดกัน	3/2 ม.3 ต.เกาะเพชร อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	13 มีนาคม 2547

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	วันที่ให้ข้อมูล
27	นางละออง สุรรักษา	70 ม.1 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นคร ศรีฯ	16 มีนาคม 2547
28	นายชัยวิระ คะนิง	76 ม.3 ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	16 มีนาคม 2547
29	นายเจริญ มหาราช	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	16 มีนาคม 2547
30	นายบรรจบ อ่วมคง	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	16 มีนาคม 2547
31	นายไมตรี เสรษฐะ	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	7 พฤศจิกายน 2546
32	นางตั้งเกี้ยว เพลินบุตร	ต. บ้านเพิง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	7 พฤศจิกายน 2546
33	นายประยุทธ วรรณพรหม	ต.ช้างซ้าย อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช	7 พฤศจิกายน 2546
34	นายอาร์กซ์ มังกรฤทธิ์	อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช	6 มิถุนายน 2548
35	นายสุรัชย์ ด่านวัฒนานุสรณ์	อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	9 สิงหาคม 2547
36	นายกนกพล เกื้อช่วย	อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช	17 ตุลาคม 2547
37	นายจำนัญ พลายด้วง	อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	31 สิงหาคม 2547
38	นายทวีศักดิ์ แคล้วแก้ว	อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช	17 ตุลาคม 2547
39	นายสวัสดิ์ สมัครพงษ์	สมาคมเพื่อนเกลอเทือกเขาหลวง	4 ตุลาคม 2547
40	นายเลียดไทย ไหมนวล	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	7 ตุลาคม 2547
41	โกสสัน	บ้านใหม่ จ.นครศรีฯ	19 พฤศจิกายน 2547
42	นายนิกร คงเย็น	ต.บ้านตูล อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช	25 กันยายน 2547
43	นายองอาจ หนูทองแก้ว	อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.นครศรีธรรมราช	31 สิงหาคม 2547
44	นายตฤณ สุขนวล	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	9 สิงหาคม 2547
45	นายน้อม สุขศรีเมือง	อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	7 มีนาคม 2548
46	นายบัว ยวนเหล	จ.นครศรีธรรมราช	7 มีนาคม 2548
47	นายสันติ เขียวเสน	ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	31 กรกฎาคม 2548
48	เกษตรภรณ์ ทับทิมทอง	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
49	อัจฉรา สุวรรณ	ต.บ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช	31 ตุลาคม 2548
50	นายพิน ช่วยคงทอง	อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช	23 มีนาคม 2547
51	นายสวาท เอียดตน	อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช	31 ตุลาคม 2548
52	นายประเสริฐ คงสงค์	อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช	7 มีนาคม 2548
53	กาญจนา หมกทอง	ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	วันที่ให้ข้อมูล
54	นายเชย แพบทับ	ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	12 มีนาคม 2547
55	นายธัญญา พัฒสมุท	ต.ปากแพรก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	31 ตุลาคม 2548
56	นายถาวร ช่วยเชียร	อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.นครศรีธรรมราช	7 มีนาคม 2548
57	นายสมบัติ ผลสุย	อ. ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	27 เมษายน 2548
